

ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಟಪದ ಮೂರನೆಯ ಉಪಪುಷ್ಪ.

ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ

ಎಂಬ

ಅದೇ ಹೆಸರಿನ ಪಾಲಿ ಬೃಹದ್ಗ್ರಂಥದ
ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವೆನಿಸಿದ ಖಂಡಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾಡಿದ
ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ.

ಅನುವಾದಕ-ಸಂಪಾದಕ
ಜಿ. ಪಿ. ರಾಜರತ್ನಂ

'ಅತ್ಥಂ ಹಿ ನಾಥೋ ಸರಣಂ ಅವೋಚ ನ ವ್ಯಞ್ಜನಂ'

'ಅರ್ಥವೇ ಮುಖ್ಯ, ಅಕ್ಷರವಲ್ಲ—
ಎಂದು ನಮ್ಮ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಬುದ್ಧನು ಹೇಳಿದನು.'

ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಟಪ

೧೯೩೭] ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಬೆಂಗಳೂರು [ರೂ. ೧/೮

*ರತ್ನನ ಬೌದ್ಧ ಗ್ರಂಥಗಳು.

೧. ಚೀನಾದೇಶದ ಬೌದ್ಧ ಯಾತ್ರಿಕರು

೨. ಧರ್ಮದಾನಿ ಬುದ್ಧ (ಮುಗಿದಿವೆ)

೩. ಗೌತಮ ಬುದ್ಧ (ಮಕ್ಕಳಿಗೆ)

೪. ಬುದ್ಧ ವಚನ ಪರಿಚಯ
(ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಟಪದ ಪ್ರಧಾನ ಪುಷ್ಪ—೧)

೫. ಪಾಲಿ ಪಜ್ಜ ಪುಷ್ಪಂಜಲಿ
(ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಟಪದ ಉಪಪುಷ್ಪ—೧)

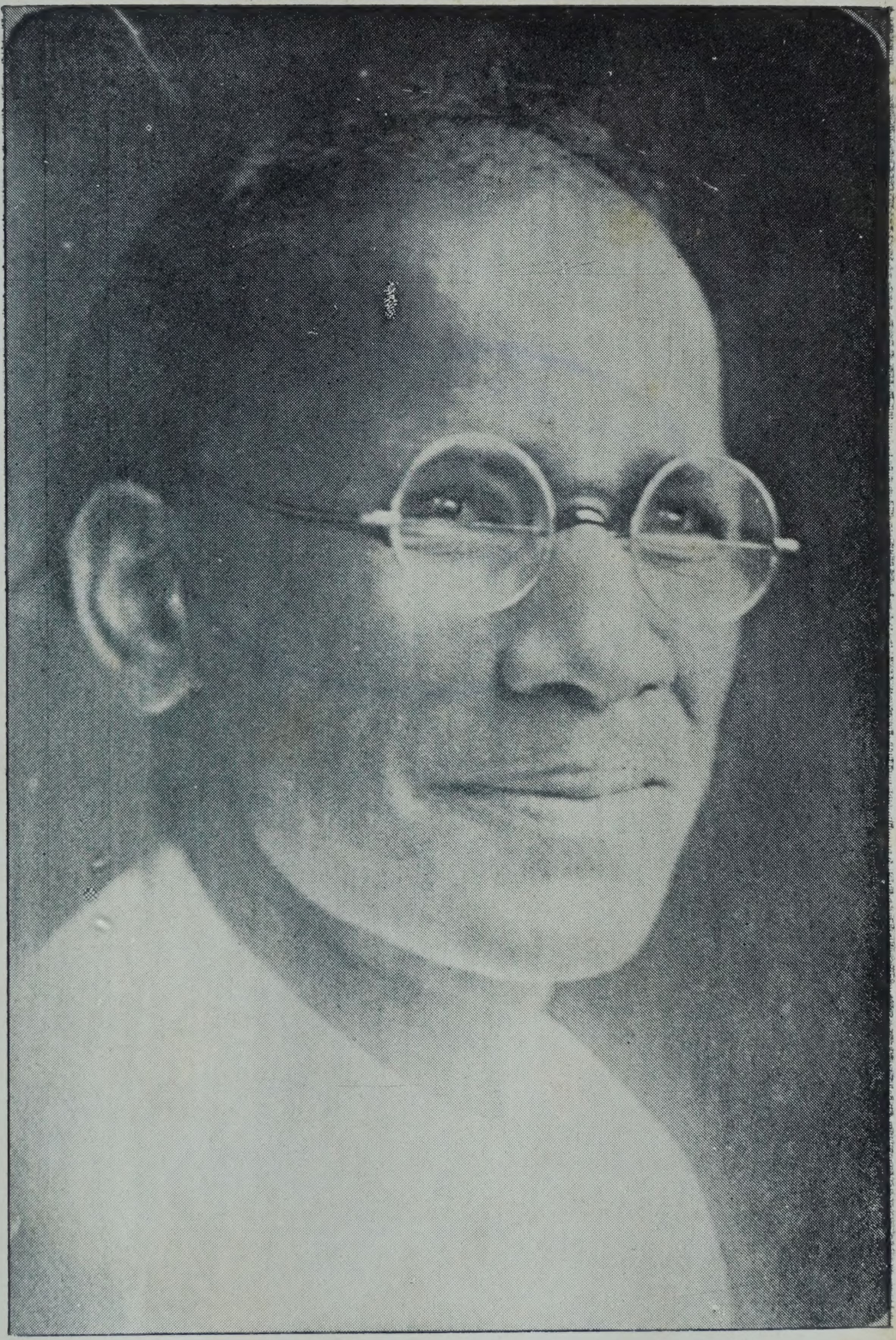
೬. ನಾಲ್ಕು ಪಾಲೀ ಸೂತ್ರಗಳು
(ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಟಪದ ಉಪಪುಷ್ಪ—೨)

೭. ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ
(ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಟಪದ ಉಪಪುಷ್ಪ—೩)

೮. ಪಾಲೀ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಚಯ
(ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಟಪದ ಉಪಪುಷ್ಪ—೪)

ಧರ್ಮಪ್ರಕಾಶ ಮುದ್ರಾಲಯ, ಮಂಗಳೂರು.

'ಚೀನಾದೇಶದ ಬೌದ್ಧ ಯಾತ್ರಿಕರು'

ಎಂಬ

ನನ್ನ ಮೊದಲನೆಯ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿ

ಆ ಮೂಲಕ

ನನ್ನ ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕೆ ಆದಿಕಾರಣರಾದ

ಪೂಜನೀಯ

ಮಾಸ್ತಿ ವೆಂಕಟೇಶ ಐಯಂಗಾರ್ಯ

ಅವರಿಗೆ

ಈ

'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'

ಎಂಬ ಗ್ರಂಥವನ್ನು

ಕೃತಜ್ಞತೆಯ ಗುರುತಾಗಿ

ಭಕ್ತಿಭಾವದಿಂದ ಸಮರ್ಪಿಸುವೆನು.

ಪ್ರವೇಶ

ಪಾಲಿ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧವಾದುದೆಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು; ಒಂದು ಪಿಟಕಸಾಹಿತ್ಯ, ಒಂದು ಪಿಟಕೇತರ ಸಾಹಿತ್ಯ. ವಿನಯಪಿಟಕ, ಸುತ್ತಪಿಟಕ, ಅಭಿಧಮ್ಮಪಿಟಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಪಿಟಕಗಳು, ಸಿಂಹಳ ಬರ್ಮಾ ಸಯಾಂ ದೇಶಗಳ ಬೌದ್ಧರ ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥಗಳು, ಪಿಟಕಸಾಹಿತ್ಯವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುವು. ಇವು ಹೊರತಾಗಿ ಉಳಿದ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಲಿಗ್ರಂಥಗಳು ಕೂಡಿ ಪಿಟಕೇತರ ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗುವುದು.

ಪಿಟಕೇತರ ಪಾಲಿಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು: (೧) 'ಅಟ್ಠಕಥೆ' ಬುದ್ಧದತ್ತ, ಬುದ್ಧಘೋಷ, ಧರ್ಮಪಾಲ ಎಂಬವರು ತಿಪಿಟಕಕ್ಕೆ ಬರೆದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು. (೨) ಟೀಕಾ' — ಬುದ್ಧಘೋಷನ 'ಅಟ್ಠಕಥೆ'ಗಳಿಗೆ ಇತರರು ಬರೆದ ಉಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು. (೩) 'ಪಕರಣ' – ಬುದ್ಧಘೋಷನಿಗೆ ಮೊದಲೂ ಅನಂತರವೂ ಬೌದ್ಧ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಬರೆದ ಗ್ರಂಥಗಳು. (೪) ಕ್ರಿ. ಶ. ಎರಡು ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗು ಬರೆದಿರುವ, ಇಂದೂ ಕೆಲವರು ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ ಇತಿಹಾಸ, ವೈದ್ಯ, ಕಾವ್ಯ, ವ್ಯಾಕರಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಗ್ರಂಥಗಳು.

ಪಿಟಕಗಳ ರಚನೆಯಾದ ಮೇಲೆ, ಬುದ್ಧಘೋಷನು ತನ್ನ 'ಅಟ್ಠಕಥೆ'ಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವ ಮೊದಲು, ಎಂದರೆ ಕ್ರಿ. ಶ. ಒಂದರಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನಗಳ ಅಂತರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಬೌದ್ಧಗ್ರಂಥಗಳು — ಪಾಲಿಯಲ್ಲೂ ಸಿಂಹಳ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ — ರಚಿತವಾದುವೆಂದು ಬುದ್ಧಘೋಷನು (ಕ್ರಿ. ಶ. ೫ನೆಯ ಶತಮಾನ) ಕೊಡುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ಉದ್ಧೃತಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಪಿಟಕಗಳಿಗೂ ಅಟ್ಠಕಥೆಗಳಿಗೂ ನಡುವೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಾದ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳು ಉಳಿದಿವೆ, ಕೆಲವು ಅಳಿದಿವೆ.

ಹೀಗೆ ಉಳಿದಿರುವವುಗಳಲ್ಲಿ — ಪಾಲಿಯಲ್ಲಿ — ಮುಖ್ಯವಾದುವು ಮೂರು: 'ನೇತ್ತಿಪಕರಣ', 'ಪೇಟಕೋಪದೇಸ', ಮತ್ತು 'ಮಿಲಿಂದಪಞ್ಹಂ'. ಈ ಮೂರೂ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ

ಗ್ರಂಥಗಳು. 'ನೇತ್ತಿ'ಯು ಸದ್ಧರ್ಮದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶ್ರಾವಕನನ್ನು ನಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. 'ಪೇಟಕೋಪದೇಸ'ವು ಪಿಟಕಗಳ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತಿಳಿಸುವುದು. ಈ ಎರಡರ ರೀತಿಯು ಅಭಿಧರ್ಮಪಿಟಕದಂತೆ ಬರಿಯ ಧರ್ಮನಿರೂಪಣೆ ಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯದಾದ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯು ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಹೇಳಿದರು ಕೂಡ, ಹೇಳುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯದ ಕಳೆಯಿದೆ. ಇದರ ಸ್ವರೂಪವು ವಿನಯ ಸುತ್ತಪಿಟಕಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಯಿಸುತ್ತದೆ. 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯನ್ನು ಬರೆದವನು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ಕಾವ್ಯಗಳ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿ, ಆತನು ನಾಗಸೇನನೆಂಬ ಭಿಕ್ಷುವನ್ನು ಕಂಡನೆಂದು ಅವರ ಪೂರ್ವಕಥೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಓದುಗರ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿ, ಮಿಲಿಂದ ನಾಗಸೇನರ ಸಂವಾದದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಬೋಧೆಯನ್ನು ನಡಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಧರ್ಮದ ಪ್ರೇಮದಿಂದ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಬೌದ್ಧರಾದವರು ಪಿಟಕಗಳಿಗೆ ತೋರುವಷ್ಟು ಗೌರವವನ್ನು ಯಾವ ಪಿಟಕೇತರ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಈ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಆಕ್ಷೇಪವಾಗಿ, 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯೊಂದು ಮಾತ್ರ ಅವರಿಗೆ ಪಿಟಕಗಳಷ್ಟೇ ಪೂಜನೀಯ ಪ್ರಮಾಣ ಗ್ರಂಥವಾಗಿದೆ.

ಬುದ್ಧನ ಮೂಲಧರ್ಮವು ಅಶೋಕನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾಯಿತು; ಅಲ್ಲಿಂದ ಬರ್ಮ ಸಯಾಂಗಳಿಗೆ ಹಬ್ಬಿತು. ಕಾರಣಾಂತರಗಳಿಂದ ತವರೂರಾದ ಹಿಂದೂದೇಶದಲ್ಲಿ ಮರೆಯಾಯಿತು. ಬರ್ಮ ಸಯಾಂಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮದಾನ ಮಾಡಿದ ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಕಾಲ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಗದ್ದುಗೆಗೆ ಏರಿಬಂದ ದೊರೆಗಳ ಚಿತ್ತಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವು ಎಡವುತ್ತ ಮುಗ್ಗರಿಸುತ್ತ ಏಳುತ್ತ ಬೀಳುತ್ತ ಜನರಲ್ಲಿ ಇದೆಯೆಂದು ಇತ್ತು. ಆದರೆ, ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೆಸರಳಿದು ಹೋಗುವಂತೆ ತೋರಿಬಂದುದು ಕ್ರಿ. ಶ. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮೇಲೆ. ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಳಕ್ಕೆ

ಪೋರ್ಚುಗೀಸರ ಪ್ರವೇಶವಾಯಿತು; ಅವರೊಡನೆ ಒಂದು ತೆರದ ಕ್ರೈಸ್ತ ಧರ್ಮವೂ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ಆಗಿನ ದೊರೆಯಾದ ಧರ್ಮಪಾಲನು ಸ್ವಧರ್ಮದಿಂದ ಮತಾಂತರ ಹೊಂದಿ 'ಡಾನ್ ಜೋನಾಸ್ ಪೆರಿಯ ಬಂಡಾರ' ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟುಕೊಂಡನು! ಹದಿನಾರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಡಚ್ಚರು ಸಿಂಹಳವನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿ, ಬೇರೊಂದು ವಿಧದ ಕ್ರೈಸ್ತಧರ್ಮವನ್ನು ತಂದರು. ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಳವು ಇಂಗ್ಲಿಷರ ಪಾಲಾಯಿತು; ಆಂಗ್ಲ ಪಾದ್ರಿಗಳ ಕಣ್ಣು ಸಿಂಹಳದ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು. ಅವರು, ತಾವು ಬಲ್ಲ ಚಮತ್ಕಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಬಳಸಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ಸ್ವಧರ್ಮವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಬೇಕೆಂದು ಸರ್ವ ವಿಧದಿಂದಲೂ ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿದ್ದಾಗ; ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಮೂಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳ ಅವಶೇಷವು ರಾಜಾಶ್ರಯವಿಲ್ಲದೆ, ಜನ ಧನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ, ಧರ್ಮವನ್ನು ಉಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹೆಣಗಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ; ಕ್ರೈಸ್ತಪಾದ್ರಿಗಳ ಅಪಹಾಸ್ಯ, ಆಕ್ಷೇಪ, ಅಪಪ್ರಚಾರಗಳ ಆವರ್ತದಿಂದ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಲು 'ಮೋಹೋಟ್ಟವತ್ತೇ ಗುಣಾನಂದ' ಎಂಬ ಸಿಂಹಳದ ಧರ್ಮವೀರನಾದ ಶ್ರಾಮಣೇರನು ಸಿಂಹನಾದಮಾಡಿ ಪಾದ್ರಿಗಳ ಪಾಳೆಯದೆದುರು ನಿಂತು ಸತ್ಯಧರ್ಮಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಅವರನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸಿದಾಗ; ಬಹಿರಂಗವಾದ ಮಹಾಸಭೆಯಲ್ಲಿ, ಅವರ ಒಂದೊಂದು ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೂ ತಕ್ಕ ಸಮಾಧಾನ ಕೊಟ್ಟು ಅವರ ಬಾಯಿಕಟ್ಟಿ, ಅವರ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಕುಂದು ಕೊರತೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸಿ, ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನು ನ್ಯಾಯವಾದದಿಂದ ಬೆಳಗಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವನ್ನು ಮರಳಿ ಸಿಂಹಳದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಾಗ; ಗುಣಾನಂದನು ತನ್ನ ಧರ್ಮಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕೊಂಡುಯ್ದ ಸೇನೆಯೆಂದರೆ, ಈ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯ ಪಾಲಿಗ್ರಂಥವೊಂದೇ! ಹೀಗೆ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯ ಬಲದಿಂದ ಅಂದು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೮೭೩ರ ಆಗಸ್ಟು ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮದ ಪುನರುತ್ಥಾನವಾಗಿ, ಇಂದು ಬೌದ್ಧಧರ್ಮವು ಸಿಂಹಳ ಧರ್ಮವಾಗಿರಲಾಗಿ, 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯೂ ಬೌದ್ಧರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪಿಟಕಗಳ ಸಮಾನಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದು ಸಹಜ ತಾನೆ!

*   *   *

ಪಾಲಿಯ 'ಮಿಲಿಂದ ಪಞ್ಹ'ದಲ್ಲಿ ಏಳು ಭಾಗಗಳಿವೆ.

೧. ಬಾಹಿರ ಕಥೆ: — ಮಿಲಿಂದನೆಂಬ ರಾಜನ ನಗರದ ವರ್ಣನೆ; ಆ ರಾಜನ, ಮತ್ತು ಆತನು ಕಂಡು ಮಾತನಾಡಿಸಿದ ನಾಗಸೇನನೆಂಬ ಭಿಕ್ಷುವಿನ ಪೂರ್ವಜನ್ಮ ವೃತ್ತಾಂತ; ಅವರ ಈ ಜನ್ಮದ ಕಾರಣ; ವಾದಿಯಾದ ಮಿಲಿಂದನು ನಾಗಸೇನನನ್ನು ದೂರದಿಂದ ಕಂಡು ಅವನೊಡನೆ ಕಥಾಸಲ್ಲಾಪ ನಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಬಯಸುವುದು — ಇದು ಈ ಭಾಗದ ವಸ್ತು.

೨. ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆ: — ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮಿಲಿಂದನು ನಾಗಸೇನನ ಬಳಿಸಾರಿ ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳುವನು; ಅವನ ಉತ್ತರಗಳಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ, ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಅವನಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆ ನೀಡುವನು. ಅಂದು, ನಾಗಸೇನನ ಊಟವಾದ ಮೇಲೆ, ಮಿಲಿಂದನು ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವನು; ಸ್ಥವಿರನು ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟು ವಿವರಿಸುವನು. ದೊರೆಯು ಶೀಲ ಮುಂತಾದ ಹಲವು ಕುಶಲಧರ್ಮಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಈ ಭಾಗವು 'ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯೆನಿಸಿದೆ.

೩. ವಿಮತಿಚ್ಛೇದನ ಪ್ರಶ್ನೆ: — ಇಲ್ಲಿ, ಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ತನಗಿರುವ ಹಲವು ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಮಿಲಿಂದನು ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವನು. ಸ್ಥವಿರನು ಆ ಸಂದೇಹಗಳು ಹರಿಯುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕೊಡುವನು.

ರಾಜನು ಸ್ಥವಿರನ ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗಿ, ಅವನಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಮಾಡಿ, ತಾನು ಬೌದ್ಧಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾದುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುವನು. ರಾಜನೂ ಭಿಕ್ಷುವೂ ಒಬ್ಬರನ್ನು ಒಬ್ಬರು ಮೆಚ್ಚುವರು.

೪. ಮೇಂಡಕ ಪ್ರಶ್ನೆ: — ಎರಡು ತುದಿಯ 'ಟಗರು ಪ್ರಶ್ನೆ'. 'ನೀವು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಬುದ್ಧನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ, ಅವನು ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದವನಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನಾಗುವನು. ಅವನು ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದವನೇ ಆಗಿ, ನಿಮ್ಮ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ, ನಿಮ್ಮ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಫಲವಿಲ್ಲ. ಇದು ಟಗರಿನ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಎರಡು ತುದಿಯ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವೇನು?' . . . 'ಬುದ್ಧನ ಸಂಘವನ್ನು ಒಡೆಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ — ಎನ್ನುವಿರಿ. ಪುನಃ, ದೇವದತ್ತನು

ಐನೂರು ಭಿಕ್ಷುಗಳ ಸಂಘದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಏಟಿಗೆ ಒಡಕುಹುಟ್ಟಿಸಿದನು — ಎನ್ನುವಿರಿ. ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಜವಾದರೆ, ಒಂದು ಸುಳ್ಳಾಗಬೇಕು. ಇದು ಟಗರಿನ ಕೊಂಬಿನಂತೆ ಎರಡು ತುದಿಯ ಪ್ರಶ್ನೆ. ಇದಕ್ಕೇನು ಸಮಾಧಾನ?" . . . . ಎಂದು ಈ ರೀತಿಯ ಎಂಬತ್ತು 'ಟಗರು ಪ್ರಶ್ನೆ'ಗಳನ್ನು ದೊರೆ ಕೇಳುವನು. ಸ್ಥವಿರನು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳುವನು.

೫. ಅನುಮಾನ ಪ್ರಶ್ನೆ: — ಬುದ್ಧನು ಇದ್ದುದಕ್ಕೆ ಏನು ಗುರುತೆಂದು ದೊರೆ ಕೇಳುವನು. ಮೃತನಾದ ರಾಜನ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಆತನನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತೆ, ಸುನಿರ್ಮಿತವಾದ ನಗರವನ್ನು ಕಂಡು ಅದರ ಶಿಲ್ಪಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವಂತೆ, ಭಗವಂತನ ಅರ್ಹತಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೂ ಆತನು ರಚಿಸಿದ ಧರ್ಮನಗರವನ್ನೂ ಕಂಡು ಆತನ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದೆಂದು ನಾಗಸೇನನು ವಿವರಿಸುವನು.

೬. ಧೂತಾಂಗಗಳು: — ಉಪಾಸಕರು ಕೂಡ ನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆಯಬಹುದಾದರೆ, ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಮಾತ್ರ ಧೂತಾಂಗಗಳೆಂಬ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಏಕೆ ಪಾಲಿಸಬೇಕೆಂದು ದೊರೆಯು ಕೇಳುವ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಸ್ಥವಿರನು ಉತ್ತರ ಹೇಳುವನು.

೭. ಔಪಮ್ಯಕಥಾ ಪ್ರಶ್ನೆ: — ಅರ್ಹತನಿಗಿರಬೇಕಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಮಾನಗಳೊಡನೆ ನಾಗಸೇನನು ದೊರೆಗೆ ತಿಳಿಸುವನು.

ಕಡೆಗೆ, ಗ್ರಂಥದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, ಭೂಮಿ ನಡುಗುವುದು, ಮಿಂಚು ಥಳಿಸುವುದು, ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿಯಾಗುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಪ್ರೀತನಾಗುವನು. ಮಿಲಿಂದನು ತನ್ನ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ನೀಗಿಕೊಂಡು, ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, 'ಮಿಲಿಂದ ವಿಹಾರ'ವೆಂಬ ವಿಹಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಮಗನಿಗೆ ರಾಜ್ಯ ಕೊಟ್ಟು, ತಾನು ಪರಿವ್ರಜಿಸಿ ಅರ್ಹತನಾಗುವನು!

ಇಲ್ಲಿಗೆ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ' ಮುಗಿಯುವುದು.

* * *

ಈ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ' ಗ್ರಂಥದ ಇತಿವೃತ್ತ ಏನೇನೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಅದನ್ನು ಕುರಿತ ಪಂಡಿತರ ಮತಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯ

ವಲ್ಲದುದರಿಂದ, ಅವರು ಕಂಡ ವಿಷಯುಗಳ ಸಾರವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೆಳಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗುವುದು.*

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೈದೋರುವ ಮಹಾಪುರುಷರು ಇಬ್ಬರು: ಒಬ್ಬನು ಮಿಲಿಂದನೆಂಬ ದೊರೆ, ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ನಾಗಸೇನನೆಂಬ ಭಿಕ್ಷು. ಇವರಲ್ಲಿ ನಾಗಸೇನನು ಯಾರೆಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ. ಪೂ. ಒಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂದೇಶದ ವಾಯುವ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ವಾಳುತ್ತಿದ್ದ ಮಿನಾಂದರನೆಂಬ ಗ್ರೀಕೋ-ಬ್ಯಾಕ್ಟ್ರಿಯದ ದೊರೆಯೇ ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಮಿಲಿಂದರಾಜನೆಂದು ಪಂಡಿತರು ತಿಳಿಸುವರು. ಈ ದೊರೆಯು ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುವೊಬ್ಬನೊಡನೆ ವಾದಮಾಡಿದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಘಟನೆಯನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥವು ನಿರೂಪಿಸುವುದೋ, ಅಥವಾ ಇದರಲ್ಲಿನ ಸಂವಾದಗಳೆಲ್ಲ ಮಿಲಿಂದನ ಹೆಸರನ್ನು ಹಿಂದೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಲ್ಪಿತ ವಾದುವೋ ತಿಳಿದುಬರುವಂತಿಲ್ಲ.

ಈ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯನ್ನು ಬರೆದವನ ವಿಷಯುವೇನೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ. ಇದು ಒಬ್ಬನೇ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃವಿನ ಕೆಲಸವೆಂದು ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರೂ, ಇದರಲ್ಲಿನ ಹಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಹಲವರು ಬರೆದರೆಂದು ಇತರರೂ, ಒಬ್ಬನೇ ಬರೆದ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯನ್ನು ಈಚೆಗೆ ಅನೇಕರು ತಿದ್ದಿ ಸಂಪಾದಿಸಿದರೆಂದು ಬೇರೆ ಕೆಲವರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಅಂತೂ,

---

* ಹೆಚ್ಚು ವಿವರಗಳಿಗೆ ಈ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

1. NĀGASENA, by T. W Rhys Davids, J. R. A. S. 1891.
2 Questions of King Milinda, Parts 1 and 2, by T. W. Rhys Davids, 1925 and 1894
3. Chinese Translations of the Milinda Panha, by Takakusu, J R A S. 1896.
4. Historical Basis for the Questions of King Menander, from the Tibetan, by L. A Waddel, J. R. A. S. 1897.
5 Milinda, by T. W. Rhys Davids. Encyclopœdia of Religion and Ethics, pp. 631—633.
6. Milinda Questions, by Mrs. Rhys Davids, 1930.
7. History of Indian Literature, Part 2, by M. Winternitz, 1933, pp 174—183.

"'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯು ಏಳು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ 'ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆ' ಮತ್ತು 'ವಿಮತಿಚ್ಛೇದನ ಪ್ರಶ್ನೆ' ಮಾತ್ರ ಸಹಜವಾದ 'ಮೂಲ ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'; ಮಿಕ್ಕ ಐದು ಭಾಗಗಳು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾದುವು" ಎಂದು ಎಲ್ಲ ಪಂಡಿತರೂ ಒಪ್ಪಿರುವರು.

ಮಿಸೆಸ್ ರ್ಹಿಸ್ ಡೇವಿಡ್ಸ್ ಪಂಡಿತೆಯು "ಮಿಲಿಂದನಿಗೂ ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷುವಿಗೂ ವಾದ ನಡೆದಿರಬೇಕು. ಅದರ ವರದಿಯನ್ನು ಲೋಹದ ಹಾಳೆಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದು ಅರಮನೆಯ ಸರಸ್ವತೀ ಭಂಡಾರದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಮಿಲಿಂದನ ಅನಂತರ ಬಂದ ದೊರೆಯು, ಆ ಲೋಹದ ಹಾಳೆಗಳಲ್ಲಿಯ ವರದಿಗೆ ಒಂದು ರೂಪುಕೊಟ್ಟು ಸಂಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಪಂಡಿತನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿರಬಹುದು. ಆ ಪಂಡಿತನಿಗೆ 'ಮಾಣವ' ಎಂದು ಹೆಸರಿಡೋಣ. ಅವನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದಿರಬಹುದು; ಬೌದ್ಧವಿದ್ಯಾಲಯವಾದ ನಾಲಂದದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ, ಅನಂತರ ದೊರೆಯ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯನ್ನು ಬರೆದಿರಬಹುದು. ಈ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯು ನಮ್ಮ ಗ್ರಂಥದ 'ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆ' ಮತ್ತು 'ವಿಮತಿಚ್ಛೇದನ ಪ್ರಶ್ನೆ' ಮಾತ್ರ. ಇದರಿಂದ ಮಾಣವನಿಗೆ ಯಶಸ್ಸು ದೊರೆತಿರಬೇಕು. ಆಗ, ಕೆಲವು ವರುಷಗಳಾದ ಮೇಲೆ, ತನಗೆ ಹೆಸರುತಂದ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಾನು ನಾಲಂದದಲ್ಲಿ ಪಡೆದ ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು 'ಮೇಂಡಕ ಪ್ರಶ್ನೆ' ಮುಂತಾದ ಕಡೆಯ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರಬಹುದು. ಈ ಆರು ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶರೂಪವಾಗಿರುವ 'ಬಾಹಿರ ಕಥೆ'ಯ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಣವನು ಬರೆದಿರಬಹುದು, ಉಳಿದುದು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿರಬಹುದು; ಅಥವಾ ಇಡೀ 'ಬಾಹಿರ ಕಥೆ'ಯನ್ನು ಸಿಂಹಳದ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಸೇರಿಸಿರಬಹುದು" ಎಂದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯ ಭವವನ್ನೂ ಅದರ ಕರ್ತೃವನ್ನೂ ಕುರಿತು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದಾಳೆ.

'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯ ಎರಡು ಮೂರನೆಯ ಭಾಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಹಜ ಮೂಲವೆಂದೂ ಉಳಿದುವು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂದೂ ಪಂಡಿತರು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಹಲವು. ಎರಡು ಮೂರನೆಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ

ಕಾಣುವ ಪ್ರಶ್ನೋತ್ತರಗಳ ತೀವ್ರಗತಿಯು ಕಡೆಯ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ; ಇಲ್ಲಿ ರಾಜನು ಹ್ಞೂಗುಟ್ಟುವ ಬೊಂಬೆ, ನಾಗಸೇನನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಕರ್ತ. ಮೂರನೆಯ ಭಾಗದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮುಗಿಯಿತೆಂದು ಸಮಾಪ್ತಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ; ನಾಲ್ಕನೆಯ 'ಮೇಂಡಕ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪ್ರಾರಂಭಮುಖವಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣವೆಂದರೆ, ಚೀನಾ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯ ಭಾಷಾಂತರದ ಎರಡು ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರತಿಗಳಲ್ಲೂ 'ಮೇಂಡಕ ಪ್ರಶ್ನೆ' ಮೊದಲಾದ ಕಡೆಯ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳು ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ.

ಈ ಏಳು ಭಾಗಗಳ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯು ನಮಗೆ ಸಿಕ್ಕುವುದು ಪಾಲಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ; ಸಿಂಹಳ, ಬರ್ಮಾ, ಸಯಾಂ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಬರ್ಮಾ ಸಯಾಂಗಳಿಗೆ ಸಿಂಹಳದಿಂದ ಹೋಯಿತು. 'ಮಿಲಿಂದ'ದ ಮೂಲವು ಸಿಂಹಳಕ್ಕೆ ಹಿಂದೂದೇಶದಿಂದ ದೊರೆಯಿತೆಂದು ಪಂಡಿತರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಈ ಮೂಲ ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹಿಂದೂದೇಶದ ಯಾವ ಭಾಗದಿಂದ ಸಿಂಹಳಕ್ಕೆ ಯಾವ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಹೇಗೆ ಮುಟ್ಟಿತೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ನಾವು ಪುನಃ ಪಂಡಿತರ ಮತಗಳಿಗೇ ಶರಣಾಗಬೇಕು.

ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳ ಮಿಲಿಂದನು ಗ್ರೀಕೋ–ಬ್ಯಾಕ್ಟ್ರಿಯದ ಮಿನಾಂದರನಾದರೆ, ಅವನು ಇದ್ದುದು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧ನೆ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ. ಬುದ್ಧಘೋಷನ ಕಾಲಕ್ಕೆ, ಎಂದರೆ ಕ್ರಿ. ಶ. ೫ನೆ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಪಿಟಕಗಳಷ್ಟೇ ಪ್ರಜ್ಞಪ್ತವಾದ ಪ್ರಮಾಣಗ್ರಂಥವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧ನೆ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ ಗ್ರೀಕೋ–ಬ್ಯಾಕ್ಟ್ರಿಯದ ಆಧಿಪತ್ಯವು ಹಿಂದೂದೇಶದಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿ, ಕ್ರಿ. ಶ. ೫ನೆಯ ಶತಮಾನದ ವೇಳೆಗೆ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆಯಬೇಕಾಗಿದ್ದರೆ, ಮಿಲಿಂದನ ಹೆಸರು ಇನ್ನೂ ಜನರ ಸ್ಮೃತಿಪಥದಲ್ಲಿ ಸುಳಿದಾಡುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ಈ ಕೃತಿ ರಚಿತವಾಗಿರಬೇಕು; ಎಂದರೆ, ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧ನೆ ಶತಮಾನದ ಕಡೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಕೃತಿಯು ರಚನೆಯಾಗಿರಬಹುದು.

ಮೂಲ ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು, ಮಿಲಿಂದನ ನೆನಪು ಗಾಢವಾಗಿದ್ದ ಹಿಂದೂದೇಶದ ವಾಯುವ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದರ ಭಾಷೆಯು ಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು, ಅಥವಾ ಆ ಪ್ರಾಂತ್ಯದ ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಭೇದವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಅಶೋಕನ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಂದೂ ದೇಶಕ್ಕೂ ಸಿಂಹಳಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಬಾಂಧವ್ಯನಿದ್ದಿತಾದ್ದರಿಂದ; ಕ್ರಿ. ಶ. ಮೂರನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ವೈತುಲ್ಯಕರೆಂಬ ಬೌದ್ಧರ ಪಂಗಡವು ಸಿಂಹಳ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾಗಿತ್ತಾದ್ದರಿಂದ; ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಈ ವೈತುಲ್ಯಕರು ಮಹಾಯಾನವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದವರಾಗಿದ್ದರೆ, ಅವರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿರುವುದು ಸಹಜವಾದ್ದರಿಂದ; ಪ್ರಾಕೃತ ದಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕೆರೂಪಾಂತರವಾದ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಕೃತಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ರಚಿತವಾದ ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹಿಂದೂದೇಶದ ವಾಯುವ್ಯಭಾಗದಿಂದ ಸಿಂಹಳಕ್ಕೆ -- ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಮೂಲಕವೋ ಭಿಕ್ಷುಗಳ ಮೂಲಕವೋ — ಪ್ರವೇಶಿಸಿರಬಹುದೆಂದರೆ ಅಸಂಭವವಾಗಲಾರದು. ಆದರೆ ಸಿಂಹಳಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗ ಪ್ರವೇಶಿಸಿತೆಂದು ತಿಳಿಯದು.

ಸಿಂಹಳದ ಬೌದ್ಧರು ಹೀನಯಾನಿಗಳು. ಅವರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥ ಗಳಿರುವುದು ಪಾಲಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಯಾನಿಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥ ಗಳಿಗೆ ಅವರು ಬೆಲೆಕಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೂ ದೇಶದಿಂದ ಆಗಮಿಸಿದ ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಧರ್ಮಪಿಟಕದ ಬೋಧೆಯೇ ರೂಪಭೇದದಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ, ಸಿಂಹಳದ ಹೀನಯಾನಿಗಳು ಆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮೂಲವನ್ನು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳ ಭಾಷೆಯಾದ ಪಾಲಿಯಲ್ಲಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿ ತಮ್ಮದು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ರೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಪಾಲಿ 'ಮಿಲಿಂದ'ವಲ್ಲದೆ, ಸಂಸ್ಕೃತ 'ಮಿಲಿಂದ' ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ರೂಪಾಂತರ ಪಡೆದಿರಬಹುದಾದ ಪಾಲಿ 'ಮಿಲಿಂದ'ದಲ್ಲಿ ಮೂಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದ ಹಲವು ಭಾಗಗಳು ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿದುವೆಂದು ಸಹಜವಾಗಿ ಶಂಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಗ್ರಂಥದ ಹಿಂದುಮುಂದುಗಳನ್ನು ನೋಡುವಾಗ ಈ ಶಂಕೆ ದೃಢ ವಾಗುತ್ತದೆ.

*   *   *

ಮುಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅನುವಾದಗಳಲ್ಲಿ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವೆನಿಸಿರುವ ಕಡೆಯ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಸದ್ಯಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟಿದೆ.* ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮೊದಲ ಮೂರರಲ್ಲಿ 'ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆ', 'ವಿಮತಿ ಚ್ಛೇದನ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿದೆ; 'ಬಾಹಿರ ಕಥೆ'ಯಲ್ಲಿ, ವಿಂಟರ್‌ನಿಟ್ಸ್ ಪಂಡಿತನ ಮತದಂತೆ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವೆನಿಸಿದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಮಿಕ್ಕುದನ್ನು ಮೂಲದಂತೆಯೆ ತರಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಅನುವಾದಗಳಿಗೆ, ಟ್ರೆಂಕ್ನರ್ ಪಂಡಿತನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಲಂಡನ್ನಿನ 'ರಾಯಲ್ ಏಷ್ಯಾಟಿಕ್ ಸೊಸೈಟಿ'ಯು (1928) ಪ್ರಕಟಸಿರುವ ಮಾತೃಕೆಯೆ ಮೂಲ. ಯಶಃಕಾಯನಾದ ರ್ಹಿಸ್ ಡೇವಿಡ್ಸ್ ಪಂಡಿತನ ಆಂಗ್ಲ ಅನುವಾದದಿಂದಲೂ, ರ್ಹಿಸ್ ಡೇವಿಡ್ಸ್ ಮತ್ತು ಸ್ಟೀಡ್ ಅವರ ಹೊಸ ಪಾಲಿ ಶಬ್ದಕೋಶದಿಂದಲೂ ಬಹು ಉಪಕೃತರಾಗಿದ್ದೇವೆ.

ಇಲ್ಲಿಯ ಅನುವಾದಗಳು ಮೂಲಪಾಲಿಯ ಜಾಡನ್ನೇ ಬಿಡದೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದರು ಕೂಡ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬರುವ 'ಪೆಯ್ಯಾಲ'† ಗಳನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪಮಾಡಿ, ಅನುವಾದವನ್ನು ಓದಲು ಹೆಚ್ಚು ಇಷ್ಟವಾಗು ವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. ಅನುವಾದದ ಸ್ಪಷ್ಟತೆಗಾಗಿ, ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಕೆಲವು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಿದೆ; ಅಂತಹ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಚೌಕದ ಆವರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತೋರಿಸಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ

ಪಾಲಿ ಮೂಲ: —

'ಕತಿವಸ್ಸೋಸಿ ತ್ವಂ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ?'
'ಸತ್ತ ವಸ್ಸೋಹಂ, ಮಹಾರಾಜ.'

ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅನುವಾದ: —

'ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀನು ಎಷ್ಟು ವರ್ಷ?'
'ನಾನು ಏಳು ವರ್ಷ, ಮಹಾರಾಜ'

ಮಾಡಿರುವ ಅನುವಾದ (ಪುಟ ೩೭): —

'ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀನು [ಭಿಕ್ಷುವಾಗಿ] ಎಷ್ಟು ವರ್ಷ[ವಾಯಿತು]?'
'ನಾನು [ಭಿಕ್ಷುವಾಗಿ] ಏಳು ವರ್ಷ[ವಾಯಿತು], ಮಹಾರಾಜ.'

---

* ಈ ಉಳಿದುದನ್ನು ಮುಂದಿನ ವರ್ಷ ಪ್ರಕಟಿಸುವ ಆಲೋಚನೆ ಉಂಟು.

† ಪರ್ಯಾಯ, repetition.

ಅದರಿಂದ, ಈ ಆವರಣಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಉಳಿದುದು ಅಕ್ಷರಶಃ ಮೂಲದ ಅನುವಾದವಾಗುವುದು. ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪ್ರಶ್ನೆಯಾದನಂತರ ದೊರೆ ಹೇಳುವ 'ಕಲ್ಲೋ ಸಿ ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ' ಎಂಬ ಒಂದೇ ರೀತಿಯ ಸಾಧುಕಾರವನ್ನು 'ನೀನು ಕುಶಲಿ,' 'ನೀನು ಜಾಣ' 'ನೀನು ಚತುರ' ಎಂದು ಮೂರು ಬಗೆಯಾಗಿ ಕನ್ನಡಿಸಿದೆ.

ಈ ಅನುವಾದದಲ್ಲಿ ಗದ್ಯವನ್ನು ದಪ್ಪ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೂ ಪದ್ಯವನ್ನು ಸಣ್ಣ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುದ್ರಿಸಿದೆ. ಪದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ ಪದ್ಯಭಾಗದ ಅನುವಾದವು ಗದ್ಯರೂಪದಲ್ಲಿದೆ.

ಅನುವಾದವನ್ನು ಆದಷ್ಟು ಕನ್ನಡವಾಗಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಯತ್ನಿಸಿ ಆಗಿಸಿದ್ದರು ಕೂಡ, ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಬೌದ್ಧ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅನುವಾದವು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರಬಹುದು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಗ್ರಂಥದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸೂಚಿಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟದೆ. ಸೂಚಿಸಿರುವ ಪುಟಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥ ಪರಿಚಯವಾಗುವ ಕಡೆ ಪುನಃ ವಿವರಿಸಿಲ್ಲ; ಇತರ ಕಡೆ ಸಾಕಷ್ಟು ಅರ್ಥ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಅನುಗೊಳಿಸಿದ ಈ 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯು ಸಹೃದಯರ ಮಡಿಲಿಗಿರಲಿ; ಅವರ ಅನುಕಂಪದಿಂದ ಬೆಳೆಯಲಿ.

ಶಾಕ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಂಟಪ
ಮಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಜಿ. ಪಿ. ರಾಜರತ್ನಂ

ವಿವರ

ನಮೋ
ತಸ್ಸ ಭಗವತೋ ಅರಹತೋ ಸಮ್ಮಾಸಂಬುದ್ಧಸ್ಸ

ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ

ಬಾಹಿರ ಕಥೆ[1]

೧

ಮಿಲಿಂದನೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಜನು
ಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಸಾಗಲೆಯಲ್ಲಿ
— ಗಂಗೆಯು ಸಾಗರವನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ —
ನಾಗಸೇನನ ಬಳಿಗೆ ಹೋದನು.

ಪಂಜನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಓಡಿಸಿ
ಮನೋಹರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನ ಬಳಿಗೆ ರಾಜನು ಸಾರಿ
ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನಾಸ್ಥಾನಗತಗಳಾದ
ನಿಪುಣವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದನು.

ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದುದು, [ಆ ರೀತಿಯು],
ಗಂಭೀರವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿ,
ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿ, ಕಿವಿಗೆ ಸುಖವಾಗಿ,
ಅದ್ಭುತವಾಗಿ, ರೋಮಾಂಚವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿತ್ತು.

ನಾಗಸೇನನ ಮಾತುಕತೆಯು
ಅಭಿಧರ್ಮ ವಿನಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ,
ಸೂತ್ರದ ಜಾಲಗಳನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಬಿಡಿಸಿ,
ಔಪಮ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ನಯಗಳಿಂದಲೂ ಚಿತ್ರವಾಗಿತ್ತು.

ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇರಿಸಿ,
ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಿ,
ಸಂಶಯವುಳ್ಳ ಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ
ನಿಪುಣವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳಿರಿ.

---

1. ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಹೊರಗಾದ ಕಥೆ 'ಬಾಹಿರ ಕಥೆ'. 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯ ಮುಂದಿನ ಭಾಗಗಳೆಲ್ಲ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತ ಕಥಾಸಲ್ಲಾಪವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತ ಮಾತುಕತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇದನ್ನು 'ಬಾಹಿರ ಕಥೆ' ಎಂದು ಕರೆದಿರುವರು.

೨

ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹೀಗೆ ಕೇಳಿಬಂದಿದೆ:

ಸಾಗಲವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಯುವನಕರ ನಗರವುಂಟು. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ [ವ್ಯಾಪಾರದ ಪದಾರ್ಥಗಳ] ಪೆಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು ಒಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರು.[1] ಅದು ನದಿ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಅಲ್ಲಿಯ ಭೂಮಿಪ್ರದೇಶ ಭಾಗವು ರಮಣೀಯವಾಗಿತ್ತು. [ಆ ನಗರವು] ಆರಾಮ, ಉದ್ಯಾನ, ಉಪವನ, ತಟಾಕ, ಪುಷ್ಕರಿಣಿಗಳಿಂದ ಸಂಪನ್ನವಾಗಿತ್ತು, ನದಿ ಪರ್ವತ ವನಗಳಿಂದ ರಮಣೀಯವಾಗಿತ್ತು. [ಆ ನಗರವು] ಉಪಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇತ್ತು. [ಆ ನಗರಕ್ಕೆ] ವಿವಿಧವಾದ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ದೃಢವಾದ ಅಟ್ಟಾಲಗಳು, ಕೋಷ್ಟಕಗಳು; ಒಳ್ಳೆಯ ಸೊಗಸಾದ ಗೋಪುರಗಳು, ತೋರಣಗಳು. [ಅಲ್ಲಿಯ] ಅಂತಃಪುರದ ಸುತ್ತ ಆಳವಾದ ಅಗಳು, ಬಿಳಿಯ ಪ್ರಾಕಾರ. ಅಲ್ಲಿಯ ಬೀದಿಗಳನ್ನೂ ಚೌಕಗಳನ್ನೂ, ಅಡ್ಡಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ ಅಂಗಡಿಬೀದಿಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹರಡಿ ತುಂಬಿದ್ದರು. [ಆ ನಗರವು] ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ನೂರಾರು ದಾನಶಾಲೆಗಳಿಂದ ಶೋಭಿಸುತ್ತಿತ್ತು; ಹಿಮಗಿರಿಯ ಶಿಖರದಂತಹ ನೂರುಸಾವಿರ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಭವನಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿತ್ತು; ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿತ್ತು. ಬಹು ರೂಪವಂತರಾದ ಗಂಡಸರೂ ಹೆಂಗಸರೂ ಅಲ್ಲಿ ಗುಂಪಾಗಿ ತಿರುಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನ ಮನುಷ್ಯರು ತುಂಬಿದ್ದರು; ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ವೈಶ್ಯರು, ಶೂದ್ರರು, ವಿವಿಧ ಶ್ರಮಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಜನರು ಅಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಹು ತೆರದ ವಿದ್ಯಾವಂತರೂ ನರವೀರರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿಯ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೌಶಿಕ ಕೌಟುಂಬರ ಮೊದಲಾದ ನಾನಾ ವಿಧದ ವಸ್ತ್ರಗಳು ತುಂಬಿತ್ತು. ಮನೋಹರವಾದ ಬಹುವಿಧದ ಪುಷ್ಪಗಂಧದ ಅಂಗಡಿಗಳಿಂದ ಸುಗಂಧವು ಸುತ್ತ ಹರಡಿತ್ತು. [ಮನಸ್ಸು] ಆಶಿಸತಕ್ಕ ಬಹುರತ್ನಗಳು [ಎಲ್ಲ ಅಲ್ಲಿ] ಪರಿಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳು ಅಂಗಡಿಗಳನ್ನು ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೂ ಶೃಂಗಾರವಾಗಿ ಹರಡು

1. 'ನಾನಾ ಪುಟಭೇದನಂ' = ದೊಡ್ಡ ವ್ಯಾಪಾರದ ಕೇಂದ್ರ. (?)

ತ್ತಿದ್ದರು. ಕಹಾಪಣಗಳೂ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಚಿನ್ನ, ಕಂಚು, ಕಲ್ಲುಗಳ[ಪದಾರ್ಥಗಳೂ] ಅಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣವಾಗಿತ್ತು. ಬೆಳಬೆಳಗುವ ನಿಧಿಗೆ ಅದು ಮನೆಯಾಗಿತ್ತು. ಧನ, ಧಾನ್ಯ, ಹಣ, ಉಪಕರಣಗಳು ರಾಶಿಯಾಗಿತ್ತು. ಕೋಶಕೋಷ್ಠಾಗಾರವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬಿತ್ತು. ಅನ್ನಪಾನಗಳೂ ವಿವಿಧವಾದ ಖಾದ್ಯ ಭೋಜ್ಯ ಲೇಹ್ಯ ಪೇಯಗಳೂ ಸಿಹಿಯಾದ ವಸ್ತುಗಳೂ ಬಹುವಾಗಿದ್ದುವು. [ಆ ನಗರವು] ಸಸ್ಯಸಂಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಕುರುವಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿತ್ತು; ದೇವಪುರವಾದ ಆಳಕನಂದದ ಹಾಗಿತ್ತು.

೩[1]

[ಇಲ್ಲಿ, ಅವರ ಪೂರ್ವಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಅವರ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕುದನ್ನು ಆರು ಭಾಗಮಾಡಿ ಹೇಳತಕ್ಕುದು. ಎಂದರೆ:

೧. ಪೂರ್ವಯೋಗ.
೨. ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ.
೩. ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆ.
೪. ಮೇಂಡಕ ಪ್ರಶ್ನೆ.
೫. ಅನುಮಾನ ಪ್ರಶ್ನೆ.
೬. ಔಪಮ್ಯಕಥಾ ಪ್ರಶ್ನೆ.

ಇಲ್ಲಿ, 'ಲಕ್ಷಣಪ್ರಶ್ನೆ', 'ವಿಮತಿಚ್ಛೇದನಪ್ರಶ್ನೆ' ಎಂದು 'ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆ'ಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ; 'ಮಹಾವರ್ಗ', 'ಯೋಗಿಕಥಾಪ್ರಶ್ನೆ' ಎಂದು 'ಮೇಂಡಕಪ್ರಶ್ನೆ'ಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ.]

೪—೮[2]

[ಪೂರ್ವಯೋಗವೆಂದರೆ ಅವರ ಹಿಂದಿನ ಕರ್ಮ.

[ಹಿಂದೆ, ಕಶ್ಯಪ ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಭಿಕ್ಷುಗಳಿದ್ದರು. ಅವರು ಧರ್ಮ ವಿನಯಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬೇಗ ಎದ್ದು, ಬುದ್ಧನನ್ನು ಕುರಿತು ನೆನೆಯುತ್ತ, ಉದ್ದವಾದ ಪರಕೆಗಳಿಂದ ಅಂಗಳದ ಕಸವನ್ನು ಗುಡಿಸಿ ಎತ್ತಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು.

---

1. ಈ ಭಾಗವು ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಅನಂತರ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದೂ ಪಂಡಿತರು ಹೇಳುವರು. 2. ಈ ಭಾಗ ಕೂಡ ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂದು ಹಲವರ ಮತ. ಅದರಿಂದ ಆ ಭಾಗದ ಸಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದೆ.

[ಒಂದು ದಿನ ಒಬ್ಬ ಭಿಕ್ಷುವು ಆರಾಮದಲ್ಲಿ ಗುಡಿಸಿದ್ದ ಕಸವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಬಿಸುಡುವಂತೆ ಒಬ್ಬ ಶ್ರಾಮಣೇರನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು. ಶ್ರಾಮಣೇರನು ಅದು ಕಿವಿಗೆ ಬೀಳದಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಮುಂದೆ ಹೋದನು. ಭಿಕ್ಷುವು ಅವನನ್ನು ಎರಡು ಮೂರು ಸಲ ಕೂಗಿ, ಅವನು ಬಾರದಿರಲು, ಕೋಪಗೊಂಡು ಪರಕೆಯ ಹಿಡಿಯಿಂದ ಅವನನ್ನು ಹೊಡೆದನು. ಆಗ ಶ್ರಾಮಣೇರನು ಭಯಪಟ್ಟು ಅಳುತ್ತ ಆ ಕಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ, "ಈ ಕಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿದುದರ ಫಲವಾಗಿ ನಾನು ಪ್ರತಿಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮಪದವಿ ಪಡೆದು, ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ, ನಡುಹಗಲಿನ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗೇನೆ!" ಎಂದು ಬಯಸಿದನು. ಅನಂತರ, ಕೆಲಸವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಗಂಗಾತೀರಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಗಂಗೆಯು ನೊರೆಗಟ್ಟಿ ಮೊರೆಯುವುದನ್ನು ಕಂಡು, "ನಾನು ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮೊದಲು ಪ್ರತಿಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಸದಾಕಾಲವೂ ಸರಿಯಾದುದನ್ನು ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಹೇಳಿ, ಈ ಮಹಾಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ [ವಾದದಲ್ಲಿ] ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು!" ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಹಾರೈಸಿದನು.

[ಈ ಮಧ್ಯೆ ಆ ಭಿಕ್ಷುವು ಕಸಬರಿಕೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿರಿಸಿ, ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಗಂಗಾತೀರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆ ಶ್ರಾಮಣೇರನ ಹಾರೈಕೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ, "ನನ್ನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ನಡಿಸಿದ ಕಾರ್ಯದ ಪುಣ್ಯದಿಂದಲೇ ಇವನು ಇಂತಹ ಫಲವನ್ನು ಹಾರೈಸುವುದಾದರೆ, ನಾನು ಏನು ತಾನೆ ಬಯಸಬಾರದು!" ಎಂದುಕೊಂಡು, "ನಾನು ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಮೊದಲು ಪ್ರತಿಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ ಸರಿಯಾದುದನ್ನು ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಹೇಳುವ ಶಕ್ತಿ ನನಗೂ ಬರಲಿ! ಅಲ್ಲದೆ ಇವನು ಕೇಳುವ ಪ್ರತಿ ಪ್ರಶ್ನೆಗೂ ಉತ್ತರವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ನನಗೆ ಬರಲಿ!" ಎಂದು ಬಯಸಿದನು.

[ಅನಂತರ ಆ ಇಬ್ಬರೂ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳು ದೇವತೆಗಳ ಮನುಷ್ಯರ ನಡುವೆ ಹುಟ್ಟಿ, ಗೌತಮ ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಆಗ ಭಗವಂತನು "ನಾನು ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದ ಐನೂರು ವರ್ಷದ ಮೇಲೆ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿ, ನಾನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಧರ್ಮವಿನಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಉತ್ತರ ಉಪಮಾನ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಬಿಚ್ಚಿ ಬಿಡಿಸುವರು" ಎಂದು ಮೌದ್ಗಲ್ಯಾಪುತ್ರನಿಗೂ ತಿಷ್ಯನೆಂಬ ಸ್ಥವಿರನಿಗೂ ಹೇಳಿದನು.]

೯

ಅವರಲ್ಲಿ ಶ್ರಾಮಣೇರನು ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಸಾಗಲನಗರದಲ್ಲಿ ಮಿಲಿಂದನೆಂಬ ರಾಜನಾದನು. ಆತನು ಪಂಡಿತನು, ವ್ಯಕ್ತನು, ಮೇಧಾವಿ, ಸಮರ್ಥನು; ಹಿಂದಿನ, ಮುಂದಿನ ಮತ್ತು ಇಂದಿನ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಗವಿಧಾನ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದು ಮಾಡ ತಕ್ಕವನು; ಶ್ರುತಿ, ಸಮ್ಮುತಿ, ಸಂಖ್ಯಾ, ಯೋಗ, ನೀತಿ, ವೈಶೇಷಿಕ, ಗಣಿತ, ಗಂಧರ್ವ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು, ಇತಿ ಹಾಸಗಳು, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಮಾಯಾ, ಹೇತು, ಮಂತ್ರಣ, ಯುದ್ಧ, ಛಂದಸ್ಸು, ಮುದ್ರಾ, ಎಂಬ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು—ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹತ್ತೊಂಬತ್ತನ್ನೂ--ಅವನು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದನು. ಆತನು ವಾದಿ; [ವಾದದಲ್ಲಿ] ಅವನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ, ಅವನನ್ನು ಮೆಟ್ಟುವುದು ಕಷ್ಟ. ಅವ ನನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೀರ್ಥಕರ ಅಗ್ರನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ದೇಹಬಲ ದಲ್ಲಿ, ವೇಗದಲ್ಲಿ, ಶೌರ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನ ಸಮಾನ ರಾದವರು ಯಾರೂ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಾದರು. ಆತನು ಆಢ್ಯನು, ಮಹಾ ಧನವುಳ್ಳವನು, ಮಹಾ ಭೋಗವುಳ್ಳವನು. ಅವನ ಸೇನಾ ಬಲವು ಅನಂತವಾದುದು.

೧೦

ಒಂದು ದಿನ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು [ತನ್ನ] ಅನಂತವಾದ ಸೇನಾಬಲ ವನ್ನು, ಚತುರಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬಲಗ್ರಸೇನಾವ್ಯೂಹವನ್ನು ಕಾಣ ಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ನಗರದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟನು. ನಗರದ ಹೊರಗೆ ಸೇನೆಯನ್ನು ಎಣಿಸುತ್ತ, ಆ ರಾಜನು, ಲೋಕಾಯತ, ವಿತಂಡ [ಮುಂತಾದ] ಜನರೊಡನೆ ಮಾತು ನಡಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲವುಳ್ಳ ಆ ಭಾಷ್ಯಪ್ರವಾದಕನು, ಸೂರ್ಯನನ್ನು ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿ, "ಹಗಲು ಇನ್ನೂ ಬಹಳ ಉಳಿದಿದೆ. ನಗರದ ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ಏನು ಮಾಡೋಣ? ನನ್ನೊ ಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ ನನ್ನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದ ಯಾವನಾದರೂ ಪಂಡಿತನಾದ ಶ್ರಮಣನಾಗಲಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಲಿ, ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನಾಗಲಿ, ಗಣದ ಮುಖಂಡನಾಗಲಿ, ಗಣಾಚಾರ್ಯ

ನಾಗಲಿ,—ಅರ್ಹತನನ್ನೂ ಸಮ್ಯಕ್‌ಸಂಬುದ್ಧನನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿದವನಾದರೂ ಸರಿಯೆ—ಯಾವನಾದರೂ ಉಂಟೆ?" ಎಂದು ಅಮಾತ್ಯರನ್ನು ಕರೆದು ಕೇಳಿದನು.

೧೧—೧೪[1]

[ಆಗ ಐನೂರು ಯವನಕರು ಪೂರ್ಣ ಕಶ್ಯಪ, ಮಸ್ಕರಿ ಗೋಶಾಲ, ನಿರ್ಗ್ರಂಥ ಜ್ಞಾತೃಪುತ್ರ, ಸಂಜಯ ಬೇಲಟ್ಠಪುತ್ರ, ಅಜಿತ ಕೇಶಕಂಬಳಿ ಮತ್ತು ಪಕುಧ ಕಾತ್ಯಾಯನ ಎಂದು ಆರು ಜನ ಗಣಾಚಾರ್ಯರ ಹೆಸರನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರು. ದೊರೆಯು ಅವರ ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟು, ಪೂರ್ಣ ಕಶ್ಯಪನೊಡನೆಯೂ ಮಸ್ಕರಿ ಗೋಶಾಲನೊಡನೆಯೂ ಮಾತನಾಡಿ ತೃಪ್ತನಾಗದೆ, ತನ್ನ ಅತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದನು.]

೧೫

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಪಂಡಿತರಾದ ಶ್ರಮಣರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಗೃಹಪತಿಗಳೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸಾಗಲನಗರವು ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಪಂಡಿತರಾದ ಶ್ರಮಣರೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರೂ ಗೃಹಪತಿಗಳೂ ಎಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವರೆಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ರಾಜನು ಅವರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವನು. ಅವರು ಆ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ರಾಜನನ್ನು ಮೆಚ್ಚಿಸಲಾರದೆ ಅಲ್ಲಿಗೋ ಇಲ್ಲಿಗೋ ಹೊರಟುಹೋಗುವರು. ಬೇರೆ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗದವರೆಲ್ಲರೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮೌನವಾಗುವರು. ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಹಿಮವಂತಕ್ಕೇ ಹೋಗುವರು.

೧೬—೩೬[2]

[ಆಗ, ಹಿಮವಂತ ಪ್ರಾಂತದಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿತಪಾರ್ಶ್ವವೆಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಗುಪ್ತನೆಂಬ ಸ್ಥವಿರನು ಅನೇಕ ಅರ್ಹತರೊಡನೆ ವಾಸಮಾಡು

---

1. ಈ ಭಾಗವು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಇದು 'ದೀಘನಿಕಾಯ'ದ 'ಸಾಮಞ್ಞಾಫಲ ಸುತ್ತ'ದ ಮುಖಭಾಗವನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿದುದು. ಅಜಾತಶತ್ರುವಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬದುಕಿದ್ದ ಈ ಅರುವರು ಗಣಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಮಿಲಿಂದನು ಕಾಣುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?

2 ಮುಂದಿನ ನಾಲ್ಕು ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಮಾಡಿರುವ ಈ ಭಾಗವು ಮಹಾಸೇನನೆಂಬ ದೇವತೆಯು ಮಿಲಿಂದರಾಜನನ್ನು ಅಡಗಿಸಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಾಗಸೇನನಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತಾರಮಾಡಿದನೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. ಈ ಭಾಗವೂ ಮೂಲಗ್ರಂಥದ ಅಂಗವಾಗಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದವರು ಹೇಳುವರು.

ತ್ತಿದ್ದನು. ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆಡಿದ ಮಾತು ಅಶ್ವಗುಪ್ತನ ದಿವ್ಯ ಶ್ರೋತ್ರಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಯಿತು. ಆಗ ಅವನು ಅಲ್ಲಿಯ ಅರ್ಹತರನ್ನೆಲ್ಲ ಕರೆದು, ಯುಗಂಧರ ಪರ್ವತದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಸಭೆ ಸೇರಿಸಿ, "ಮಿಲಿಂದ ರಾಜನೊಡನೆ ವಾದಮಾಡಿ ಅವನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಬಲ್ಲವರು ಈ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಉಂಟೆ?" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ಯಾರೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ. ಆಗ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ ಆತನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಸಮರ್ಥರಾದವರು ತಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದೂ, ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯ ವೈಜಯಂತವೆಂಬ ಅರ ಮನೆಯ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಕೇತುಮತೀ ಎಂಬ ಭವನದಲ್ಲಿರುವ ಮಹಾಸೇನ ನೆಂಬ ದೇವನು ಮಿಲಿಂದರಾಜನಿಗೆ ಎದುರಾಗಲು ಸಮರ್ಥನೆಂದೂ ಕಂಡು, ಅಶ್ವಗುಪ್ತನು, [ಜೊತೆಯ] ಅರ್ಹತರೊಡನೆ ಯುಗಂಧರ ಪರ್ವತದಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿ ತ್ರಯಸ್ತ್ರಿಂಶಸ್ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನಾದನು.

[ಅವರು ಬಂದುದನ್ನು ದೇವೇಂದ್ರನಾದ ಶಕ್ರನು ಕಂಡು, ಅವರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದು, ತಾನೂ ಅವರೊಡನೆ ಮಹಾಸೇನದೇವನ ಬಳಿ ಸಾರಿ, "ದೇವ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನ ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸಿ, ಸದ್ಧ ರ್ಮದ ಉದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ನೀನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸಬೇಕು" ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡನು. ಆದರೆ ಉತ್ತಮ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ ಮಹಾಸೇನನು ಪುನಃ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಲು ಉತ್ಸಾಹಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಶಕ್ರನೂ ಅಶ್ವಗುಪ್ತಾದಿ ಅರ್ಹತರೂ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಬೇಡಿ ಕೊಂಡುದಕ್ಕೆ ಕರಗಿ, ಅವರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಮಿಲಿಂದರಾಜನನ್ನು ದಮನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವೆನೆಂದು ಅಭಯ ಕೊಟ್ಟನು. ಅಶ್ವಗುಪ್ತನೂ ಇತರ ಅರ್ಹತರೂ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾಗಿ ರಕ್ಷಿತ ಪಾರ್ಶ್ವಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು.

[ಈ ಅರ್ಹತರೆಲ್ಲರೂ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ರೋಹಣನೆಂಬ ಭಿಕ್ಷುವು ಏಕಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಮಾಧಿಸ್ಥನಾಗಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ ಮಿಕ್ಕವರೊಡನೆ ಹೋಗದೆ ಹಿಂದುಳಿದಿದ್ದನು. ಮಹಾಸೇನನನ್ನು ಭೂಮಿ ಯಲ್ಲಿ ಅವತರಿಸುವಂತೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಬಂದು, ಆ ಪರಿಷೆಯಲ್ಲಿ ರೋಹಣನು

ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅಶ್ವಗುಪ್ತನು, ಆತನನ್ನು ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿದನು. ಕರೆಯಿಸಿ, "ರೋಹಣ, ಸದ್ಧರ್ಮದ ಉದ್ಧಾರವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ನೀನು ಮರೆಯಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿನಗೆ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಬೇಕು. ರೋಹಣ, ಹಿಮವಂತದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ ಕಜಂಗಲವೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಗ್ರಾಮವುಂಟು. ಅಲ್ಲಿ ಸೋಣುತ್ತರನೆಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿರುವನು. ಅವನಿಗೆ ನಾಗಸೇನನೆಂಬ ಮಗನಾಗುವನು. ನೀನು ಏಳು ವರ್ಷ ಹತ್ತು ತಿಂಗಳು ಆ ಮನೆಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೋಗು. ಅನಂತರ ಆ ಬಾಲನನ್ನು ಗೃಹಸ್ಥಧರ್ಮದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿ ಸಂಘಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸು. ಆಗ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಮುಗಿಯುವುದು" ಎಂದನು. ರೋಹಣನು ಒಪ್ಪಿದನು.

[ಮಹಾಸೇನನು ದೇವಲೋಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸೋಣುತ್ತರನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದನು. ಅಂದಿನಿಂದ ರೋಹಣನು ಅವನ ಮನೆಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಹಾಕುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಮುಂದೆ ಹೋಗು ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ; ಬೈದು ಅಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೂ ರೋಹಣನು ತಪ್ಪದೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ಹೀಗೆಯೇ ಏಳು ವರ್ಷ ಹತ್ತು ತಿಂಗಳಾಗಲು, ಒಂದು ದಿನ 'ಮುಂದೆ ಹೋಗು' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ರೋಹಣನು ಆ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತನ್ನು ಭಿಕ್ಷೆಪಡೆದಷ್ಟೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲು, ಮನೆಯಾತನು ಆತನ ಸೌಜನ್ಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ, ಅಂದಿನಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯಿಕ್ಕಲು ಮೊದಲು ಮಾಡಿದನು.

[ಈ ನಡುವೆ ನಾಗಸೇನನು, ಏಳು ವರ್ಷಗಳಾಗಲು, ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ಕೊಟ್ಟು ವೇದ ವೇದಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದನು. ಆದರೂ, ಗುರು ಕಲಿಸಬಲ್ಲುದನ್ನೆಲ್ಲ ಕಲಿತರೂ, ಅವನಿಗೆ ಅದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ತೃಪ್ತಿಯಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ, ಆರ್ಯ ರೋಹಣನು ಅವನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವನಿಗೆ ಎದುರಾದನು. ನಾಗಸೇನನು ಅವನ ಶ್ರಮಣಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ, ಅವನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಭಿಕ್ಷೆಯಿಕ್ಕಿ, ಅವನಿಂದ ಉಪದೇಶ ಪಡೆಯಲು ಬಯಸಿದನು. ಬಯಸಿ, ತಾಯಿತಂದೆಯರ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ರೋಹಣನೊಡನೆ ಅವನ ಆರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಶ್ರಾಮಣೇರನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಸಂಘವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು.

[ರೋಹಣನು, ನಾಗಸೇನನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಅಸಾಧಾರಣವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು, ಅವನಿಗೆ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಕಲಿಸದೆಯೆ ಅಭಿಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲಿಸಿದನು. ನಾಗಸೇನನು, ತಾನು ಗುರುವಿನಿಂದ ಕಲಿತ ಅಭಿಧರ್ಮವನ್ನು ಭಿಕ್ಷುಸಂಘದ ಎದುರಿಗೆ ಏಳು ತಿಂಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ, ಅವರ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯನ್ನು ಪಡೆದನು.

[ಮಾರನೆಯ ದಿನ, ಗುರುವಿನೊಡನೆ ಭಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೋಗುವಾಗ "ಬುದ್ಧವಚನದ ಮಿಕ್ಕ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಇದೇನು ದೊಡ್ಡದೆಂದು ಈ ಅಭಿಧರ್ಮವನ್ನು ನನ್ನ ಗುರು ನನಗೆ ಕಲಿಸಿದನು!" ಎಂದು ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಎನ್ನಿಸಿತು. ಆಗ ರೋಹಣನು ಅದನ್ನು ತಿಳಿದು "ಈ ಯೋಚನೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲ, ನಾಗಸೇನ" ಎಂದನು. ನಾಗಸೇನನು ಗುರುವಿನ ಮಹಿಮೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಆತನ ಕ್ಷಮೆ ಬೇಡಿದನು.

[ಆದರೆ ರೋಹಣನು "ಕ್ಷಮಿಸಲಾರೆ, ನಾಗಸೇನ. ಸಾಗಲವೆಂಬ ನಗರದಲ್ಲಿ ಮಿಲಿಂದನೆಂಬ ರಾಜನುಂಟು. ಅವನು ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಭಿಕ್ಷುಗಳನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನೀನು ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ವಾದದಲ್ಲಿ ಸೋಲಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಒಲಿಸಿದರೆ, ನಿನಗೆ ಕ್ಷಮೆ ಸಿಕ್ಕುವುದು" ಎಂದನು. ನಾಗಸೇನನು ಹಾಗೆಯೆ ಆಗಲೆಂದು ಹೊರಟನು.

[ಆದರೆ ಆಗ ಮಳೆಗಾಲವಾಗಿತ್ತು. ಅದರಿಂದ, ವರ್ಷಾವಾಸವನ್ನು ಅಶ್ವಗುಪ್ತನೊಡನೆ ಕಳೆಯಬೇಕೆಂಬ ಗುರುವಚನವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ, ಹಿಮವಂತದ ಬಳಿಯ ಅಶ್ವಗುಪ್ತನ ಆರಾಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಅವನ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು, ವರ್ಷಾವಾಸಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ನಿಂತನು.

[ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಅಶ್ವಗುಪ್ತನಿಗೆ ಭಿಕ್ಷೆಯಿಡುತ್ತಿದ್ದ ಉಪಾಸಿಕೆಯೊಬ್ಬಳಿಗೆ ನಾಗಸೇನನು ಗುರ್ವಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ಅಭಿಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು. ಬೋಧಿಸುತ್ತ ಬೋಧಿಸುತ್ತ ಅವನಿಗೇ ತನ್ನ ಮಾತಿನ ಅರ್ಥವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಿತು. ನಾಗಸೇನನು ಸ್ರೋತಾಪನ್ನನಾದನು.

[ಅವನು ಸ್ರೋತಾಪನ್ನನಾದುದನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡು, ಅಶ್ವಗುಪ್ತನು "ನಾಗಸೇನ, ಪಾಟಲೀಪುತ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗು. ಅಲ್ಲಿಯ ಅಶೋಕಾರಾಮದ

ಆರ್ಯ ಧರ್ಮರಕ್ಷಿತನ ಬಳಿ ಬುದ್ಧವಚನವನ್ನು ಕಲಿ" ಎಂದನು. ನಾಗಸೇನನು ಪಾಟಲೀಪುತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು.

[ಪಾಟಲೀಪುತ್ರದ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಧನಿಕ ವ್ಯಾಪಾರಿಯೊಬ್ಬನು ಸಿಕ್ಕಿದನು. ಅವನು ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಊಟ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಡಿಸಿದನು. ನಾಗಸೇನನು ಅವನಿಗೆ ಅಭಿಧರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸಿದನು. ಆಗ ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಧರ್ಮಚಕ್ಷು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು.

[ನಾಗಸೇನನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಾಟಲೀಪುತ್ರಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಅಶೋಕಾರಾಮದ ಧರ್ಮರಕ್ಷಿತನ ಬಳಿಸಾರಿ, ತಾನು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ಅವನಿಂದ ಮೂರು ಪಿಟಕಗಳನ್ನು ಅರ್ಥವ್ಯಂಜನಗಳೊಡನೆ ಕಲಿತನು. ಹೀಗೆ ಕಲಿತು, ಆರು ತಿಂಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅರ್ಹತನಾದನು.

[ಆಗ, ಹಿಮವತ್ಪ್ರಾಂತದ ಅರ್ಹತರೆಲ್ಲರೂ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಂಡು, "ನಾಗಸೇನ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ವಾದಿಸಿ ಪೀಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ಅಡಗಿಸು" ಎಂದರು. ನಾಗಸೇನನು ಅವರಿಗೆ ಅಭಯವನ್ನು ಕೊಡಲು, ಆ ಅರ್ಹತರು ತಮ್ಮ ಹಳದಿಯ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ದೀಪಗಳಂತೆ ಬೆಳಗುತ್ತ ಸಾಗಲನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರು.]

೩೭

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆಯುಪಾಲನು ಸಂಖ್ಯೇಯ ಪರಿವೇಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆಗ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು "ಆಹಾ! ಬೆಳುದಿಂಗಳು ರಾತ್ರಿ ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ! ಈ ದಿನ ಮಾತನಾಡಿ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಯಾವ ಶ್ರಮಣ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಬಳಿ ಹೋಗೋಣ? ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ [ನನ್ನ] ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಯಾರು ಸಮರ್ಥರು?" ಎಂದು ಅಮಾತ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ಹೀಗೆನ್ನಲು, "ಮಹಾರಾಜ, ಆಯುಪಾಲನೆಂಬ ಸ್ಥವಿರನುಂಟು. ಅವನು ಮೂರು ಪಿಟಕಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಬಹುಶ್ರುತನು, ಆಗಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು. ಅವನು ಈಗ ಸಂಖ್ಯೇಯ ಪರಿವೇಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸು

ತ್ತಿರುವನು. ನೀನು ಹೋಗು, ಮಹಾರಾಜ. ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆಯು ಪಾಲನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸು" ಎಂದು ಐನೂರು ಯವನಕರು ಮಿಲಿಂದರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು.

"ಹಾಗಾದರೆ, ನೀವು ಭದಂತನಿಗೆ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿರಿ."

ಆಗ "ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆಯುಪಾಲನನ್ನು ಕಾಣಬಯಸುತ್ತಾನೆ" ಎಂದು ನೈಮಿತ್ತಿಕನು ಆಯುಪಾಲನ ಬಳಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆಯುಪಾಲನು "ಹಾಗಾದರೆ, ಬರಲಿ" ಎಂದನು.

ಆಗ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಐನೂರು ಯವನಕರ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ರಥವರವನ್ನು ಏರಿ, ಸಂಖ್ಯೇಯ ಪರಿವೇಣದಲ್ಲಿ ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆಯುಪಾಲನಿರುವ ಬಳಿಸಾರಿ, ಅವನೊಡನೆ ಸಮ್ಮೋದದಿಂದ ಮಾತನಾಡಿ ಕೇಳತಕ್ಕ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಯಾಗಲು, ಒಂದು ಕಡೆ ಕುಳಿತನು.

೩೮

ಒಂದು ಕಡೆ ಕುಳಿತು, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆಯುಪಾಲನನ್ನು ಕುರಿತು, "ಭನ್ತೇ ಆಯುಪಾಲ, ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯವು ಯಾವ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ? ನಿಮ್ಮ ಪರಮಾರ್ಥವಾವುದು?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "[ನಮ್ಮ] ಪ್ರವ್ರಜ್ಯವು ಧರ್ಮಚರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ, ಶಮಚರ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ" ಎಂದನು.

"ಧರ್ಮಚಾರಿಗಳಾಗಿ ಶಮಚಾರಿಗಳಾದ ಗೃಹಸ್ಥರು ಉಂಟೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ಹೌದು, ಉಂಟು, ಮಹಾರಾಜ. ವಾರಣಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಋಷಿಪತನದ ಮೃಗದಾವದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ಧರ್ಮಚಕ್ರಪ್ರವರ್ತನವನ್ನು ಗೈದಾಗ ಹದಿನೆಂಟು ಕೋಟಿ ಬ್ರಹ್ಮರುಗಳೂ, ಎಣಿಕೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಗೃಹಸ್ಥರಾದವರೇ; ಪ್ರವ್ರಜಿತರಲ್ಲ. ಪುನಃ, ಮಹಾರಾಜ, ಭಗವಂತನು 'ಮಹಾಸಮಯ ಸುತ್ತಂತ'ವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ, 'ಮಹಾಮಂಗಲ

ಸುತ್ತಂತ'ವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ, 'ಸಮಚಿತ್ತ ಪರಿಯಾಯ ಸುತ್ತಂತ' ವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ, 'ರಾಹುಲೋವಾದ ಸುತ್ತಂತ'ವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ, 'ಪರಾಭವ ಸುತ್ತಂತ'ವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ, ಎಣಿಕೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ [ಅನೇಕ] ದೇವತೆಗಳು ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಂಡರು. ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಗೃಹಸ್ಥರಾದವರೇ; ಪ್ರವ್ರಜಿತರಲ್ಲ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ ಆಯುಪಾಲ, ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯವು ನಿರರ್ಥಕವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳ ಫಲದಿಂದ [ಈ] ಶಾಕ್ಯಪುತ್ರರಾದ ಶ್ರಮಣರು ಪರಿವ್ರಜಿಸುವರು; ಧೂತಾಂಗಗಳನ್ನೂ ಕಾಪಾಡುವರು. ಭನ್ತೇ ಆಯುಪಾಲ, [ಈಗ] ಏಕಾಸನಿಕರಾದ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಹಿಂದೆ ಇತರರ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿದ ಚೋರರು; ಅವರು ಇತರರ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದು, ಆ ಕರ್ಮದ ಫಲದಿಂದ ಹೀಗೆ ಏಕಾಸನಿಕರಾಗಿರುವರು; [ಅದಕ್ಕೇ] ಅವರಿಗೆ ಕಾಲ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಊಟ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ; ಇದು ಅವರ ಶೀಲವಲ್ಲ, ತಪವಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವಲ್ಲ. [ಈಗ] ಬಯಲಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಭಿಕ್ಷುಗಳು, ಭನ್ತೇ ಆಯುಪಾಲ, ಹಿಂದೆ ಗ್ರಾಮಘಾತಕರಾದ ಚೋರರು [ಆಗಿದ್ದವರು]; ಅವರು ಇತರರ ಮನೆಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ, ಆ ಕರ್ಮದ ಫಲದಿಂದ ಹೀಗೆ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವರಾಗಿರುವರು; ಅವರಿಗೆ ಮಲಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಎಡೆ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ; ಇದು ಅವರ ಶೀಲವಲ್ಲ, ತಪಸ್ಸಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವಲ್ಲ. ಭನ್ತೇ ಆಯುಪಾಲ, [ಈಗ] ಮಲಗದಿರುವ ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದಾರಿಗರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಚೋರರು; ಅವರು ದಾರಿಗರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಂಧಿಸಿ, [ಒಂದು ಕಡೆ] ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ, ಆ ಕರ್ಮದ ಫಲದಿಂದ ಹೀಗೆ ಮಲಗದವರಾಗಿರುವರು; ಅವರಿಗೆ ಮಲಗಲು ಹಾಸಿಗೆ ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ; ಇದು ಅವರ ಶೀಲವಲ್ಲ, ತಪಸ್ಸಲ್ಲ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವಲ್ಲ" ಎಂದು ಹೇಳಿದನು.

೩೯

ಹೀಗೆನ್ನಲು, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆಯುಪಾಲನು ಮೌನವಾದನು; ಏನೂ ಉತ್ತರ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆಗ, ಐನೂರು ಯವನಕರು "ಮಹಾರಾಜ,

ಸ್ಥವಿರನು ಪಂಡಿತನು; ಆದರೂ ವಿಶಾರದನಲ್ಲ. [ಅದರಿಂದ] ಏನೂ ಉತ್ತರ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದು ಮಿಲಿಂದರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ಆಗ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆಯುಪಾಲನು ಮೌನವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಚಪ್ಪಾಳೆ ತಟ್ಟಿ, ಕೋಲಾಹಲಮಾಡಿ, "ಭೋ, [ಈ] ಜಂಬೂದ್ವೀಪ ತುಚ್ಛವಾದುದು! [ಈ] ಜಂಬೂದ್ವೀಪ ಜೊಳ್ಳು! ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ ನನ್ನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಶ್ರಮಣನಿಲ್ಲ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಲ್ಲ!" ಎಂದು ಯವನಕರಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ಆಗ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆ ಸರ್ವಪರಿಷೆಯನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಸಿನೋಡಿ, ಭೀತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಮಂಕಾಗದ [ಆ] ಯವನಕರನ್ನು ಕಂಡು, "ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ ನನ್ನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಬೇರೆ ಯಾರೋ ಪಂಡಿತನಾದ ಭಿಕ್ಷು ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಈ ಯವನಕರು ಮಂಕಾಗಿಲ್ಲ" ಎಂದುಕೊಂಡು, "ಅಯ್ಯ, ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ ನನ್ನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಸಮರ್ಥನಾದ ಬೇರಾವನಾದರೂ ಪಂಡಿತನಾದ ಭಿಕ್ಷುವಿರುವನೆ?" ಎಂದನು.

೪೦

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಗ್ರಾಮ ನಗರ ರಾಜಧಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಚರಣಮಾಡುತ್ತ ಶ್ರಮಣಗಣದ ಪರಿವಾರದೊಡನೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಾಗಲನಗರದ ಬಳಿಸಾರಿದ್ದನು. ಆತನು ಸಂಘದ ಮುಖ್ಯಸ್ಥನು, ಗಣದ ಮುಖಂಡನು, ಗಣಾಚಾರ್ಯನು, ಪ್ರಸಿದ್ಧನು, ಯಶಸ್ವಿ; ಬಹುಜನರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂದ ಸಾಧುವೆನಿಸಿದವನು; ಪಂಡಿತನು, ತಿಳಿದವನು, ಮೇಧಾವಿ, ನಿಪುಣ, ವಿಜ್ಞ, ವಿಭಾವಿ, ವಿನೀತ, ವಿಶಾರದ, ಬಹುಶ್ರುತ; ಮೂರು ಪಿಟಕಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಪಕ್ವವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಆಗಮಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಪ್ರತಿಸಂಭಿಧೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದವನು, ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗಗಳ ಗುರುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೀಣನು, ಜಿನವಚನದಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನು, ಧರ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು

ಬೋಧಿಸುವುದರಲ್ಲೂ ತಿಳಿಯುವುದರಲ್ಲೂ ಕುಶಲಿಯು; ಆತನ ಪ್ರತಿಭೆಯು ಅಕ್ಷಯವಾದುದು, ವಿಚಿತ್ರವಾದುದು; ಅವನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವನು; ಅವನ ಮಾತೂ ಕೆಲಸಗಳೂ ಸುಂದರವಾದುವು; [ವಾದದಲ್ಲಿ] ಅವನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ, ಅಡಗಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ, ಮೀರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ, ತಡೆಯುವುದು ಕಷ್ಟ; ಅವನು ಸಾಗರದಂತೆ ಅಕ್ಷೋಭ್ಯನು, ಗಿರಿರಾಜನಂತೆ ನಿಶ್ಚಲನು; ಯುದ್ಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು; ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಬೆಳಕು ಮಾಡುವವನು; ಮಾತನಾಡು ವುದರಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡವನು, ಇತರ ಗಣಾಚಾರ್ಯರ ಗಣಗಳನ್ನು ಮಥಿಸುವವನು, ಇತರ ತೀರ್ಥಕರನ್ನು ಮರ್ದನಮಾಡುವವನು; ಭಿಕ್ಷುಗಳು, ಭಿಕ್ಷುಣಿ ಯರು, ಉಪಾಸಕರು, ಉಪಾಸಿಕೆಯರು, ರಾಜರು, ರಾಜಮಹಾಮಾತ್ಯರು ಅವನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ, ಗೌರವಿಸಿ, ಮಾನಿಸಿ, ಪೂಜಿಸಿ, ಅವನಿಗೆ ಕೈಜೋಡಿಸು ವರು; ಬಟ್ಟೆ, ಊಟ, ಶಯನಾಸನ, ಕಾಯಿಲೆಗೆ ಔಷಧಿ ಮುಂತಾದ ಪರಿಷ್ಕಾರಗಳು ಅವನಿಗೆ ಲಭಿಸುವುವು; ಅವನು ಲಾಭಯಶಸ್ಸುಗಳ ತುದಿ ಯನ್ನು ಪಡೆದವನು; ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ಬಂದ ಬುದ್ಧರಿಗೂ ವಿಜ್ಞರಿಗೂ ಒಂಬತ್ತು ಅಂಗಗಳ ಜಿನಶಾಸನರತ್ನವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರಿಸುವನು; ಧರ್ಮ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವನು; ಧರ್ಮ ಪ್ರದ್ಯೋತವನ್ನು ಧರಿಸುವನು; ಧರ್ಮಯೂಪವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವನು; ಧರ್ಮಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡು ವನು; ಧರ್ಮಧ್ವಜವನ್ನು ಹಿಡಿಯುವನು; ಧರ್ಮಕೇತುವನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವನು; ಧರ್ಮಶಂಖವನ್ನು ಊದುವನು; ಧರ್ಮಭೇರಿಯನ್ನು ಧ್ವನಿಮಾಡುವನು; ಸಿಂಹನಾದವನ್ನು ಕೂಗುವನು; ಇಂದ್ರಗರ್ಜಿತವನ್ನು ಗರ್ಜಿಸುವನು; ಮಧುರವಾದ ಸ್ವರದ ಗರ್ಜಿತದಿಂದ, ತನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವೆಂಬ ವಿದ್ಯುಜ್ಜಾಲದ ಪರಿವೇಷ್ಟಿತದಿಂದ, ಕರುಣಾಜಲಭರಿತವಾದ ಮಹಾ ಧರ್ಮಾಮೃತಮೇಘದಿಂದ ಸಕಲಲೋಕವನ್ನು ತಣಿಸುವನು.

೪೧

ಆಗ, ಅಲ್ಲಿ ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಎಂಬತ್ತು ಸಾವಿರ ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಸಂಖ್ಯೇಯ ಪರಿವೇಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಅದರಿಂದ

> " [ನಾಗಸೇನನು] ಬಹುಶ್ರುತನು, ಮನೋಹರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವವನು,
> ನಿಶ್ರಣನು, ವಿಶಾರದನು;

ಸಮಯಯವರಿತು ನುಡಿವವನು, ಕುಶಲಿಯು,
ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಕೋವಿದನು.

"ಮೂರು ಪಿಟಕಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲ ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ
ಐದು ನಿಕಾಯುಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರೂ
ನಾಲ್ಕು ನಿಕಾಯುಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವರೂ
ಆ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಪುರಸ್ಕರಿಸುವರು.

"ಗಂಭೀರವಾದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವನೂ ಮೇಧಾವಿಯೂ
ಮಾರ್ಗ ಅಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕೋವಿದನೂ
ಉತ್ತಮಾರ್ಥದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದ
ವಿಶಾರದನೂ ಆದ ನಾಗಸೇನನು —

"ನಿಪುಣರೂ ಸತ್ಯವಾದಿಗಳೂ ಆದ
ಆ ಭಿಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟು
ಗ್ರಾಮನಗರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತ
ಸಾಗಲದ ಬಳಿಸಾರಿದನು.

"ಆಗ ನಾಗಸೇನನು
ಸಂಖ್ಯೇಯ ಪರಿವೇಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದನು.
ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಕೇಸರಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ
ಮನುಷ್ಯರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುತ್ತಿದ್ದನು"

ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

೪೨

ಆಗ ದೇವಮಂತ್ರಿಕನು "ಸ್ವಲ್ಪ ತಡೆ, ಮಹಾರಾಜ. ಸ್ವಲ್ಪ ತಡೆ, ಮಹಾರಾಜ. ಮಹಾರಾಜ, ನಾಗಸೇನನೆಂಬ ಸ್ಥವಿರನುಂಟು; [ಆತನು] ಪಂಡಿತನು, ಬಲ್ಲವನು, ಮೇಧಾವಿ, ವಿನೀತನು, ವಿಶಾರದನು, ಬಹಳ ತಿಳಿದವನು; ಮಾತನಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಕುಶಲಿಯು; ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರತಿಭೆಯುಳ್ಳವನು; ಅರ್ಥ — ಧರ್ಮ — ನಿರುಕ್ತಿ — ಪ್ರತಿಭಾನ — ಪ್ರತಿಸಂಭಿಧೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾರಂಗತನಾದವನು. ಈಗ ಅವನು ಸಂಖ್ಯೇಯ ಪರಿವೇಣದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಹೋಗು, ಮಹಾರಾಜ. ಅವನು ನಿನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ, [ನಿನ್ನ] ಸಂದೇಹ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ಕಳೆಯಲು ಸಮರ್ಥನು" ಎಂದು ಮಿಲಿಂದರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

ಆಗ, ನಾಗಸೇನನೆಂಬ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿದೊಡನೆ ಮಿಲಿಂದರಾಜನಿಗೆ ಭಯವಾಯಿತು, ಆತ್ಮ ಸ್ತಂಭಿತವಾಯಿತು, ರೋಮಾಂಚವಾಯಿತು. ಆಗ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು "ಭೋ ಭಿಕ್ಷು ನಾಗಸೇನನು ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತು ಕತೆಯಾಡಲು ಸಮರ್ಥನೆ?" ಎಂದು ದೇವಮಂತ್ರಿಕನನ್ನು ಕೇಳಿದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಇಂದ್ರ ಯಮ ವರುಣ ಕುಬೇರ ಪ್ರಜಾಪತಿ ಸುಯಾಮ ಸಂತುಶಿತ [ಮೊದಲಾದ] ಲೋಕಪಾಲರೊಡನೆ, ಪಿತುಪಿತಾ ಮಹನಾದ ಮಹಾಬ್ರಹ್ಮನೊಡನೆ ಕೂಡ ಆತನು ಮಾತುಕತೆಯಾಡಲು ಸಮರ್ಥನು. ಇನ್ನು ಮನುಷ್ಯಭೂತರು ಯಾವ ಲೆಕ್ಕ?"

"ಹಾಗಾದರೆ, ದೇವಮಂತ್ರಿಕ, ಭದಂತನ ಬಳಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹು" ಎಂದು ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ದೇವಮಂತ್ರಿಕನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

"ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ, ದೇವ" ಎಂದು ದೇವಮಂತ್ರಿಕನು "ಭನ್ತೇ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆಯುಷ್ಮಂತನ ದರ್ಶನವನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾನೆ" ಎಂದು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನ ಬಳಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ತಾನು ಕೂಡ "ಹಾಗಾದರೆ, ಬರಲಿ" ಎಂದನು.

ಆಗ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಐನೂರು ಯವನಕರಿಂದ ಪರಿವೃತನಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ, ಮಹಾ ಸೈನ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಖ್ಯೇಯ ಪರಿವೇಣವಿರುವ ಕಡೆಗೆ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನಿರುವ ಕಡೆಗೆ, ಸಾರಿದನು.

೪೩

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಎಂಬತ್ತು ಸಾವಿರ ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಮಂಡಲಮಾಳದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಆಯು ಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನ [ಆ] ಪರಿಷೆಯನ್ನು ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ದೂರ ದಿಂದಲೇ ಕಂಡು, "ದೇವಮಂತ್ರಿಕ, ಈ ಮಹತ್ತಾದ ಪರಿಷೆ ಯಾರದು?" ಎಂದು ದೇವಮಂತ್ರಿಕನನ್ನು ಕೇಳಿದನು.

"[ಇದು] ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನ ಪರಿಷೆ, ಮಹಾರಾಜ."

ಆಗ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನ ಪರಿಷೆಯನ್ನು ದೂರ ದಿಂದಲೇ ಕಂಡು ಮಿಲಿಂದರಾಜನಿಗೆ ಭಯವಾಯಿತು, ಆತ್ಮ ಸ್ತಂಭಿತ

ವಾಯಿತು, ರೋಮಾಂಚವಾಯಿತು. ಆಗ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಖಡ್ಗಮೃಗಗಳು ಮುತ್ತಿದ ಆನೆಯ ಹಾಗೆ, ಗರುಡಗಳು ಸುತ್ತಿದ ಹಾವಿನಂತೆ, ಅಜಗರಗಳು ಬಳಸಿದ ಜಂಬುಕದಂತೆ, ಮಹಿಷಗಳ ನಡುವಣ ಕರಡಿಯಂತೆ, ಹಾವು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿದ ಕಪ್ಪೆಯಂತೆ, ಶಾರ್ದೂಲವು ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದ ಜಿಂಕೆಯಂತೆ, ಹಾವಾಡಿಗನಿಗೆ ಎದುರಾದ ಹಾವಿನಂತೆ, ಬೆಕ್ಕಿಗೆ ಎದುರಾದ ಇಲಿಯಂತೆ, ಭೂತವೈದ್ಯನಿಗೆ ಎದುರಾದ ಪಿಶಾಚಿಯಂತೆ, ರಾಹುವಿನ ಬಾಯಿಗೆ ಬಿದ್ದ ಚಂದ್ರನಂತೆ, ಬುಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಸರ್ಪದಂತೆ, ಪಂಜರದೊಳಹೊಕ್ಕ ಹಕ್ಕಿಯಂತೆ, ಬಲೆಯ ಒಳಹೊಕ್ಕ ಮೀನಿನಂತೆ, ದುಷ್ಟಮೃಗಗಳ ಕಾಡಿನ ಒಳಹೊಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯನಂತೆ, ವೈಶ್ರವಣನಿಗೆ ಅಪರಾಧಮಾಡಿದ ಯಕ್ಷನಂತೆ, ಆಯುಸ್ಸು ಪರಿಕ್ಷೀಣನಾದ ದೇವಪುತ್ರನಂತೆ ಭೀತನಾದನು, ಉದ್ವಿಗ್ನನಾದನು, ಭಯಗೊಂಡನು, ಸಂವಿಗ್ನನಾದನು, ರೋಮಾಂಚಗೊಂಡನು; ಅವನ ಮನಸ್ಸು ಮಂಕಾಯಿತು, ಮನಸ್ಸು ಕೆಟ್ಟಿತು, ಚಿತ್ತ ಭ್ರಮಣೆಯಾಯಿತು, ಮನಸ್ಸು ಅಸ್ತವ್ಯಸ್ತವಾಯಿತು. ಆದರೂ "ಈ ಜನರು ನನಗೆ ಅವಮಾನಮಾಡದಿರಲಿ" ಎಂದು ಧೈರ್ಯವೆತ್ತಿಕೊಂಡು, "ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ನೀನು ನನಗೆ ತೋರಿಸಬೇಡ, ದೇವಮಂತ್ರಿಕ. [ನೀನು] ಹೇಳದೆಯೆ ನಾನೇ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ದೇವಮಂತ್ರಿಕನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

"ಸಾಧು, ಮಹಾರಾಜ, ನೀನೇ ತಿಳಿ."

೪೪

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಆ ಭಿಕ್ಷುಗಳ ಪರಿಷೆಯಲ್ಲಿ [ತನ್ನ] ಮುಂದಿನ ನಲುವತ್ತುಸಾವಿರ ಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗಿಂತ ಹೊಸಬನಾಗಿದ್ದನು; [ತನ್ನ] ಹಿಂದಿನ ನಲುವತ್ತುಸಾವಿರ ಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗಿಂತ ಹಿರಿಯನಾಗಿದ್ದನು. ಆಗ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆ ಸರ್ವಭಿಕ್ಷುಸಂಘವನ್ನೂ—ಮುಂದೆ, ಹಿಂದೆ, ನಡುವೆ—ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಸಿನೋಡಿ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷುಸಂಘದ ನಡುವೆ ಭಯಭೈರವಗಳಿಲ್ಲದೆ, ರೋಮಾಂಚವಿಲ್ಲದೆ, ಭಯಲಜ್ಜೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇಸರ

ಸಿಂಹದಂತೆ ಕುಳಿತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು, “ಇವನು ನಾಗಸೇನ!” ಎಂದು [ಅವನ] ಆಕಾರದಿಂದಲೇ ತಿಳಿದನು.

ಆಗ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು “ಇವನು ನಾಗಸೇನ, ದೇವಮಂತ್ರಿಕ!” ಎಂದು ದೇವಮಂತ್ರಿಕನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು.

“ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಅವನು ನಾಗಸೇನ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದೆ, ಮಹಾರಾಜ.”

ಆಗ “[ಯಾರೂ] ಹೇಳದೆಯೆ ನಾನೇ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ತಿಳಿದೆ” ಎಂದು ರಾಜನು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು.

ಆಗ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಕಂಡು ಮಿಲಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಭಯವಾಯಿತು, ಆತ್ಮ ಸ್ತಂಭಿತವಾಯಿತು, ರೋಮಾಂಚ ವಾಯಿತು. ಅದರಿಂದ

“ [ಒಳ್ಳೆಯ] ನಡತೆಯಿಂದ ಸಂಪನ್ನನಾದ,
ಉತ್ತಮವಾದ ದಮೆಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಮನಮಾಡಿಕೊಂಡ
[ಆ] ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಕಂಡು
ರಾಜನು ಈ ಮಾತು ಹೇಳಿದನು:

“ ‘ಮಾತನಾಡುವವರು ಅನೇಕರನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿದ್ದೇನೆ,
ಅನೇಕರೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಿ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ;
ಈ ದಿನ ನನಗೆ ಆದಂತಹ ಭಯ, ನಡುಕ,
[ಇದುವರೆಗೆ ನನಗೆ] ಆಗಲಿಲ್ಲ.

“ ‘ಈ ದಿನ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ
ನನಗೆ ಪರಾಜಯವಾಗುವುದು;
ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಜಯ[ವಾಗುವುದು];
ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಅಷ್ಟು ಅಸ್ಥಿರವಾಗಿದೆ’ ”

ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

[ಬಾಹಿರ ಕಥೆ ಮುಗಿಯಿತು.]

ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆ

ವರ್ಗ ಒಂದು

೧

ಆಗ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನ ಬಳಿ ಸಾರಿ, ಅವನೊಡನೆ ಸಮ್ಮೋದದಿಂದ ನುಡಿದನು; ಮೋದಪಡುವಂತಹ ಸ್ನೇಹಪರವಾದ ಪರಸ್ಪರ ಮಾತುಕತೆಯಾಡಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಕುಳಿತನು. ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಕೂಡ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಉಪಚರಿಸಿ ನುಡಿದನು. ಅದರಿಂದ ಮಿಲಿಂದರಾಜನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆಯಾಯಿತು.

ಆಗ ಮಿಲಿಂದನು "ಭದಂತನನ್ನು ಏನೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು? ಭನ್ತೇ, ನಿನ್ನ ಹೆಸರೇನು?" ಎಂದನು.

"ನನ್ನನ್ನು ನಾಗಸೇನನೆಂದು ತಿಳಿಯುವರು, ಮಹಾರಾಜ. ಜೊತೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ನಾಗಸೇನನೆಂದು ಬಳಕೆಯಾಗಿ ಕರೆಯುವರು. ಆದರೆ ತಾಯಿತಂದೆಗಳು 'ನಾಗಸೇನ, ಶೂರಸೇನ, ವೀರಸೇನ, ಸಿಂಹಸೇನ' ಎಂದು ಹೆಸರು ಇಟ್ಟರೂ, ಈ 'ನಾಗಸೇನ' ಮುಂತಾದುವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿರುವ ಸಂಜ್ಞೆ; ವ್ಯವಹಾರದ ಹೆಸರು ಮಾತ್ರ. ಇಲ್ಲಿ ಪುದ್ಗಲವು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ."

ಆಗ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು "ಐನೂರು ಯವನಕರೂ ಎಂಬತ್ತು ಸಾವಿರ ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ ಈ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಪುದ್ಗಲವು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಈ ನಾಗಸೇನನು ಹೇಳುವನು. ಈ ಮಾತನ್ನು ಒಪ್ಪಲಾಗುವುದೆ?" ಎಂದನು.

ಎಂದು, "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಪುದ್ಗಲವು ಲಭಿಸದಿದ್ದರೆ, ನಿಮ್ಮ ಬಟ್ಟೆ, ಊಟ, ಮಲಗಿ ಕೂರುವ ಸ್ಥಳ, ರೋಗವಾದಾಗ ಔಷಧ—ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವವರು ಯಾರು? ಅವುಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರು ಯಾರು? ಶೀಲಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವರು ಯಾರು? ಮಾರ್ಗದ ಫಲವಾದ ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಕಂಡುಕೊಳ್ಳುವವರು ಯಾರು? ಕೊಡದುದನ್ನು

ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವರು ಯಾರು? ಕಾಮಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುಬಿದ್ದು ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವರು ಯಾರು? ಮಧುಮದ್ಯಗಳನ್ನು ಕುಡಿಯುವವರು ಯಾರು? [ಮಾಡಿದ ಗಳಿಗೆಯೆ ವಿಪಾಕಕೊಡುವ] ಐದು ಆನಂತರಿಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಯಾರು? ಆದ್ದರಿಂದ ಕುಶಲವಿಲ್ಲ, ಅಕುಶಲವಿಲ್ಲ, ಕುಶಲಾಕುಶಲವಿಲ್ಲ; ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಲ್ಲ, ಮಾಡಿಸುವವನಿಲ್ಲ; ಸುಕೃತ ದುಷ್ಕೃತ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲ ವಿಪಾಕಗಳು ಇಲ್ಲ. ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾರಾದರೂ ಕೊಂದರೆ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಾಣಹಾನಿಯಿಲ್ಲ. ನಿಮಗೆ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಇಲ್ಲ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯರೂ ಇಲ್ಲ, ಉಪಸಂಪದೆಯೂ ಇಲ್ಲ.

" 'ಜೊತೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ನಾಗಸೇನನೆಂದು ಬಳಕೆಯಾಗಿ ಕರೆಯುವರು, ಮಹಾರಾಜ' ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದರೆ, ಈ 'ನಾಗಸೇನ' [ಎಂಬುದು] ಯಾವುದು? ಏನು ಭನ್ತೇ, [ನಿನ್ನ] ತಲೆ ಕೂದಲೆ 'ನಾಗಸೇನ'?"

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, 'ನಾಗಸೇನ' ಎಂಬುದು [ನಿನ್ನ] ಮೈಕೂದಲೆ?"

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಈ 'ನಾಗಸೇನ' ಎಂಬುದು ಉಗುರೆ? ಹಲ್ಲೆ? ಚರ್ಮವೆ? ಮಾಂಸವೆ? ಸ್ನಾಯುವೆ? ಮೂಳೆಯೆ? ಅಸ್ಥಿಮಜ್ಜವೆ? ಹೃದಯವೆ? ಯಕೃತ್ತೆ? ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆಯೆ? ಮೂತ್ರಕೋಶವೆ? ಪ್ಲೀಹವೆ? ಶ್ವಾಸಕೋಶವೆ? ದೊಡ್ಡ ಕರುಳೆ? ಸಣ್ಣ ಕರುಳೆ? ಹೊಟ್ಟೆಯೆ? ಮಲವೆ? ಪಿತ್ತವೆ? ಶ್ಲೇಷ್ಮವೆ? ಕೀವೆ? ರಕ್ತವೆ? ಬೆವರೆ? ಬೊಜ್ಜೆ? ಕಣ್ಣೀರೆ? ವಸೆಯೆ? ಜೊಲ್ಲೆ? ಸಿಂಬಳವೆ? ರಸಿಕೆಯೆ? ಮೂತ್ರವೆ? ತಲೆಯ ಮಿದುಳೆ? ಯಾವುದು ಈ 'ನಾಗಸೇನ'?"

"ಇದು ಯಾವುದೂ ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ, ರೂಪವೆ 'ನಾಗಸೇನ'?"

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಈ 'ನಾಗಸೇನ' ಎಂಬುದು ಯಾವುದು? ವೇದನೆಯೆ? ಸಂಜ್ಞೆಯೆ? ಸಂಸ್ಕಾರವೆ? ವಿಜ್ಞಾನವೆ?"

"ಇದು ಯಾವುದೂ ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಏನು ಭನ್ತೇ, ರೂಪ ವೇದನೆ ಸಂಜ್ಞೆ ಸಂಸ್ಕಾರ ವಿಜ್ಞಾನಗಳು [ಕೂಡಿ] 'ನಾಗಸೇನ'ನೆ?"

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಈ ಐದು ಸ್ಕಂಧಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು ಯಾವುದಾದರೂ 'ನಾಗಸೇನ'ನೆ?"

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಭನ್ತೇ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸಾರಿ ಸಾರಿ ಕೇಳಿ 'ನಾಗಸೇನ'ನನ್ನು ಕಾಣಲಾರೆ. 'ನಾಗಸೇನ' ಎಂಬುದು ಬರಿಯ ಶಬ್ದ. ಹಾಗಾದರೆ ಈ 'ನಾಗಸೇನ' ಯಾರು? ನೀನು ಹೇಳಿದುದು ಮೃಷಾವಾದ, ಸುಳ್ಳು. 'ನಾಗಸೇನ'ನಿಲ್ಲ."

ಆಗ ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು "ಮಹಾರಾಜ, ನೀನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಸುಕುಮಾರ, ಅತ್ಯಂತ ಸುಕುಮಾರ. ಈ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಕಾಯ್ದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಸುಡುವ ಮರಳಿನ ಮೇಲೆ ಕಠಿಣವಾದ ನೊರಜುಗಲ್ಲು ಮರಳುಗಳನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ತುಳಿಯುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕಾಲು ಗಾಯವಾಗಿ ನೋಯುವುದು, ದೇಹ ಬಳಲುವುದು, ಚಿತ್ತ ಕೆಡುವುದು, ಸಹಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಕಾಯವಿಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ನೀನೇನು ನಡೆದು ಬಂದೆಯೊ, ಅಥವಾ ವಾಹನದಲ್ಲೊ?" ಎಂದು ಮಿಲಿಂದ ರಾಜನನ್ನು ಕೇಳಿದನು.

"ನಡೆದು ಬರಲಿಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ನಾನು ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದೆ."

"ನೀನು ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದುದಾದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ನಿನ್ನ 'ರಥ' ಯಾವುದು ತಿಳಿಯಿಸು. ಏನು, ಮಹಾರಾಜ, ಮೂಕಿಯು 'ರಥ'ವೆ?"

"ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೆ ಈ 'ರಥ' ಎಂಬುದು ಯಾವುದು? ಅಕ್ಷವೆ? ಚಕ್ರಗಳೆ? ರಥಪಂಜರವೆ? ರಥದಂಡಕವೆ? ಯುಗವೆ? ರಶ್ಮಿಯೆ? ಚುಚ್ಚುಗೋಲೆ? ಯಾವುದು 'ರಥ'?"

"ಇದು ಯಾವುದೂ ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇವು ಎಲ್ಲವೂ [ಕೂಡಿ] 'ರಥ'ವೆ?"

"ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇವುಗಳಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು ಯಾವುದಾದರೂ 'ರಥ'ವೆ?"

"ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ "

"ಮಹಾರಾಜ, ನಿನ್ನನ್ನು ಸಾರಿ ಸಾರಿ ಕೇಳಿ 'ರಥ'ವನ್ನು ಕಾಣಲಾರೆ. 'ರಥ'ವೆಂಬುದು ಬರಿಯ ಶಬ್ದ, ಮಹಾರಾಜ. ನೀನು ಹೇಳಿದುದು ಮೃಷಾವಾದ, ಸುಳ್ಳು. 'ರಥ'ವಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ, ನೀನು ಸಕಲ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಅಗ್ರರಾಜ. ಯಾರಿಗೆ ಭಯಪಟ್ಟು ನೀನು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವೆ? ಐನೂರು ಯವನಕರೂ ಎಂಬತ್ತುಸಾವಿರ ಭಿಕ್ಷುಗಳೂ ಇದನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು. ಈ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ತಾನು ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದೆನೆಂದನು. 'ರಥದಲ್ಲಿ ಬಂದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಆ "ರಥ"ವಾವುದು ತಿಳಿಸು' ಎಂದರೆ, ಹೇಳಿದ 'ರಥ'ವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಮೆಚ್ಚಲಾಗುವುದೆ?"

ಹೀಗೆನ್ನಲು, ಆ ಐನೂರು ಜನ ಯವನಕರು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಸಾಧುಕಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, "ಮಹಾರಾಜ, ನಿನಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಏನು ಹೇಳುವೆಯೋ ಹೇಳು" ಎಂದು ಮಿಲಿಂದರಾಜನಿಗೆ ಹೇಳಿದರು.

ಆಗ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನಾನು ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮೂಕಿ, ಅಕ್ಷ, ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದವು ಇರುವುದರಿಂದ 'ರಥ'ವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿರುವ ಸಂಜ್ಞೆ, ವ್ಯವಹಾರದ ಹೆಸರು, ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು" ಎಂದನು.

"ಸಾಧು, ಮಹಾರಾಜ. 'ರಥ'ವೇನೆಂಬುದನ್ನು ನೀನು ತಿಳಿದಿರುವೆ. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ತಲೆಗೂದಲು ಮುಂತಾದ ದೇಹದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಆಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ರೂಪ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಸ್ಕಂಧಗಳಿಂದಲೂ ಈ 'ನಾಗಸೇನ' ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿರುವ ಸಂಜ್ಞೆ, ವ್ಯವಹಾರದ ಹೆಸರು, ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಆದರೆ ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುದ್ಗಲವು ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ,

'ಅಂಗಸಂಭಾರಗಳಿಂದ "ರಥ"ವೆಂಬ ಶಬ್ದವಾಗುವ ಹಾಗೆ
ಸ್ಕಂಧಗಳ ಇರುವಿಕೆಯಿಂದ ಸತ್ತ್ವವೆಂಬ ಸಮ್ಮತಿಯಾಗುವುದು'

ಎಂದು ಭಿಕ್ಷುಣಿ ವಜ್ರೆಯು ಹೇಳಿರುವಳು."

"ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ. ಅದ್ಭುತ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ. [ನನಗೆ] ಪ್ರಶ್ನೆ ಹೊಳೆದುದೂ [ನೀನು] ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದುದೂ ಅತಿ ಸೊಗಸು. ಬುದ್ಧನು ಇದ್ದಿದ್ದರೆ, ಅವನೂ ಸಾಧುಕಾರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದ. ಸಾಧು, ಸಾಧು, ನಾಗಸೇನ. [ನನಗೆ] ಪ್ರಶ್ನೆಯು ಹೊಳೆದುದೂ [ನೀನು] ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದುದೂ ಅತಿಸೊಗಸು.

೨

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀನು [ಭಿಕ್ಷುವಾಗಿ] ಎಷ್ಟು ವರ್ಷ [ವಾಯಿತು]?"

"ನಾನು [ಭಿಕ್ಷುವಾಗಿ] ಏಳು ವರ್ಷ[ವಾಯಿತು], ಮಹಾರಾಜ."

"ನಿನ್ನದು ಹೇಗೆ ಏಳು, ಭನ್ತೇ? ಏಳು [ಎಂಬುದು] ನೀನೆ? ಏಳು [ಎಂಬುದು] ಸಂಖ್ಯೆಯೆ?"

ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮಿಲಿಂದರಾಜನ ನೆರಳು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು, ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲೂ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು.

ಆಗ ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು "ಮಹಾರಾಜ, ನೆಲದ ಮೇಲೂ ನೀರಿನಲ್ಲೂ ನಿನ್ನ ನೆರಳು ಕಾಣುವುದು. ಏನು, ಮಹಾರಾಜ, ರಾಜನು ನೀನೇ, ಅಥವಾ ನೆರಳೆ?" ಎಂದನು.

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ರಾಜನು ನಾನು; ನೆರಳು ರಾಜನಲ್ಲ. ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ನೆರಳು ವರ್ತಿಸುವುದು."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ವರ್ಷಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಏಳು; ಏಳು [ಎಂಬುದು] ನಾನಲ್ಲ. ನೆರಳಿನ ಉಪಮಾನದಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ 'ಏಳು' ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದು."

"ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ. ಅದ್ಭುತ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ. [ನನಗೆ] ಪ್ರಶ್ನೆ ಹೊಳೆದುದೂ [ನೀನು] ಅದನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದುದೂ ಅತಿಸೊಗಸು."

೩

ರಾಜನು “ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನನ್ನ ಸಂಗಡ ಮಾತುಕತೆಯಾಡು ವೆಯು?” ಎಂದನು.

“ಮಹಾರಾಜ, ನೀನು ಪಂಡಿತನ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡಿದರೆ, ಮಾತ ನಾಡುವೆನು; ರಾಜನ ಹಾಗೆ ಮಾತನಾಡಿದರೆ, ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ.”

“ಪಂಡಿತರು ಹೇಗೆ ಮಾತನಾಡುವರು, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ?”

“ಮಹಾರಾಜ, ಮಾತುಕತೆಯಾಡುವಾಗ ಪಂಡಿತರು ಮುಚ್ಚಿ ಹೇಳುವರು, ಬಿಚ್ಚಿ ಹೇಳುವರು, ತಪ್ಪನ್ನು ತೋರಿಸುವರು, ತಪ್ಪನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವರು, ಒಂದೊಂದಕ್ಕೂ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು, ಪ್ರತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಆದರಿಂದ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಕೋಪಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪಂಡಿತರು ಹೀಗೆ ಮಾತುಕತೆ ಆಡುವರು, ಮಹಾರಾಜ.”

“ರಾಜರು ಹೇಗೆ ಮಾತನಾಡುವರು, ಭನ್ತೇ?”

“ರಾಜರು, ಮಹಾರಾಜ, ಮಾತನಾಡುವಾಗ ಒಂದು ವಿಷಯ ವನ್ನು ಎತ್ತುವರು. ಯಾರಾದರೂ ಅದನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಿದರೆ, ‘ಇವನಿಗೆ ದಂಡ ಹಾಕಿರಿ!’ ಎಂದು ದಂಡವನ್ನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವರು. ರಾಜರು ಹೀಗೆ ಮಾತುಕತೆಯಾಡುವರು, ಮಹಾರಾಜ.”

“ನಾನು ಪಂಡಿತನಂತೆ ಮಾತನಾಡುವೆನು, ಭನ್ತೇ; ರಾಜನಂತೆ ಅಲ್ಲ. ಭದಂತನು ಮನವಾರೆ ಮಾತನಾಡಲಿ. ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ, ಶ್ರಾಮಣೇರರೊಡನೆ, ಉಪಾಸಕರೊಡನೆ ಅಥವಾ ಆರಾಮದ ನಿವಾಸಿ ಗಳೊಡನೆ ಮಾತನಾಡುವಂತೆ ಭದಂತನು ಮನವಾರೆ ಮಾತನಾಡಲಿ. ಭಯಪಡುವುದು ಬೇಡ.”

“ಒಳ್ಳೆಯದು, ಮಹಾರಾಜ” ಎಂದು ಸ್ಥವಿರನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿದನು.

೪

ರಾಜನು “ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುತ್ತೇನೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ” ಎಂದನು.

“ಕೇಳು, ಮಹಾರಾಜ.”

“ಕೇಳಿಯಾಯಿತು, ಭನ್ತೇ.”

“ಉತ್ತರ ಹೇಳಿಯಾಯಿತು, ಮಹಾರಾಜ.”

"ನೀನು ಏನು ಉತ್ತರ ಹೇಳಿದೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ನೀನು ಏನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

* * *

ಆಗ ಮಿಲಿಂದರಾಜನು "ಈ ಭಿಕ್ಷು ಪಂಡಿತನು. ನನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಲು ಸಮರ್ಥನು. ನಾನು ಕೇಳತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನಗಳು ಬಹಳ ಉಂಟು. ಅವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳುವುದರೊಳಗೆ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುವನು. ಅದರಿಂದ ನಾಳೆ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಮಾತುಕತೆಯಾಡೋಣ" ಎಂದು ಕೊಂಡು, ದೇವಮಂತ್ರಿಕನನ್ನು ಕುರಿತು "ದೇವಮಂತ್ರಿಕ, ನಾಳೆ ಅಂತಃ ಪುರದಲ್ಲಿ ರಾಜನೊಡನೆ ಮಾತುಕತೆಯಾಗುವುದೆಂದು ಭದಂತನಿಗೆ ತಿಳಿಸು" ಎಂದನು.

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿ, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆಸನದಿಂದ ಎದ್ದು, ಸ್ಥವಿರ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಬೀಳ್ಕೊಂಡು, ಕುದುರೆಯನ್ನು ಏರಿ, "ನಾಗಸೇನ! ನಾಗಸೇನ!" ಎಂದು ಪುನಃ ಪುನಃ ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತ ಹೊರಟನು.

ಆಗ ದೇವಮಂತ್ರಿಕನು "ಭನ್ತೇ, ನಾಳೆ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಮಾತುಕತೆ ಯಾಗುವುದೆಂದು ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಹೇಳಿದನು" ಎಂದು ಆಯುಷ್ಮಂತ ನಾದ ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಒಳ್ಳೆಯದು" ಎಂದು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಒಪ್ಪಿದನು.

ಆಗ, ಆ ರಾತ್ರಿ ಮುಗಿಯಲು ದೇವಮಂತ್ರಿಕ, ಅನಂತಕಾಯ, ಮಂಕುರ, ಸರ್ವದತ್ತರು ಮಿಲಿಂದರಾಜನ ಬಳಿಸಾರಿ, "ಭದಂತ ನಾಗ ಸೇನನು ಇಂದು ಬರಲೆ, ಮಹಾರಾಜ?" ಎಂದರು.

"ಹೌದು, ಬರಲಿ."

"ಎಷ್ಟು ಮಂದಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ?"

"ಬಯಸಿದಷ್ಟು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ."

"ಹತ್ತು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ, ಮಹಾರಾಜ" ಎಂದು ಸರ್ವ ದತ್ತನು ಹೇಳಿದನು.

ಮಿಲಿಂದರಾಜನು "ಬಯಸಿದಷ್ಟು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ" ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಹೇಳಿದನು.

"ಹತ್ತು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ, ಮಹಾರಾಜ" ಎಂದು ಸರ್ವದತ್ತನು ಎರಡನೆಯ ಸಲ ಹೇಳಿದನು.

ಮಿಲಿಂದರಾಜನು "ಬಯಸಿದಷ್ಟು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ" ಎಂದು ಮೂರನೆಯ ಸಲ ಹೇಳಿದನು.

"ಹತ್ತು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ, ಮಹಾರಾಜ" ಎಂದು ಸರ್ವದತ್ತನು ಮೂರನೆಯ ಸಲ ಹೇಳಿದನು.

"ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸತ್ಕಾರಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಯಾಗಿದೆ. 'ಬಯಸಿದಷ್ಟು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಲಿ' ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳಿದರೆ, ಈ ಸರ್ವದತ್ತನು ಬೇರೇನೋ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಏನು, ಭಿಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಭೋಜನ ಕೊಡಲು ನನಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆ?"

ಹೀಗೆನ್ನಲು, ಸರ್ವದತ್ತನು ಮಂಕಾದನು.

ಆಗ, ದೇವಮಂತ್ರಿಕ, ಅನಂತಕಾಯ, ಮಂಕುರರು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನಿರುವ ಬಳಿಸಾರಿ, "ಭನ್ತೇ, ಬಯಸಿದಷ್ಟು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಬರಬಹುದೆಂದು ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನು ಹೇಳಿದನು" ಎಂದರು.

ಆಗ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಪೂರ್ವಾಹ್ನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಡುಪು ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ಪಾತ್ರೆ ಚೀವರಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು, ಎಂಬತ್ತು ಸಾವಿರ ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಸಾಗಲವನ್ನು ಹೊಕ್ಕನು.

ಆಗ ಅನಂತಕಾಯನು, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತ, "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ನಾಗಸೇನ' ಎಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ 'ನಾಗಸೇನ' [ಎಂಬುದು] ಯಾವುದು?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಇಲ್ಲಿ 'ನಾಗಸೇನ' [ಎಂಬುದು] ಏನೆಂದು ತಿಳಿಯುವೆ?" ಎಂದನು.

"ಭನ್ತೇ, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ಮತ್ತು ಹೊರಗೆ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸುವ ಅಭ್ಯಂತರ ವಾಯುವಾದ ಜೀವವು 'ನಾಗಸೇನ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವೆನು."

"ಆ ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸಿದ ವಾಯು [ಪುನಃ] ಪ್ರವೇಶಿಸದಿದ್ದರೆ, ಆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ವಾಯು [ಪುನಃ] ನಿಷ್ಕ್ರಮಿಸದಿದ್ದರೆ, ಆ ಪುರುಷನು ಜೀವಿಸುವನೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಶಂಖ ಊದುವವರು ಶಂಖವನ್ನು ಊದುವರಲ್ಲ; ಹೊರಗೆ ಬಂದ ಅವರ ಉಸಿರು [ಪುನಃ ಒಳಗೆ] ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಕೊಂಬು ಊದುವವರ ಹೊರಗೆ ಬಂದ ಉಸಿರು [ಪುನಃ ಒಳಗೆ] ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೆ ಅವರೇಕೆ ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ?"

"ವಾದಿಯಾದ ನಿನ್ನೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಲು ನಾನು ಸಮರ್ಥನಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆಯದು, ಭನ್ತೇ. ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ."

"ಇದು 'ಜೀವ'ವಲ್ಲ; ಈ ಉಚ್ಛ್ವಾಸ ನಿಶ್ವಾಸಗಳು ಕಾಯಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಮಾತ್ರ" ಎಂದು ಸ್ಥವಿರನು ಅಭಿಧರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡಿದನು. ಆಗ, ಅನಂತಕಾಯನು ತಾನು ಉಪಾಸಕನಾದೆನೆಂದು ಸ್ಥವಿರನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿದನು.

*   *   *

೫

ಆಗ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಮಿಲಿಂದರಾಜನ ಮನೆಯ ಬಳಿಸಾರಿ, ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ್ದ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತನು. ಮಿಲಿಂದರಾಜನು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನಿಗೂ ಅವನ ಪರಿಷೆಗೂ ಸಿಹಿಯಾದ ಖಾದನೀಯ ಭೋಜನೀಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಹಸ್ತದಿಂದ ಸಾಕೆನ್ನುವವರೆಗೆ ನೀಡಿ, ಅವರನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿದನು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಭಿಕ್ಷುವಿಗೂ ಎರಡೆರಡು ಬಟ್ಟೆ ಕೊಟ್ಟು, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಮೂರು ಬಟ್ಟೆಕೊಟ್ಟು, ಮಿಲಿಂದರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀನು ಹತ್ತು ಭಿಕ್ಷುಗಳೊಡನೆ ಇಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರು. ಮಿಕ್ಕವರು ಹೋಗಲಿ" ಎಂದನು.

ಆಗ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಊಟಮಾಡಿ ಪಾತ್ರೆಯಿಂದ ಕೈ ತೆಗೆದುದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಮಿಲಿಂದನು ಬೇರೆ ನೀಚಾಸನವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಕಡೆ ಕುಳಿತನು. ಆಗ ಮಿಲಿಂದನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಏನು ಮಾತನಾಡೋಣ?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ನಾವು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹುಡುಕುವವರು. ಅರ್ಥವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾತನಾಡೋಣ."

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀವು ಯಾವ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿವ್ರಜಿಸುವುದು? ನಿಮ್ಮ ಪರಮಾರ್ಥವೇನು?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, ಈ ದುಃಖವು ನಿರೋಧವಾಗಲೆಂದು, ಬೇರೆ ದುಃಖವು ಎದ್ದೇಳದಿರಲೆಂದು, ಈ ಅರ್ಥದಿಂದ ನಾವು ಪರಿವ್ರಜಿಸುವುದು. ಅನುಪಾದಾನವಾದ ಪರಿನಿರ್ವಾಣವು ನಮ್ಮ ಪರಮಾರ್ಥ."

"ಏನು, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಎಲ್ಲರೂ ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೆ ಪರಿವ್ರಜಿಸುವರೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ; ಕೆಲವರು ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿವ್ರಜಿಸುವರು. ದೊರೆಯ ಭಯದಿಂದ ಕೆಲವರು ಪರಿವ್ರಜಿಸುವರು. ಕೆಲವರು ಕಳ್ಳರಿಗೆ ಹೆದರಿ ಪರಿವ್ರಾಜಕರಾಗುವರು. ಸಾಲ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೆಲವರು ಪರಿವ್ರಜಿಸುವರು. ಜೀವನವನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆಲವರು ಪರಿವ್ರಜಿಸುವರು. ಆದರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪರಿವ್ರಜಿಸುವವರು ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿವ್ರಜಿಸುವರು."

"ನೀನು ಪರಿವ್ರಜಿಸಿದುದು ಈ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ನಾನು ಪರಿವ್ರಾಜಕನಾದಾಗ ಬಲು ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿದ್ದೆ, ಮಹಾರಾಜ. ನಾನು ಈ ಅರ್ಥಮಾತ್ರಕ್ಕಾಗಿ ಪರಿವ್ರಜಿಸುವೆನೆಂದು ತಿಳಿದಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ 'ಪಂಡಿತರಾದ ಈ ಶ್ರಮಣರು, ಈ ಶಾಕ್ಯಪುತ್ರರು ನನಗೆ ಕಲಿಸಬಲ್ಲರು' ಎಂದು [ಆಗ] ಎನ್ನಿಸಿತು. ನಾನು ಅವರಿಂದ ಕಲಿತು, 'ಇದೇ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೆ ನಾನು ಪರಿವ್ರಾಜಕನಾದುದು' ಎಂದು [ಈಗ] ತಿಳಿದಿದ್ದೇನೆ, ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೬

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸತ್ತ ಮೇಲೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸದವರು ಯಾರಾದರೂ ಉಂಟೆ?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಕೆಲವರು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವರು. ಕೆಲವರು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದನು.

"ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವವರು ಯಾರು? ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸದವರು ಯಾರು?"

"ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವರು. ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡದವರು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವೆಯು, ಭನ್ತೇ?"

"[ನಾನು ಸಾಯುವಾಗ] ನನಗೆ ಉಪಾದಾನವಿದ್ದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವೆನು; ಉಪಾದಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೭

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಪ್ರತಿಸಂಧಿ ಇಲ್ಲದವನು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಯನ್ನು ನೀಗುವುದು ಮನಸಿಕಾರದಿಂದಲೆ?" ಎಂದನು.

"ಮನಸಿಕಾರದಿಂದ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ, ಮತ್ತು ಇತರ ಕುಶಲವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಮನಸಿಕಾರವೇ ಪ್ರಜ್ಞೆ; ಅಲ್ಲವೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ. ಮನಸಿಕಾರ ಬೇರೆ, ಪ್ರಜ್ಞೆ ಬೇರೆ. ಮಹಾರಾಜ, ಕುರಿ, ಆಡು, ಹಸು, ಎಮ್ಮೆ, ಒಂಟೆ, ಕತ್ತೆಗಳಿಗೆ ಮನಸಿಕಾರವಿದೆ; ಆದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೮

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ, ಮನಸಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣವೇನು? ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಮನಸಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ ಊಹನ. ಛೇದನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಊಹನವು ಹೇಗೆ ಮನಸಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ? ಛೇದನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಗೆ? ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಜವೆ ಕತ್ತರಿಸುವವರು ನಿನಗೆ ನೆನಪಿದೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಹೌದು ನೆನಪಿದೆ, ಭನ್ತೇ."

"ಜವೆ ಕೊಯ್ಯುವವರು ಜವೆ ಹೇಗೆ ಕೊಯ್ಯುವರು, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಎಡಗೈಯಿಂದ ಜವೆಯ ಕಟ್ಟನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಬಲಗೈಯಿಂದ ಕುಡುಗೋಲು ಹಿಡಿದು, ಕುಡುಗೋಲಿನಿಂದ ಕತ್ತರಿಸುವರು."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಯೋಗಾವಚರನು ಮನಸಿಕಾರದಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕ್ಲೇಶವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಊಹನವು ಮನಸಿಕಾರದ ಲಕ್ಷಣ; ಛೇದನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೯

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಇತರ ಕುಶಲವಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ' ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಕುಶಲಧರ್ಮಗಳು ಯಾವುವು?" ಎಂದನು.

"ಶೀಲ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ವೀರ್ಯ, ಸ್ಮೃತಿ, ಸಮಾಧಿ—ಇವು ಆ ಕುಶಲ ಧರ್ಮಗಳು, ಮಹಾರಾಜ."

"ಶೀಲದ ಲಕ್ಷಣವೇನು, ಭನ್ತೇ?"

"ಎಲ್ಲಾ ಕುಶಲಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ಆಧಾರವಾದುದು ಶೀಲ. ಈ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನವು ಶೀಲದ ಲಕ್ಷಣ. ಇಂದ್ರಿಯಬಲ, ಬೋಧ್ಯಂಗ, ಮಾರ್ಗ, ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಸ್ಥಾನ, ಸಮ್ಯಕ್‌ಪ್ರಧಾನ, ಋದ್ಧಿಪಾದ, ಧ್ಯಾನ, ವಿಮೋಕ್ಷ, ಸಮಾಧಿ, ಸಮಾಪತ್ತಿ—ಇವುಗಳಿಗೆ ಶೀಲವು ಆಧಾರ. ಶೀಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ನಿಂತವನಿಗೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕುಶಲಧರ್ಮಗಳೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಮರಗಳೂ ಮೃಗಗಳೂ ವೃದ್ಧಿಪಡೆದು, ಬೆಳುವಳಿಗೆ ಹೊಂದಿ, ವಿಪುಲವಾಗುವಾಗ ಅವೆಲ್ಲವೂ ನೆಲವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ನೆಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಪಡೆದು, ಬೆಳುವಳಿಗೆ ಹೊಂದಿ, ವಿಪುಲವಾಗುವುವು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಯೋಗಾವಚರನು ಶೀಲವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ, ಶೀಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ಶ್ರದ್ಧೇಂದ್ರಿಯ, ವೀರ್ಯೇಂದ್ರಿಯ, ಸ್ಮೃತೀಂದ್ರಿಯ, ಸಮಾಧೀಂದ್ರಿಯ, ಪ್ರಜ್ಞೇಂದ್ರಿಯ ಎಂಬ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸುವನು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"[ದೇಹ]ಬಲದಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ನೆಲದ ಆಶ್ರಯದಿಂದ, ನೆಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ಅದನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಯೋಗಾವಚರನು ಶೀಲದ ಆಶ್ರಯದಿಂದ, ಶೀಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸುವನು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ನಗರವನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಬಯಸುವ ನಗರವರ್ಧಕಿಯು ಮೊದಲು ನಗರದ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಶೋಧಿಸುವನು; ಕಲ್ಲುಮುಳ್ಳುಗಳನ್ನು ತೆಗೆಸುವನು; ಸಮಗೊಳಿಸುವನು; ಅನಂತರ ಬೀದಿ, ಚೌಕ, ನಾಕುಬೀದಿ ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ—ಮುಂತಾದ ಭಾಗಗಳಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ನಗರವನ್ನು ಕಟ್ಟು ವನು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಯೋಗಾವಚರನು ಶೀಲದ ಆಶ್ರಯದಿಂದ, ಶೀಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸುವನು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಬಯಸುವ ಲಂಘಕನು ನೆಲವನ್ನು ಅಗೆಯಿಸಿ, ಕಲ್ಲು ಬಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯಿಸಿ, ನೆಲವನ್ನು ಸಮಗೊಳಿಸಿ, ಮೃದುವಾದ ನೆಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಯೋಗಾವಚರನು ಶೀಲದ ಆಶ್ರಯದಿಂದ, ಶೀಲದ ಆಧಾರದಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸುವನು. ಮಹಾರಾಜ,

'ಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನು ಶೀಲದ ಆಧಾರದಿಂದ
ಚಿತ್ತವನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಭಾವಿಸಬಲ್ಲನು.
[ಹೀಗೆ] ಆತಾಪಿಯೂ ನಿಪಕನೂ ಆದ ಭಿಕ್ಷುವು
[ಗೋಜಿದ ಈ ಸಂಸಾರದ] ಗೋಜನ್ನು ಬಿಡಿಸುವನು.

'ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಈ ಧರಣಿ ಹೇಗೆ ಆಧಾರವೋ
ಹಾಗೆ, ಕುಶಲಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಇದೇ ಮೂಲ;
ಜಿನನ ಸರ್ವ ಅನುಶಾಸನಕ್ಕೂ ಇದು ಮುಖ;
ಶೀಲಸ್ಕಂಧವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಪ್ರಾತಿಮೋಕ್ಷವು'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೦

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಲಕ್ಷಣವು ಸಂಪ್ರಸಾದನ ಮತ್ತು ಸಂಪ್ರಸ್ಕಂದನ."

"ಸಂಪ್ರಸಾದನವು ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಗೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ಮಹಾರಾಜ, [ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ] ಶ್ರದ್ಧೆ ಏಳುವುದರಿಂದ ನಿವಾರಣಗಳು ಸಿಡಿಯುವುವು. ನಿವಾರಣಗಳು ಹೋದ ಚಿತ್ತವು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ, ವಿಶೇಷ ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ, ಅಚಲವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಪ್ರಸಾದನವು ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ರಾಜನು ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಮಹಾಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತ ಸಣ್ಣ ನೀರನ್ನು ದಾಟುವನು. [ದಾಟಿದ] ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಪದಾತಿಗಳಿಂದ ಆ ನೀರು ಕಲಕುವುದು, ಕದಡುವುದು, ಬಗ್ಗಡವಾಗುವುದು, ಕೆಸರಾಗುವುದು. ಅದನ್ನು ದಾಟಿದ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು 'ಅಯ್ಯ, ಕುಡಿಯುವ ನೀರು ತನ್ನಿ. ಕುಡಿಯಬೇಕು' ಎಂದು ತನ್ನ ಜನರಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವನು. ಆ ರಾಜನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಉದಕಪ್ರಸಾದಕ ಮಣಿ ಇದೆ. ಆ ಜನರು 'ಹಾಗೆಯೆ ಆಗಲಿ, ದೇವ' ಎಂದು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಾತಿಗೆ ಒಪ್ಪಿ, ಆ ಉದಕಪ್ರಸಾದಕ ಮಣಿಯನ್ನು [ಆ ಕದಡಿದ] ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎಸೆಯುವರು. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಎಸೆದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯ ಶಂಖಗಳೂ, ನೀರುಗಿಡಗಳ ಎಲೆಚೂರುಗಳೂ ಹೋಗುವುವು; ಕೆಸರು ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತು, ನೀರು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ, ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿ, ತಿಳಿಯಾಗುವುದು. ಆಗ, 'ದೇವರು ಪಾನೀಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಲಿ' ಎಂದು [ಆ ಜನರು] ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಕುಡಿಯುವ ನೀರನ್ನು ಒಯ್ಯುವರು. ಮಹಾರಾಜ, ಚಿತ್ತವನ್ನು ನೀರಿನಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು; ಯೋಗಾವಚರನನ್ನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಜನರಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು; ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಶಂಖ, ನೀರುಗಿಡಗಳ ಎಲೆಚೂರು, ಕೆಸರುಗಳಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು; ಶ್ರದ್ಧೆಯನ್ನು ಉದಕಪ್ರಸಾದಕ ಮಣಿಯಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಉದಕಪ್ರಸಾದಕ ಮಣಿಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಎಸೆದರೆ ಹೇಗೆ ಆ ನೀರು ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಕೆಸರಿಲ್ಲದೆ,

ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ತಿಳಿಯಾಗುವುದೋ—ಹಾಗೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ನಿವಾರಣಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ಚಿತ್ತವು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುವುದು, ಪ್ರಸನ್ನವಾಗುವುದು, ಅಚಲವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಪ್ರಸಾದನವು ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಸಂಪ್ರಸ್ಕಂದನವು ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಗೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಯೋಗಾವಚರನು, ಬೇರೆಯ ಚಿತ್ತವು ವಿಮುಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಸ್ರೋತಾಪತ್ತಿಫಲವನ್ನೋ ಸಕೃದಾಗಾಮಿಫಲವನ್ನೋ ಅನಾಗಾಮಿಫಲವನ್ನೋ ಅರ್ಹತ್ತ್ವವನ್ನೋ ಸಂಪ್ರಸ್ಕಂದಿಸುವನು; ತಾನು [ಇನ್ನೂ] ಪಡೆಯದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ತನಗೆ [ಇನ್ನೂ] ವಶವಾಗದುದನ್ನು ವಶಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ತನಗೆ [ಇನ್ನೂ] ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗದುದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ [ಯೋಗಾವಚರನು] ಯೋಗ ಮಾಡುವನು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಪ್ರಸ್ಕಂದನವು ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಮಹಾಮೇಘವು ಬಹುವಾಗಿ ಮಳೆ ಸುರಿಸುವುದು. ಆ ನೀರು ಹಳ್ಳವಿರುವ ಕಡೆ ಹರಿದು, ಆ ಪರ್ವತದ ಹಳ್ಳಕೊಳ್ಳಗಳನ್ನೂ ಕಂದರಗಳನ್ನೂ ತುಂಬಿ, [ಕೆಳಗಿನ] ನದಿಯನ್ನು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತುಂಬುವುದು. ಆ ನದಿಯು ಎರಡು ದಡಗಳನ್ನೂ ಮೀರಿ ಹರಿಯುವುದು. ಆಗ ಜನರ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಪು ಬಂದು ಆ ನದಿಯ ಅಗಲ ಆಳಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಭೀತರಾಗಿ ಶಂಕಿಸುತ್ತ ತೀರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವರು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಬರುವನು. ಅವನಿಗೆ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿ ಬಲಗಳು ಗೊತ್ತು. ಅವನು ತನ್ನ ಕಚ್ಚೆಯನ್ನು ಗಾಢವಾಗಿ ಬಿಗಿದು, ಹಾರಿ [ಆ ನದಿಯನ್ನು] ದಾಟುವನು. ಅವನು ದಾಟಿದುದನ್ನು ಕಂಡು ಆ ಜನರ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಪೂ ದಾಟುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಯೋಗಾವಚರನು ಬೇರೆಯ ಚಿತ್ತವು ವಿಮುಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಕಂಡು ಸ್ರೋತಾಪತ್ತಿಫಲವನ್ನೋ ಸಕೃದಾಗಾಮಿಫಲವನ್ನೋ ಅನಾಗಾಮಿಫಲವನ್ನೋ ಅರ್ಹತ್ತ್ವವನ್ನೋ ಪ್ರಸ್ಕಂದಿಸುವನು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಪ್ರಸ್ಕಂದನವು ಶ್ರದ್ಧೆಯ ಲಕ್ಷಣ. ಮಹಾರಾಜ,

'ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಹೊಳೆಯನ್ನೂ
ಅಪ್ರಮಾದದಿಂದ ಸಮುದ್ರವನ್ನೂ ದಾಟುವನು;
ವೀರ್ಯದಿಂದ ದುಃಖವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವನು,
ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಪರಿಶುದ್ಧನಾಗುವನು'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಸಂಯುಕ್ತನಿಕಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ವೀರ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವೇನು?" ಎಂದನು.

"ವೀರ್ಯದ ಲಕ್ಷಣವು ಉಪಸ್ತಂಭನ, ಮಹಾರಾಜ. ವೀರ್ಯದ ಆಸರೆಯಿದ್ದರೆ ಕುಶಲಧರ್ಮಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಮನೆಯು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಪುರುಷನು ಬೇರೊಂದು ಮರದಿಂದ [ಅದಕ್ಕೆ] ಆಸರೆ ಕೊಡುವನು. ಹೀಗೆ ಉಪಸ್ತಂಭಿತವಾದ ಆ ಮನೆಯು ಹೇಗೆ ಬೀಳುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ವೀರ್ಯದ ಆಸರೆ ಯಿದ್ದರೆ ಕುಶಲಧರ್ಮಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವು ಸಣ್ಣ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೋಲಿಸು ವುದು. ಆಗ [ಸೋತ ಸಣ್ಣ ಸೈನ್ಯದ] ರಾಜನು ಬೇರೆಬೇರೆಯವರನ್ನು ನೆನೆನೆನೆದು [ಅವರಿಗೆ] ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸುವನು. ಅವರ ಜೊತೆಯಿಂದ ಸಣ್ಣ ಸೈನ್ಯವು ದೊಡ್ಡ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಸೋಲಿಸುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಉಪಸ್ತಂಭನವು ವೀರ್ಯದ ಲಕ್ಷಣ; ವೀರ್ಯದ ಉಪಸ್ತಂಭನ ದಿಂದ ಕುಶಲಧರ್ಮಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ,

'ಭಿಕ್ಷುಗಳೆ, ವೀರ್ಯವಂತನಾದ ಆರ್ಯಶ್ರಾವಕನು
ಅಕುಶಲವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕುಶಲವಾದುದನ್ನು ಭಾವಿಸುವನು,
ದೂಷ್ಯವಾದುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೂಷ್ಯವಲ್ಲದುದನ್ನು ಭಾವಿಸುವನು;
ಆತ್ಮವನ್ನು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವನು'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೨

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸ್ಮೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಸ್ಮೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣವು ಅಪಿಲಾಪನ ಮತ್ತು ಉಪಗೃಹ್ಣನ."

"ಅಪಿಲಾಪನವು ಸ್ಮೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಗೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ಮಹಾರಾಜ, [ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ] ಸ್ಮೃತಿಯು ಮೇಲೆದ್ದಹಾಗೆಲ್ಲ 'ಇವು ನಾಲ್ಕು ಸ್ಮೃತಿಪ್ರಸ್ಥಾನಗಳು, ಇವು ನಾಲ್ಕು ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಧಾನಗಳು, ಇವು ನಾಲ್ಕು ಋದ್ಧಿಪಾದಗಳು, ಇವು ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಇವು ಪಂಚ ಬಲಗಳು, ಇವು ಸಪ್ತ ಬೋಧ್ಯಂಗಗಳು, ಇದು ಆರ್ಯ ಅಷ್ಟಾಂಗಿಕ ಮಾರ್ಗ, ಇದು ಶಮಥ, ಇದು ವಿಪಶ್ಯನ, ಇದು ವಿದ್ಯೆ, ಇದು ವಿಮುಕ್ತಿ'– ಎಂದು ಕುಶಲವಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅಕುಶಲವಾದವುಗಳನ್ನೂ, ದೂಷ್ಯ ವಾದವುಗಳನ್ನೂ ದೂಷ್ಯವಲ್ಲದವನ್ನೂ, ಹೀನವಾದವನ್ನೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಾದವನ್ನೂ, ಕಪ್ಪಗಿರುವವನ್ನೂ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವವನ್ನೂ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಧರ್ಮವನ್ನೂ [ಯೋಗಾವಚರನು] ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಯೋಗಾವ ಚರನು ಸೇವಿಸತಕ್ಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವನು, ಸೇವಿಸತಗದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಭಜಿಸತಕ್ಕ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಜಿಸುವನು, ಭಜಿಸತಗದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಜಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಅಪಿಲಾಪನವು ಸ್ಮೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ರಾಜನ ಭಂಡಾರಿಯು 'ದೇವ, ನಿನ್ನ ಆನೆ ಇಷ್ಟು, ನಿನ್ನ ಕುದುರೆ ಇಷ್ಟು, ನಿನ್ನ ರಥ ಇಷ್ಟು, ಕಾಲಾಳು ಇಷ್ಟು, ನಿನ್ನ ಹಣ ಇಷ್ಟು, ಚಿನ್ನ ಇಷ್ಟು, ನಿನ್ನ ಸಂಪತ್ತಿ ಇಷ್ಟು; ದೇವರು ಇದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಬೇಕು' ಎಂದು ಸಂಜೆಯೂ ಹಗಲೂ ಅವನ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಅಪಿಲಾಪಿಸಿ ಅವನ ಯಶಸ್ಸನ್ನು ಸ್ಮರಿಯಿಸುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಯೋಗಾವಚರನು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಧರ್ಮಗಳು ಪ್ರತಿ ಯೊಂದನ್ನೂ ಅಪಿಲಾಪಿಸುವನು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಅಪಿಲಾಪನವು ಸ್ಮೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಉಪಗೃಹ್ಣನವು ಸ್ಮೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಹೇಗೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ಮಹಾರಾಜ, [ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ] ಸ್ಮೃತಿಯು ಮೇಲೆದ್ದಹಾಗೆಲ್ಲ 'ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಹಿತ, ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಅಹಿತ; ಈ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಪಕಾರ, ಇವುಗಳಿಂದ ಉಪಕಾರವಿಲ್ಲ' ಎಂದು [ಯೋಗಾವಚರನು] ಹಿತಾಹಿತ ಧರ್ಮಗಳ ಗತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಡುಕುವನು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಯೋಗಾವಚರನು ಉಪಕಾರವಿಲ್ಲದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮರೆಗೊಳಿಸಿ, ಉಪಕಾರವಾಗುವ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಹಿಡಿಯುವನು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಉಪಗೃಹ್ಣನವು ಸ್ಮೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದ ರಾಜನ ಪರಿನಾಯಕರತ್ನನು 'ರಾಜನಿಗೆ ಇವು ಹಿತ, ಇವು ಅಹಿತ; ರಾಜನಿಗೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಪಕಾರ, ಇವುಗಳಿಂದ ಉಪಕಾರವಿಲ್ಲ' ಎಂದು ರಾಜನಿಗೆ ಹಿತಾಹಿತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವನು; ಅಹಿತವಾದುವನ್ನು ಮರೆಗೊಳಿಸಿ ಹಿತವಾದುವನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಹಿಡಿಯುವನು; ಉಪಕಾರವಾಗದವನ್ನು ಮರೆಗೊಳಿಸಿ ಉಪಕಾರವಾಗುವವನ್ನು ಪುನಃ ಪುನಃ ಹಿಡಿಯುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಯೋಗಾವಚರನು ಹಿತವಲ್ಲದುವನ್ನೂ ಉಪಕಾರವಿಲ್ಲದುವನ್ನೂ ಮರೆಗೊಳಿಸಿ, ಹಿತವಾದುವನ್ನೂ ಉಪಕಾರವಾದುವನ್ನೂ ಪುನಃ ಪುನಃ ಹಿಡಿಯುವನು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಉಪಗೃಹ್ಣನವು ಸ್ಮೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ. ಮಹಾರಾಜ,

"ಭಿಕ್ಷುಗಳೆ, ಸ್ಮೃತಿಯು ಯಾವಾಗಲೂ ಅರ್ಥವುಳ್ಳುದೆಂದು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ!"

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೩

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸಮಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಸಮಾಧಿಯು ಪ್ರಮುಖಲಕ್ಷಣವು. ಕುಶಲವಾದ ಧರ್ಮಗಳು ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಮಾಧಿಯು ಪ್ರಮುಖ. ಅವು ಎಲ್ಲವೂ

ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆಗೆ ಇಳಿಯುತ್ತವೆ, ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆಗೆ ಬಾಗುತ್ತವೆ, ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆ ವಾಲುತ್ತವೆ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಕೂಟಾಗಾರದ ಎಲ್ಲಾ ದೂಲಗಳೂ ಕೂಟದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವುವು, ಕೂಟದ ಕಡೆ ಬಾಗುವುವು, ಕೂಟದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುವು; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಟವನ್ನೇ ತುದಿಯೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಕುಶಲವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ಸಮಾಧಿಯು ಪ್ರಮುಖ. ಅವು ಎಲ್ಲವೂ ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆಗೆ ಇಳಿದು, ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆ ಬಾಗಿ, ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆ ವಾಲುತ್ತವೆ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ರಾಜನೊಬ್ಬನು ಚತುರಂಗ ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುವನು. ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳು ಎಂಬ ಆ ಸೇನೆಗೆ ಅವನೇ ಪ್ರಮುಖ; ಆ ಸೇನೆಯು ಅವನ ಕಡೆ ಹೋಗುವುದು, ಅವನ ಕಡೆ ಇಳಿಯುವುದು, ಅವನ ಕಡೆ ವಾಲುವುದು, ಅವನನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಬಳಸುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಕುಶಲವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ಸಮಾಧಿಯು ಪ್ರಮುಖ. ಅವು ಎಲ್ಲವೂ ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆಗೆ ಇಳಿದು, ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆ ಬಾಗಿ, ಸಮಾಧಿಯ ಕಡೆ ವಾಲುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಮಾಧಿಯು ಪ್ರಮುಖಲಕ್ಷಣವು. ಮಹಾರಾಜ,

> 'ಭಿಕ್ಷುಗಳೆ, ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಭಾವಿಸಿರಿ;
> ಸಮಾಹಿತನಾದವನು ಯಥಾಭೂತವನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೪

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, 'ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣವು ಛೇದನ' ಎಂದು ನಾನು ಹಿಂದೆಯೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ, ಅವಭಾಸನ ಕೂಡ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಅವಭಾಸನವು ಹೇಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಭನ್ತೇ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯು [ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ] ಮೇಲೆದ್ದಾಗ [ಅದು] ಅವಿದ್ಯೆಯ ಕತ್ತಲನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು; ವಿದ್ಯೆಯ ಅವಭಾಸವನ್ನು ಜನಿಯಿಸುವುದು; ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವುದು; ಆರ್ಯಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ ಯೋಗಾವಚರನು [ಲೋಕವು] ಅನಿತ್ಯವೆಂದು, [ಲೋಕವು] ದುಃಖವೆಂದು, [ಲೋಕವು] ಅನಾತ್ಮವೆಂದು ಸಮ್ಯಕ್‌ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕಾಣುವನು."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನು ಕತ್ತಲೆಯ ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ದೀಪವನ್ನು ತಂದರೆ; ಹಾಗೆ ತಂದ ದೀಪವು ಕತ್ತಲೆಯನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು, ಅವಭಾಸವನ್ನು ಜನಿಯಿಸುವುದು, ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವುದು, ರೂಪಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, [ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ] ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ಮೇಲೆದ್ದಾಗ [ಅದು] ಅವಿದ್ಯೆಯ ಕತ್ತಲನ್ನು ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು; ವಿದ್ಯೆಯ ಅವಭಾಸವನ್ನು ಜನಿಯಿಸುವುದು; ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಭೆಯನ್ನು ಬೆಳಗಿಸುವುದು; ಆರ್ಯಸತ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಪಡಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ ಯೋಗಾವಚರನು [ಲೋಕವು] ಅನಿತ್ಯ, [ಲೋಕವು] ದುಃಖ, [ಲೋಕವು] ಅನಾತ್ಮ — ಎಂದು ಸಮ್ಯಕ್‌ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕಾಣುವನು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಅವಭಾಸನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೫

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, [ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ] ಈ ನಾನಾ [ಕುಶಲ] ಧರ್ಮಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. [ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ] ಈ ನಾನಾ [ಕುಶಲ] ಧರ್ಮಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು: ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುವು."

"ಅದು ಹೇಗೆ, ಭನ್ತೇ? ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಕಾಲಾಳು—ಎಂದು ಸೈನ್ಯವು ನಾನಾ [ತೆರ]ನಾದರೂ, [ಅವು ಎಲ್ಲವೂ] ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು: ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಎದುರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ಜಯಿಸುವುವು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನಾನಾ ಧರ್ಮಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುವು: ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುವು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

[ಮೊದಲ ವರ್ಗ ಮುಗಿಯಿತು.]

ವರ್ಗ ಎರಡು

೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಹುಟ್ಟುವವನು [ಮೊದಲಿನ ಹಾಗೆ] ಅವನೇ ಆಗಿರುವನೊ? ಅಥವಾ ಬೇರೆಯಾಗುವನೊ?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಅವನೂ ಅಲ್ಲ, ಬೇರೆಯೂ ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ" ಎಂದನು.

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ನೀನು ಹಿಂದೆ ಎಳೆಯುವನಾಗಿ, ತರುಣನಾಗಿ, ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿ, ಬೆನ್ನಡಿಯಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದೆ. [ಈಗ] ಹೀಗೆ ದೊಡ್ಡವನಾಗಿರುವ ನೀನು [ಮೊದಲಿನ] ಅವನೇ ಏನು?"

"ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಆ ಮಗು ಬೇರೆ, ನಾನೇ ಬೇರೆ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ನಿನಗೆ ತಾಯಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ತಂದೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಆಚಾರ್ಯನಿರುವುದಿಲ್ಲ; ನಿನಗೆ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಗೊತ್ತಿರುವುದಿಲ್ಲ; ನಿನಗೆ ಶೀಲವಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಗರ್ಭದ ತಾಯಿ ಬೇರೆ, ಎರಡು ತಿಂಗಳ ಗರ್ಭದ ತಾಯಿ ಬೇರೆ, ಮೂರು ತಿಂಗಳ ಗರ್ಭದ ತಾಯಿ ಬೇರೆ, ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಗರ್ಭದ ತಾಯಿ ಬೇರೆಯೆ? ಚಿಕ್ಕವನ ತಾಯಿ ಬೇರೆ, ದೊಡ್ಡವನ ತಾಯಿ ಬೇರೆಯೆ? ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಲಿಯುವವನು ಬೇರೆ, ಶಿಕ್ಷಿತನಾದವನು ಬೇರೆಯೆ? ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಬೇರೆ, [ಅದಕ್ಕೆ ದಂಡವಾಗಿ] ಕೈಕಾಲು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು ಬೇರೆಯೆ?"

"ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಆದರೆ, ಇದಕ್ಕೆ ನೀವೇನು ಹೇಳುವಿರಿ, ಭನ್ತೇ?"

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, 'ಎಳೆಯನಾಗಿ, ತರುಣನಾಗಿ, ಚಿಕ್ಕವನಾಗಿ, ಬೆನ್ನಡಿಯಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದವನೂ ನಾನೇ; ಈಗ ಹೀಗೆ ದೊಡ್ಡವನಾಗಿರುವವನೂ ನಾನೇ. ಇವು ಎಲ್ಲವೂ ಇದೇ ದೇಹವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿವೆ' [ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳುವೆನು]" ಎಂದನು.

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಒಂದು ದೀಪವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದರೆ, ಅದು ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಉರಿಯುವುದೆ?"

"ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಉರಿಯುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? ಮೊದಲ ಯಾಮದ[ಲ್ಲಿ ಉರಿಯುವ] ಜ್ವಾಲೆಯು ಮಧ್ಯಮದ ಯಾಮದ[ಲ್ಲಿ ಉರಿಯುವ] ಜ್ವಾಲೆಯೆ? [ಎರಡೂ ಒಂದೇಯೆ?]"

"ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಮಧ್ಯಮದ ಯಾಮದ[ಲ್ಲಿ ಉರಿಯುವ] ಜ್ವಾಲೆಯು ಕಡೆಯ ಯಾಮದ[ಲ್ಲಿ ಉರಿಯುವ] ಜ್ವಾಲೆಯೆ? [ಎರಡೂ ಒಂದೇಯೆ?]"

"ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? ಮೊದಲ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ದೀಪ, ಮಧ್ಯಮ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ದೀಪ, ಕಡೆಯ ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ದೀಪ ಇರುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಅದರ, [ಆ ಒಂದೇ ದೀಪದ], ಆಶ್ರಯದಿಂದಲೇ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಬೆಳಗುವುದು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಧರ್ಮಗಳ ಸಂತತಿಯು ಕೂಡಿ ಬರುವುದು. ಹುಟ್ಟುವವನು ಒಬ್ಬ, ನಾಶವಾಗುವವನು ಬೇರೊಬ್ಬ. [ಆದರೆ ಇದು] ಹಿಂದಿನದಲ್ಲ, [ಇದು] ಆಮೇಲಿನದಲ್ಲ ಎಂಬ ಹಾಗೆ [ಏಕಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಸಂತತಿಯು] ಕೂಡುವುದು. ಅದರಿಂದ ಕಡೆಯ ವಿಜ್ಞಾನಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು ಅವನೂ ಅಲ್ಲ, ಬೇರೆಯೂ ಅಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಹಸುವಿನಿಂದ ಕರೆದ ಹಾಲು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮೊಸರಾಗಿ ಬದಲಿಸಿ, ಮೊಸರಿನಿಂದ ಬೆಣ್ಣೆ, ಬೆಣ್ಣೆಯಿಂದ ತುಪ್ಪ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ. ಈಗ, ಮಹಾರಾಜ, 'ಯಾವುದು [ಹಿಂದೆ] ಹಾಲು [ಆಗಿತ್ತೊ] ಅದೇ [ಈ] ಮೊಸರು, ಅದೇ [ಈ] ಬೆಣ್ಣೆ, ಅದೇ [ಈ] ತುಪ್ಪ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆ ಮಾತು ಸರಿಯೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಇವು ಅದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಹುಟ್ಟಿದುವು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಧರ್ಮಗಳ ಸಂತತಿಯು ಕೂಡಿ ಬರುವುದು. ಹುಟ್ಟುವವನು ಒಬ್ಬ, ನಾಶವಾಗುವವನು ಬೇರೊಬ್ಬ. [ಆದರೆ ಇದು] ಹಿಂದಿನದಲ್ಲ, [ಇದು] ಆಮೇಲಿನದಲ್ಲ ಎಂಬ ಹಾಗೆ

[ಏಕಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಸಂತತಿಯು] ಕೂಡುವುದು. ಆದರಿಂದ ಕಡೆಯ ವಿಜ್ಞಾನಸಂಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು ಅವನೂ ಅಲ್ಲ, ಬೇರೆಯೂ ಅಲ್ಲ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೨

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸದವನು 'ನಾನು ಪ್ರತಿ ಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವನೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ತಿಳಿಯುವನು, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವನು, ಭನ್ತೇ?"

"ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣ, ಯಾವುದು ಮೂಲ, ಆ ಕಾರಣ ಮೂಲಗಳು ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದ ತಾನು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವನು."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಮನೆಯೊಡೆಯನಾದ ಕೃಷಿಕನು ಕೃಷಿಮಾಡಿ, ಬಿತ್ತಿ, ಧಾನ್ಯದ ಕಣಜವನ್ನು ತುಂಬುವನು. ಅನಂತರ ಅವನು ಕೃಷಿ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಬಿತ್ತುವುದಿಲ್ಲ. ತಾನು ಕೂಡಿಟ್ಟ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತಿನ್ನುವನು; ಅಥವಾ [ತನಗೆ ಬೇಕಾದ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ] ಬದಲಾಗಿ ಕೊಡುವನು; ಅಥವಾ ಆವಶ್ಯಕವಾದಂತೆ [ವ್ಯಯ]ಮಾಡುವನು. [ಹೀಗೆ ಮಾಡುವ] ಆ ಕೃಷಿಕನು ತನ್ನ ಕಣಜ ತುಂಬುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವನೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ತಿಳಿಯುವನು, ಭನ್ತೇ."

"ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವನು?"

"ಕಣಜ ತುಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣ, ಯಾವುದು ಮೂಲ, ಆ ಕಾರಣ ಮೂಲಗಳು ನಿಂತುದರಿಂದ ತನ್ನ ಕಣಜ ತುಂಬುತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವನು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಕಾರಣ, ಯಾವುದು ಮೂಲ, ಆ ಕಾರಣ ಮೂಲಗಳ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆಯಿಂದ ತಾನು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವನು."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೩

ರಾಜನು “ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹುಟ್ಟು ವುದೆ?” ಎಂದನು.

“ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ; ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹುಟ್ಟುವುದು.”

“ಏನು, ಭನ್ತೇ? ಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎರಡೂ ಒಂದೇಯೆ?”

“ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ.”

“ಈ ಜ್ಞಾನ, ಇದೇ ಈ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಹುಟ್ಟಿದವನಿಗೆ ಸಮ್ಮೋಹವಿರುವುದೆ? ಅಥವಾ ಸಮ್ಮೋಹವಿರುವುದಿಲ್ಲವೆ?”

“ಕೆಲವದರಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮೋಹವಿರುವುದು, ಕೆಲವದರಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮೋಹ ವಿರದು, ಮಹಾರಾಜ.”

“ಅವನಿಗೆ ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮೋಹವಿರುವುದು, ಭನ್ತೇ? ಯಾವು ದರಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮೋಹವಿರದು?”

“ತಾನು ಹಿಂದೆ ತಿಳಿಯದ ವಿದ್ಯೆಯ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ, [ತಾನು] ಹಿಂದೆ ಹೋಗದ ದಿಕ್ಕಿನ [ದೇಶಗಳ]ಲ್ಲಿ, [ತಾನು] ಹಿಂದೆ ಕೇಳದ ಹೆಸರು ಗುರುತುಗಳಲ್ಲಿ [ಅವನಿಗೆ ಇನ್ನೂ] ಸಮ್ಮೋಹವಿರುವುದು, ಮಹಾರಾಜ.”

“[ಅವನಿಗೆ] ಯಾವುದರಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮೋಹವಿರುವುದಿಲ್ಲ?”

“ಮಹಾರಾಜ, [ಲೋಕವು] ಅನಿತ್ಯ[ವಾದುದು], [ಲೋಕವು] ದುಃಖ[ದಿಂದ ತುಂಬಿದುದು], [ಲೋಕವು] ಅನಾತ್ಮ[ವಾದುದು]— [ಎಂದು] ತಾನು ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸಾಧಿಸಿದುದರಲ್ಲಿ [ಅವನಿಗೆ] ಸಮ್ಮೋಹ ವಿರುವುದಿಲ್ಲ.”

“ಹಾಗಾದರೆ, ಅವನ ಮೋಹ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಭನ್ತೇ?”

“ಮಹಾರಾಜ, ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮೋಹ ಆಗಲೇ ಅಡಗುವುದು.”

“ಉಪಮಾನ ಕೊಡು.”

“ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಕತ್ತಲೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೀಪ ವನ್ನು ತಂದರೆ, ಆಗ ಕತ್ತಲೆ ಅಡಗಿ ಬೆಳಕು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ; ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮೋಹ ಆಗಲೇ ಅಡಗುವುದು.”

"ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದು, ಭನ್ತೇ?"

"ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಆಗಲೇ ಅಡಗುವುದು. ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಕಂಡ '[ಲೋಕ] ಅನಿತ್ಯ, [ಲೋಕ] ದುಃಖ, [ಲೋಕ] ಅನಾತ್ಮ' ಎಂಬುದು, [ಆ ತಿಳಿವು], ಅಡಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಪ್ರಜ್ಞೆ ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಡಗುವುದು; ಅದರಿಂದ ಕಂಡ ಅನಿತ್ಯ, ದುಃಖ, ಅನಾತ್ಮ[ಎಂಬ ತಿಳಿವು] ಅಡಗದು' ಎಂದು ನೀನು ಹೇಳುವೆ. ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ರಾತ್ರಿ ಲೇಖವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕೆಂದು ಲೇಖಕನನ್ನು ಕರೆಕಳುಹಿ, ದೀಪವನ್ನು ತಂದು, ಲೇಖವನ್ನು ಬರೆಯಿಸುವನು. ಲೇಖವನ್ನು ಬರೆಯಿಸಿ ದೀಪವನ್ನು ಆರಿಸುವನು. ದೀಪವನ್ನು ಆರಿಸಿದರೂ ಆ ಲೇಖ ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಡಗಿದರೂ, ಅದರಿಂದ ಬಂದ ತಿಳಿವು ಅಡಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಪೂರ್ವದ ಜನಪದಗಳ ಜನರು [ಮನೆಗೆ ಬಿದ್ದ] ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆರಿಸಲು ಮನೆಯ ಹಿಂದೆ ಐದೈದು ನೀರಿನ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮನೆ ಉರಿದರೆ ಆ ಐದು ನೀರಿನ ಮಡಕೆಗಳನ್ನು ಮನೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ; ಆಗ ಬೆಂಕಿ ಆರುತ್ತದೆ. [ಆಗ] ಪುನಃ ಈ ಮಡಕೆಗಳಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡೋಣವೆಂದು ಅವರಿಗೆನಿಸುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಆ ಮಡಕೆಗಳ ಕೆಲಸವಾಯಿತು. ಇನ್ನೇಕೆ ಆ ಮಡಕೆಗಳು?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಶ್ರದ್ಧೇಂದ್ರಿಯ, ವೀರ್ಯೇಂದ್ರಿಯ, ಸ್ಮೃತೀಂದ್ರಿಯ, ಸಮಾಧೀಂದ್ರಿಯ, ಪ್ರಜ್ಞೇಂದ್ರಿಯ ಎಂಬ ಈ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಆ ಐದು ನೀರಿನ ಮಡಕೆಗಳಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಯೋಗಾವಚರನನ್ನು ಆ ಜನರಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಐದು ನೀರಿನ ಮಡಕೆಗಳಿಂದ ಬೆಂಕಿ ಆರುವ ಹಾಗೆ ಈ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕ್ಲೇಶ ಆರುವುದು; ಆರಿದ ಕ್ಲೇಶ ಪುನಃ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಡಗಿದರೂ, ಅದರಿಂದ ಬಂದ ತಿಳಿವು ಅಡಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ವೈದ್ಯನು ಐದು ತೆರದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ರೋಗಿಯ ಬಳಿಸಾರಿ, ಆ ಐದು ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಅರೆದು ಕುಡಿಸುವನು. ಅದರಿಂದ ಅವನ ದೋಷಗಳು ಬಿಟ್ಟು ಓಡುವುವು. ಆಗ, 'ಪುನಃ ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಇವನಿಗೆ ಕುಡಿಸೋಣ' ಎಂದು ಆ ವೈದ್ಯನಿಗೆನಿಸುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ. ಆ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಕೆಲಸವಾಯಿತು. ಪುನಃ ಏಕೆ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ವೀರ್ಯ, ಸ್ಮೃತಿ, ಸಮಾಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಐದು ಮೂಲಿಕೆಗಳಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಯೋಗಾವಚರನನ್ನು ವೈದ್ಯನಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಧಿಯಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರನ್ನು ರೋಗಿಯಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಐದು ಮೂಲಿಕೆಗಳ ವೈದ್ಯದಿಂದ ಹೇಗೆ ರೋಗದ ದೋಷಗಳು ಬಿಟ್ಟೋಡಿ ರೋಗ ಆರೋಗ್ಯವಾಗುವುದೋ ಹಾಗೆ ಈ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕ್ಲೇಶಗಳು ಬಿಟ್ಟೋಡುವುವು; ಬಿಟ್ಟೋಡಿದ ಕ್ಲೇಶಗಳು ಪುನಃ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಡಗಿದರೂ, ಅದರಿಂದ ಬಂದ ತಿಳಿವು ಅಡಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರಿಚಯವಿರುವ ಯೋಧನು ಐದು ಭರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎದುರುಸೈನ್ಯವನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಬರುವನು. ಬಂದು, ಆ ಐದು ಭರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಎಸೆಯುವನು. ಅದರಿಂದ ಎದುರು ಸೇನೆ ಮುರಿಯುವುದು. ಆಗ, ಪುನಃ ಭರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಎಸೆಯೋಣವೆಂದು ಅವನಿಗೆನಿಸುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಆ ಭರ್ಜಿಗಳ ಕೆಲಸವಾಯಿತು. ಪುನಃ ಏಕೆ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಶ್ರದ್ಧೆ, ವೀರ್ಯ, ಸ್ಮೃತಿ, ಸಮಾಧಿ, ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳ ಐದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಐದು ಭರ್ಜಿಗಳಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಯೋಗಾವಚರನನ್ನು ಯೋಧನಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು. ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಪರಸೈನ್ಯದಂತೆ

ಕಾಣಬೇಕು. ಐದು ಭರ್ಜಿಗಳಿಂದ ಪರಸೈನ್ಯವು ಮುರಿಯುವಂತೆ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಕ್ಲೇಶಗಳು ಮುರಿಯುವುವು. ಮುರಿದ ಕ್ಲೇಶಗಳು ಪುನಃ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯು ತಾನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಡಗಿದರೂ, ಅದರಿಂದ ಬಂದ ತಿಳಿವು ಅಡಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೪

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸದವನು ಯಾವುದಾದರೂ ದುಃಖಕರವಾದ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವನೆ?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಕೆಲವನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು, ಕೆಲವನ್ನು ತಿಳಿಯನು" ಎಂದನು.

"ಯಾವುದನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು? ಯಾವುದನ್ನು ತಿಳಿಯನು?"

"ದೈಹಿಕವಾದ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು, ಮಹಾರಾಜ; ಚೇತಸಿಕವಾದ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯನು."

"ದೈಹಿಕವಾದ ವೇದನೆಯನ್ನು ಏಕೆ ತಿಳಿಯುವನು, ಚೇತಸಿಕವಾದುದನ್ನು ಏಕೆ ತಿಳಿಯನು, ಭನ್ತೇ?"

"ದೈಹಿಕವಾದ ದುಃಖದ ವೇದನೆ ಹುಟ್ಟಲು ಯಾವುದು ಮೂಲ, ಯಾವುದು ಕಾರಣ, ಆ ಮೂಲ ಕಾರಣಗಳು ನಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೈಹಿಕವಾದ ದುಃಖದ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು. ಚೇತಸಿಕವಾದ ದುಃಖದ ವೇದನೆ ಹುಟ್ಟಲು ಯಾವುದು ಮೂಲ, ಯಾವುದು ಕಾರಣ, ಆ ಮೂಲ ಕಾರಣಗಳು ನಿಂತಿರುವುದರಿಂದ ಚೇತಸಿಕವಾದ ದುಃಖದ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯನು. ಮಹಾರಾಜ,

'ಅವನು ಒಂದು ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು:
ದೈಹಿಕವಾದುದನ್ನು, ಚೇತಸಿಕವಾದುದನ್ನಲ್ಲ'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ದುಃಖದ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವವನು ಪರಿನಿರ್ವಾಣವನ್ನೇಕೆ ಪಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಅರ್ಹತನು [ಮರಣವನ್ನು ಬಯಸಿ ಆದರ] ಬಳಿಸಾರಿ ಸೇವಿಸುವುದಿಲ್ಲ, [ಮರಣಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ] ಅಸಹ್ಯದಿಂದ ದೂರ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅರ್ಹತನು ಅಪಕ್ವವಾದುದನ್ನು ಬೀಳಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪಂಡಿತನು ಪರಿಪಕ್ವವಾದುದಕ್ಕೆ ಕಾಯುವನು. ಮಹಾರಾಜ, ಧರ್ಮಸೇನಾಪತಿಯಾದ ಸ್ಥವಿರ ಸಾರಿಪುತ್ರನು

'ನಾನು ಮರಣಕ್ಕೆ ಅಭಿನಂದಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ಅಭಿನಂದಿಸುವುದಿಲ್ಲ;
ಭೃತ್ಯನು ಕೂಲಿಗೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಸಮಯವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.
ನಾನು ಮರಣಕ್ಕೆ ಅಭಿನಂದಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಜೀವಿತಕ್ಕೆ ಅಭಿನಂದಿಸುವುದಿಲ್ಲ;
ಸಂಪ್ರಜಾನನಾಗಿ ಪ್ರತಿಸ್ಮೃತನಾಗಿ ಕಾಲವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ'

ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೫

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸುಖವಾದ ವೇದನೆಯು ಕುಶಲವಾದುದೊ? ಅಕುಶಲವಾದುದೊ? ಅಥವಾ ತಿಳಿಸಲು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೊ?" ಎಂದನು.

"ಸುಖವಾದ ವೇದನೆಯು ಕುಶಲವಾಗಬಹುದು, ಅಕುಶಲವಾಗಬಹುದು, ತಿಳಿಸಲಾಗದಿರಬಹುದು."

"ಭನ್ತೇ, ಕುಶಲವಾದುದು ದುಃಖವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ದುಃಖವಾದುದು ಕುಶಲವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಕುಶಲವೂ ದುಃಖವೂ ಆದದ್ದು ಹುಟ್ಟದು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಪುರುಷನೊಬ್ಬನ [ಒಂದು] ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸುಡುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಂಡು ಇಟ್ಟು, ಎರಡನೆಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶೀತವಾದ ಹಿಮಪಿಂಡವನ್ನು ಇಟ್ಟರೆ, ಎರಡೂ ಅವನನ್ನು ನೋಯಿಸುವುವೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ. ಎರಡೂ ಅವನನ್ನು ನೋಯಿಸುವುವು."

"ಏನು, ಅವು ಎರಡೂ ಬಿಸಿಯಾಗಿವೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೇನು, ಅವು ಎರಡೂ ತಣ್ಣಗಿವೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಸೋಲು ಒಪ್ಪಿಕೊ. ಬಿಸಿಯಾದುದು ನೋಯಿಸುವುದೆನ್ನಲು ಅವು ಎರಡೂ ಬಿಸಿಯಲ್ಲ; ಅದರಿಂದ [ನೋವು] ಹುಟ್ಟದು. ಶೀತಲವಾದುದು ನೋಯಿಸುವುದೆನ್ನಲು ಅವು ಎರಡೂ ತಣ್ಣಗಿಲ್ಲ; ಅದರಿಂದ [ನೋವು] ಹುಟ್ಟದು. ಹೀಗಿರುವಾಗ, ಅವು ಎರಡೂ ಅವನನ್ನು ಹೇಗೆ ನೋಯಿಸಿ ಯಾವು, ಮಹಾರಾಜ? ಎರಡೂ ಬಿಸಿಯಲ್ಲ, ಎರಡೂ ಶೀತಲವಲ್ಲ; ಒಂದು ಬಿಸಿ, ಒಂದು ಶೀತಲ. ಎರಡೂ ನೋಯಿಸುವುವೆನ್ನಲು—ಅದ ರಿಂದ [ನೋವು] ಹುಟ್ಟದು."

"ನಿನ್ನೊಡನೆ ವಾದಿಸಿ ಮಾತನಾಡಲು ನಾನು ಶಕ್ತನಲ್ಲ. ಒಳ್ಳೆ ಯದು, ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಬೇಕು."

ಆಗ ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, ಮನೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಸುಖಗಳು ಆರು, ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತಗುಲಿಕೊಂಡಿರುವ ಸುಖಗಳು ಆರು; ಮನೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಸಂಕಟಗಳು ಆರು, ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತಗುಲಿ ಕೊಂಡಿರುವ ಸಂಕಟಗಳು ಆರು; ಮನೆಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ ಉಪೇಕ್ಷೆಗಳು ಆರು, ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ತಗುಲಿಕೊಂಡಿರುವ ಉಪೇಕ್ಷೆಗಳು ಆರು; ಹೀಗೆ ಆರು ಷಟ್ಕಗಳು. ಹಿಂದಿನ ಮೂವತ್ತಾರು ವಿಧದ ವೇದನೆಗಳು, ಮುಂದಿನ ಮೂವತ್ತಾರು ವಿಧದ ವೇದನೆಗಳು, ಇಂದಿನ ಮೂವತ್ತಾರು ವಿಧದ ವೇದನೆಗಳು—ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಸೇರಿಸಿದರೆ ನೂರೆಂಟು ವೇದನೆಗಳು ಆಗುವುವು" ಎಂದು ಅಭಿಧರ್ಮ ದಿಂದ ಕೂಡಿದ [ಮಾತು] ಕತೆಯಿಂದ ಮಿಲಿಂದರಾಜನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿ ದನು.

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೬

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವವರು ಯಾರು?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು ನಾಮರೂಪ, ಮಹಾರಾಜ." ಎಂದನು.

"ಏನು, ಇದೇ ನಾಮರೂಪ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ; ಇದೇ ನಾಮರೂಪ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನಾಮರೂಪವು ಶುಭವಾದ ಅಥವಾ ಪಾಪಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು; ಆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬೇರೆ ನಾಮರೂಪವು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು."

"ಭನ್ತೇ, ಯಾವಾಗ ಇದೇ ನಾಮರೂಪ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೊ, [ಆಗ] ಅದು ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದಲ್ಲವೆ?"

ಸ್ಥವಿರನು "ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸದಿದ್ದರೆ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದು. [ಆದರೆ] ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದರಿಂದ [ಅದು] ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದದು" ಎಂದನು.

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಮಾವನ್ನು ಕದಿಯುವನು. ಅವನನ್ನು ಆ ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಒಡೆಯನು ಹಿಡಿದು ರಾಜನೆದುರಿಗೆ ತಂದು, 'ದೇವ, ಈ ಪುರುಷನು ನನ್ನ ಮಾವನ್ನು ಕದ್ದನು' ಎನ್ನುವನು. ಅವನು 'ದೇವ, ನಾನು ಇವನ ಮಾವನ್ನು ಕದಿಯಲಿಲ್ಲ. ಇವನು ನಟ್ಟ ಮಾವೇ ಬೇರೆ, ನಾನು ಕದ್ದ ಮಾವೇ ಬೇರೆ. ನಾನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಏನು, ಮಹಾರಾಜ, ಆ ಪುರುಷನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನು."

"ಅದೇಕೆ?"

"ಅವನು ಹೀಗೆ ಏನು ಹೇಳಿದರೂ, ಭನ್ತೇ, ಮೊದಲನೆಯ ಮಾವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಆಮೇಲಿನ ಮಾವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ ಆ ಪುರುಷನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನಾಮರೂಪವು ಶುಭವಾದ ಅಥವಾ ಪಾಪಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬೇರೆ ನಾಮರೂಪವು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ [ಆ ನಾಮರೂಪಕ್ಕೆ] ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಬತ್ತವನ್ನೋ ಕಬ್ಬನ್ನೋ ಕದಿಯುವನು . . . . (ಎಂದು ಮೇಲಿನ ಮಾವಿನ ಉಪಮೆಯಂತೆಯೆ ಓದಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) . . . . ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಹೇಮಂತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಹತ್ತಿಸಿ [ಮೈ] ಕಾಯಿಸಿಕೊಂಡು, [ಅದನ್ನು] ಆರಿಸದೆಯೇ ಹೊರಟುಹೋಗುವನು. ಆಗ ಆ ಬೆಂಕಿ ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಹೊಲವನ್ನು ಸುಡುವುದು. ಆಗ, ಆ ಹೊಲದ ಯಜಮಾನನು ಅವನನ್ನು ಹಿಡಿದು ರಾಜನೆದುರಿಗೆ ತಂದು, 'ದೇವ, ಇವನಿಂದ ನನ್ನ ಹೊಲ ಸುಟ್ಟುಹೋಯಿತು' ಎನ್ನುವನು. ಅವನು 'ನಾನು ಇವನ ಹೊಲ ಸುಡಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಆರಿಸದೆ ಬಿಟ್ಟ ಆ ಬೆಂಕಿ ಬೇರೆ, ಇವನ ಹೊಲವನ್ನು ಸುಟ್ಟ ಬೆಂಕಿ ಬೇರೆ. ನಾನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಏನು, ಮಹಾರಾಜ, ಆ ಪುರುಷನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರ."

"ಅದೇಕೆ?"

"ಅವನು ಹೀಗೆ ಏನೇ ಹೇಳಿದರೂ, ಭನ್ತೇ, ಮೊದಲ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಆಮೇಲಿನ ಬೆಂಕಿಯು ದೆಸೆಯಿಂದ ಆ ಪುರುಷನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನಾಮರೂಪವು ಶುಭವಾದ ಅಥವಾ ಪಾಪಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬೇರೆ ನಾಮರೂಪವು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ [ಆ ನಾಮರೂಪಕ್ಕೆ] ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು ದೀಪವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಹಡಿ ಹತ್ತಿ ಊಟಮಾಡುವನು. ಉರಿಯುವ ಆ ದೀಪವು [ಮನೆಗೆ ಹೊದಿಸಿದ] ಹುಲ್ಲನ್ನು ಉರಿಸುವುದು. ಉರಿಯುವ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ಮನೆ ಉರಿಯುವುದು. ಉರಿಯುವ ಮನೆಯಿಂದ ಗ್ರಾಮ ಉರಿಯುವುದು. ಗ್ರಾಮದ ಜನರು ಆ ಪುರುಷನನ್ನು ಹಿಡಿದು, 'ಅಯ್ಯ, ಗ್ರಾಮವನ್ನೇಕೆ ಸುಟ್ಟೆ?' ಎನ್ನುವರು. ಅವನು 'ಭೋ, ಗ್ರಾಮವನ್ನು ನಾನು ಸುಡ

ಲಿಲ್ಲ. ನಾನು ಯಾವುದರ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಊಟಮಾಡಿದೆನೋ ಆ ದೀಪದ ಬೆಂಕಿ ಬೇರೆ, ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸುಟ್ಟ ಬೆಂಕಿ ಬೇರೆ' ಎನ್ನುವನು. ಅವರು ವಿವಾದಮಾಡುತ್ತ ನಿನ್ನ ಬಳಿ ಬರುವರು. ನೀನು ಯಾರ ಕಡೆ ತೀರ್ಪು ಕೊಡುವೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಗ್ರಾಮದ ಜನರ ಕಡೆ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದೇಕೆ?"

"ಅವನು ಹೀಗೆ ಏನೇ ಹೇಳಿದರೂ, [ಮೊದಲನೆ]ಯದರಿಂದಲೇ ಆ [ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಸುಟ್ಟ] ಬೆಂಕಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನಾಮರೂಪವು ಶುಭವಾದ ಅಥವಾ ಪಾಪಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬೇರೆ ನಾಮರೂಪವು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ[ಆ ನಾಮರೂಪಕ್ಕೆ] ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು ಎಳೆಯ ಹುಡುಗಿಯನ್ನು ವರಿಸಿ, ಶುಲ್ಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅನಂತರ ಅವಳು ವಯಸ್ಸು ಬಂದು ದೊಡ್ಡವಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನು ಶುಲ್ಕವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು [ಅವಳನ್ನು] ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಮೊದಲನೆಯವನು ಬಂದು, 'ಭೋ ಪುರುಷ, ನನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಏಕೆ ಒಯ್ಯುವೆ?' ಎನ್ನುವನು. ಅವನು 'ನಾನು ನಿನ್ನ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಒಯ್ಯುತ್ತಿಲ್ಲ. ನೀನು ಶುಲ್ಕ ಕೊಟ್ಟು ವರಿಸಿದ ಎಳೆಯಳೂ ತರುಣಿಯೂ ಆದ [ಆ] ಹುಡುಗಿ ಬೇರೆ; ನಾನು ಶುಲ್ಕ ಕೊಟ್ಟು ವರಿಸಿದ, ವಯಸ್ಸು ಬಂದು ಬೆಳೆದ [ಈ] ಹುಡುಗಿ ಬೇರೆ' ಎನ್ನುವನು. ಅವರು ವಿವಾದಮಾಡುತ್ತ ನಿನ್ನ ಬಳಿ ಬರುವರು. ನೀನು ಯಾರ ಕಡೆ ತೀರ್ಪು ಕೊಡುವೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಮೊದಲನೆಯವನ ಕಡೆ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದೇಕೆ?"

"ಎರಡನೆಯವನು ಹೀಗೆ ಏನೇ ಹೇಳಿದರೂ, [ಎಳೆಯ] ಅವಳಿಂದಲೇ ದೊಡ್ಡವಳು ಆದುದು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನಾಮರೂಪವು ಶುಭವಾದ ಅಥವಾ ಪಾಪಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬೇರೆ ನಾಮರೂಪವು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ [ಆ ನಾಮರೂಪಕ್ಕೆ] ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಗೊಲ್ಲನ ಕೈಯಿಂದ ಹಾಲಿನ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೊಂಡು, ನಾಳೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವೆನೆಂದು ಅದೇ [ಗೊಲ್ಲನ] ಕೈಯಲ್ಲಿಯೇ [ಆ ಹಾಲಿನ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು] ಇಟ್ಟು ಹೊರಟು ಹೋಗುವನು. ಅದು ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಮೊಸರಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಅವನು ಬಂದು, 'ನನ್ನ ಹಾಲಿನ ಪಾತ್ರೆ ಕೊಡು' ಎನ್ನುವನು; ಅವನು ಮೊಸರನ್ನು ತೋರಿಸಲು, 'ನಾನು ನಿನ್ನ ಕೈಲಿ ಮೊಸರು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ; ನನ್ನ ಹಾಲಿನ ಪಾತ್ರೆ ಕೊಡು' ಎನ್ನುವನು. ಅವನು 'ನನಗೆ ತಿಳಿಯದೆಯೆ ಆ ಹಾಲು ಮೊಸರಾಯಿತು' ಎನ್ನುವನು. ಅವರು ವಿವಾದಮಾಡುತ್ತ ನಿನ್ನ ಬಳಿ ಬರುವರು. ನೀನು ಯಾರ ಕಡೆ ತೀರ್ಪು ಕೊಡುವೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಗೊಲ್ಲನ ಕಡೆ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದೇಕೆ?"

"ಎರಡನೆಯವನು ಹೀಗೆ ಏನೇ ಹೇಳಿದರೂ ಹಾಲಿನಿಂದಲೇ ಮೊಸರು ಆದುದು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನಾಮರೂಪವು ಶುಭವಾದ ಅಥವಾ ಪಾಪಕವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬೇರೆ ನಾಮರೂಪವು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ [ಆ ನಾಮರೂಪಕ್ಕೆ] ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೭

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀನು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವೆಯ?" ಎಂದನು.

"ಸಾಕು, ಮಹಾರಾಜ. ಅದನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಏನು [ಬರುವುದು]? '[ಸಾಯುವಾಗ] ನನಗೆ ಉಪಾದಾನವಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುತ್ತೇನೆ, ಉಪಾದಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ನಾನು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆ?"

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು ರಾಜನಿಗೆ ಒಂದು ಸೇವೆ ಮಾಡುವನು. ರಾಜನು [ಅದಕ್ಕೆ] ತೃಪ್ತಿಪಟ್ಟು [ಅವನಿಗೆ] ಒಂದು ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ದಾನಮಾಡುವನು. ಅವನು ಆ ಅಧಿಕಾರ[ದ ಬಲ]ದಿಂದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಸುಖಗಳಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿ ಮುಳುಗಿ ಬದುಕುವನು. ಅವನು 'ರಾಜನು ನನಗೆ [ನನ್ನ ಸೇವೆಗೆ] ಏನೂ ಬದಲು ಮಾಡಲಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಜನರಿಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಆ ಪುರುಷನು ಮಾಡುವುದು ಸರಿಯಾದುದೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಅದನ್ನು ಕೇಳುವುದರಿಂದ ಏನು [ಬರುವುದು]? '[ಸಾಯುವಾಗ] ನನಗೆ ಉಪಾದಾನವಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವೆನು, ಉಪಾದಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ನಾನು ಮೊದಲೇ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆ?"

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೮

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀನು 'ನಾಮರೂಪ' ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ನಾಮ' ಯಾವುದು? 'ರೂಪ' ಯಾವುದು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಇಲ್ಲಿ, ಸ್ಥೂಲವಾದುದು 'ರೂಪ'; ಸೂಕ್ಷ್ಮವೂ ಚಿತ್ತಚೇತಸಿಕವೂ ಆದ ಧರ್ಮವು 'ನಾಮ'."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನಾಮವೇ ಆಗಲಿ ರೂಪವೇ ಆಗಲಿ [ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ] ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಅದೇಕೆ?"

"ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿವೆ, ಮಹಾರಾಜ. [ಅದರಿಂದ] ಒಟ್ಟಾಗಿ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುವು."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಕೋಳಿಗೆ ಮೊಟ್ಟೆಯಾಗಲಿ ಮೊಟ್ಟೆಯ ರಸವಾಗಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮೊಟ್ಟೆಯ ರಸವೂ ಮೊಟ್ಟೆಯೂ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದೇ ಸಲ [ಒಟ್ಟಿಗೆ] ಹುಟ್ಟುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ನಾಮ ಆಗದ ಕಡೆ ರೂಪ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಾಮ ರೂಪಗಳು ಎರಡೂ ಒಂದನ್ನೊಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಅವು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಹೀಗೆಯೇ ಸಂಭವಿಸುತ್ತಿದೆ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೯

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಬಹುಕಾಲ'ವೆಂದು ನೀನು ಹೇಳಿದೆ. ಈ 'ಕಾಲ'ವೆಂಬ ಹೆಸರೇನು?" ಎಂದನು.

"ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಈಗಿನ ಕಾಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಏನು? 'ಕಾಲ' [ಎಂಬುದು] ಉಂಟೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ಕೆಲವು 'ಕಾಲ' ಇವೆ; ಕೆಲವು ['ಕಾಲ'] ಇಲ್ಲ."

"ಯಾವುದು ಇವೆ, ಭನ್ತೇ? ಯಾವುದು ಇಲ್ಲ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾರಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಹಿಂದಿನದಾಗಿ, ಕಳೆದು ಹೋಗಿ, ನಿಂತುಹೋಗಿ, ಬದಲಾಯಿಸಿ ಹೋಗಿವೆಯೋ ಅವರಿಗೆ 'ಕಾಲ'ವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲ. [ಆದರೆ] ವಿಪಾಕವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ [ಮನೋ]ಧರ್ಮವುಳ್ಳವರಿಗೆ, ವಿಪಾಕವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಗುಣವುಳ್ಳ ಮನೋಧರ್ಮವುಳ್ಳವರಿಗೆ, ಬೇರೆ ತೆರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ [ಮನೋಧರ್ಮವುಳ್ಳವರಿಗೆ,] 'ಕಾಲ'ವೆಂಬುದು ಉಂಟು. ಸತ್ತು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹುಟ್ಟುವ ಸತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ 'ಕಾಲ'ವೆಂಬುದು ಉಂಟು. ಸತ್ತು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹುಟ್ಟದ ಸತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ 'ಕಾಲ'ವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲ. ಪರಿನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಪಡೆದ ಸತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ, ಪರಿನಿರ್ವೃತಾತ್ಮರಿಗೆ 'ಕಾಲ'ವೆಂಬುದು ಇಲ್ಲ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

[ಎರಡನೆಯ ವರ್ಗ ಮುಗಿಯಿತು.]

ವರ್ಗ ಮೂರು.

೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾವುದು? ಮುಂದಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಯಾವುದು? ಈಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಮೂಲ?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಹಿಂದಿನ, ಮುಂದಿನ ಮತ್ತು ಈಗಿನ ಕಾಲಗಳಿಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯು ಮೂಲ. ಅವಿದ್ಯೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕಾರ, ಸಂಸ್ಕಾರ ಕಾರಣ ವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನ, ವಿಜ್ಞಾನ ಕಾರಣವಾಗಿ ನಾಮರೂಪ, ನಾಮರೂಪ ಕಾರಣವಾಗಿ ಷಡಾಯತನ, ಷಡಾಯತನ ಕಾರಣವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶ, ಸ್ಪರ್ಶ ಕಾರಣವಾಗಿ ವೇದನೆ, ವೇದನೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ತೃಷ್ಣೆ, ತೃಷ್ಣೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಪಾದಾನ, ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗಿ ಭವ, ಭವ ಕಾರಣವಾಗಿ ಜಾತಿ, ಜಾತಿ ಕಾರಣವಾಗಿ ಜರಾ–ಮರಣ–ಶೋಕ–ಪರಿದೇವ–ದುಃಖ–ದೌರ್ಮನಸ್ಯ-ಉಪಾಯಾಸಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು. ಹೀಗೆ, ಈ ಸರ್ವ ಕಾಲದ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೨

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಕಾಲದ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆ ತಿಳಿಯು ವುದಿಲ್ಲ'ವೆಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಮಾನ ಕೊಡು." ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನು ಬಲು ಸಣ್ಣ ಬೀಜವನ್ನು ನೆಲದಲ್ಲಿ ನೆಡುವನು. ಅದರಿಂದ ಮೊಳಕೆ ಮೇಲೆದ್ದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಬೆಳುವಳಿಗೆಯನ್ನೂ ವೈಪುಲ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಫಲಕೊಡುವುದು. ಅದರ ಬೀಜವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪುನಃ ನಟ್ಟರೆ, ಅದರಿಂದಲೂ ಮೊಳಕೆ ಮೇಲೆದ್ದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಬೆಳುವಳಿಗೆಯನ್ನೂ ವೈಪುಲ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಫಲಕೊಡುವುದು. ಹೀಗೆ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸಂತತಿಗೆ ಕೊನೆಯುಂಟೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹೀಗೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಕಾಲದ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆಯೂ ತಿಳಿಯು ವುದಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಕೋಳಿಯಿಂದ ಮೊಟ್ಟೆ, ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕೋಳಿ, ಕೋಳಿಯಿಂದ ಮೊಟ್ಟೆ—ಹೀಗೆ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸಂತತಿಗೆ ಕೊನೆ ಯುಂಟೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹೀಗೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಕಾಲದ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆಯೂ ತಿಳಿಯು ವುದಿಲ್ಲ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

ಸ್ಥವಿರನು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಚಕ್ರವನ್ನು ಬರೆದು, "ಮಹಾರಾಜ, ಈ ಚಕ್ರಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯುಂಟೆ?" ಎಂದು ಮಿಲಿಂದರಾಜನನ್ನು ಕೇಳಿದನು.

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಭಗವಂತನು ಈ ಚಕ್ರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿದನು: ಕಣ್ಣೂ ರೂಪಗಳೂ ಕಾರಣವಾಗಿ ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದೇಳುವುದು; [ಈ] ಮೂರರ ಸಂಗತಿಯು ಸ್ಪರ್ಶ; ಸ್ಪರ್ಶ ಕಾರಣ ವಾಗಿ ವೇದನೆ, ವೇದನೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ತೃಷ್ಣೆ, ತೃಷ್ಣೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಕರ್ಮ; ಕರ್ಮದಿಂದ ಪುನಃ ಕಣ್ಣು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಹೀಗೆ, ಈ ರೀತಿ ಯಾದ ಸಂತತಿಗೆ ಕೊನೆಯುಂಟೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಮಿಕ್ಕ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಅವುಗಳ ವಿಷಯಗಳೂ ಕಾರಣ ಗಳಾಗಿ ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯವಿಜ್ಞಾನಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ಇಂದ್ರಿಯ, ವಿಷಯ, ಇಂದ್ರಿಯವಿಜ್ಞಾನ, ಇವುಗಳ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಸ್ಪರ್ಶ ಹುಟ್ಟಿ, ಸ್ಪರ್ಶ ಕಾರಣವಾಗಿ ವೇದನೆಯೂ, ವೇದನೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ತೃಷ್ಣೆಯೂ, ತೃಷ್ಣೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಕರ್ಮವೂ, ಆ ಆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪುನಃ ಆ ಆ ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳೂ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಹೀಗೆ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸಂತತಿಗೆ ಕೊನೆ ಯುಂಟೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹೀಗೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಕಾಲದ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆಯೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೩

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ಆ 'ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆ' ಎಂತಹದು?" ಎಂದನು.

"ಕಳೆದುಹೋದ ಕಾಲದ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ಏನು, ಭನ್ತೇ, ಎಲ್ಲದರ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆಯೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆ?"

"ಕೆಲವು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ; ಕೆಲವು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಯಾವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ, ಯಾವುದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ?"

"ಇದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು, ಮಹಾರಾಜ, ಎಲ್ಲವೂ ಎಲ್ಲ ಕಡೆಯೂ ಅವಿದ್ಯೆಯಾಗಿತ್ತು; ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. [ಆದರೆ] ಯಾವುದು ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಆಗಿ ಪುನಃ ನಾಶವಾಗುವುದು, ಅದರ ಹಿಂದಿನ ಕೊನೆ ತಿಳಿಯುವುದು."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದು ಸಂಭವಿಸುವ ಅದು, ಆಗಿ ಪುನಃ ನಾಶವಾಗುವ ಅದು—ಇವು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ನಾಶವಾಗುವುವೆ?"

"ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಕತ್ತರಿಸಿದುದು ನಾಶವಾಗುವುದಾದರೆ, ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಕತ್ತರಿಸಿದುದನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಶಕ್ಯವೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಹೌದು, ಅವನ್ನು ಬೆಳೆಸಲು ಶಕ್ಯ. ನಾನು ಅದನ್ನು ಕೇಳಲಿಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. [ಕತ್ತರಿಸಿದ] ಕೊನೆಯಿಂದ ಬೆಳೆಸಲು ಶಕ್ಯವೆ?"

"ಹೌದು, ಬೆಳೆಸಲು ಶಕ್ಯ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

ಆಗ ಸ್ಥವಿರನು ಎಲ್ಲಾ ದುಃಖಸ್ಕಂಧಗಳಿಗೂ ಸ್ಕಂಧಗಳು ಬೀಜಗಳೆಂದು ವೃಕ್ಷದ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದನು.

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೪

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುದಾದರೂ ಉಂಟೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಉಂಟು."

"ಅವು ಯಾವುವು, ಭನ್ತೇ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಕಣ್ಣೂ ರೂಪಗಳೂ ಇದ್ದರೆ ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವಾಗುವುದು; ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೆ ಚಕ್ಷುಸಂಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವುದು; ಚಕ್ಷುಸಂಸ್ಪರ್ಶವಿದ್ದರೆ ವೇದನೆಯಾಗುವುದು; ವೇದನೆಯಿದ್ದರೆ ತೃಷ್ಣೆಯಾಗುವುದು; ತೃಷ್ಣೆಯಿದ್ದರೆ ಉಪಾದಾನವಾಗುವುದು; ಉಪಾದಾನವಿದ್ದರೆ ಭವವಾಗುವುದು; ಭವವಿದ್ದರೆ ಜಾತಿಯಾಗುವುದು; ಜಾತಿಯಿದ್ದರೆ ಜರಾ-ಮರಣ-ಶೋಕ-ಪರಿದೇವ-ದುಃಖ-ದೌರ್ಮನಸ್ಯ-ಉಪಾಯಾಸಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುವು; ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ದುಃಖಸ್ಕಂಧವೂ ಏಳುವುದು. [ಆದರೆ] ಕಣ್ಣೂ ರೂಪಗಳೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಚಕ್ಷುಸಂಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಚಕ್ಷುಸಂಸ್ಪರ್ಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವೇದನೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ವೇದನೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತೃಷ್ಣೆಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ತೃಷ್ಣೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಉಪಾದಾನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಉಪಾದಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಭವವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಭವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜಾತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಜಾತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜರಾ-ಮರಣ-ಶೋಕ-ಪರಿದೇವ-ದುಃಖದೌರ್ಮನಸ್ಯ-ಉಪಾಯಾಸಗಳು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ; ಹೀಗೆ ಸಮಸ್ತ ದುಃಖಸ್ಕಂಧವೂ ನಿರೋಧವಾಗುವುದು."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೫

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುದಾದರೂ ಉಂಟೆ?" ಎಂದನು.

"ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ. ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಭವವಿದ್ದೇ ಜನಿಸುತ್ತವೆ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ನೀನು ಕುಳಿತಿರುವ ಈ ಮನೆಯು ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಹುಟ್ಟಿತೇನು?"

"ಇಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ; ಭವವಿದ್ದೇ ಹುಟ್ಟಿತು. ಈ ಮರಗಳು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದುವು; ಈ ಮಣ್ಣು ನೆಲದಲ್ಲಿತ್ತು; ಹೆಂಗಸರೂ ಗಂಡಸರೂ ದುಡಿದು ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಈ ಮನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರು."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಭವವಿದ್ದೇ ಜನಿಸುತ್ತವೆ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಗಿಡ ಮರಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೆಟ್ಟರೆ, [ಅವು] ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ದೊಡ್ಡವಾಗಿ ವಿಪುಲವಾಗಿ ಹೂಗಳನ್ನೂ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವುವು. ಆ ವೃಕ್ಷಗಳು ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ ಭವವಿದ್ದೇ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಭವವಿದ್ದೇ ಜನಿಸುತ್ತವೆ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಕುಂಬಾರನು ನೆಲದಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಾನಾ ತೆರದ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಆ ಪಾತ್ರೆಗಳು ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಹುಟ್ಟಲಿಲ್ಲ; ಭವವಿದ್ದೇ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಭವವಿದ್ದೇ ಜನಿಸುತ್ತವೆ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ವೀಣೆಗೆ ಪತ್ರವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಚರ್ಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ದ್ರೋಣಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ದಂಡವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಉಪವೀಣೆಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ತಂತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಕಮಾನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪುರುಷನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಶಬ್ದ ಹುಟ್ಟುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇವು ಎಲ್ಲವೂ ಇದ್ದರೆ, ಶಬ್ದ ಹುಟ್ಟುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಹುಟ್ಟುವುದು."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಭವವಿದ್ದೇ ಜನಿಸುತ್ತವೆ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಅರಣಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅರಣಿಪೋತಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅರಣಿಯುತ್ನಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಉತ್ತರಾರಣಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಚೋಳಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪುರುಷನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರಯತ್ನಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಗ್ನಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇವೆಲ್ಲವೂ ಇದ್ದರೆ, ಅಗ್ನಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಭವವಿದ್ದೇ ಜನಿಸುತ್ತವೆ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಮಣಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಬಿಸಿಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಗೋಮಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಬೆಂಕಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇದೆಲ್ಲವೂ ಇದ್ದರೆ, ಬೆಂಕಿ ಹುಟ್ಟುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಭವವಿದ್ದೇ ಜನಿಸುತ್ತವೆ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಕನ್ನಡಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಬೆಳಕಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಮುಖವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ತನ್ನ ಬಿಂಬ ಹುಟ್ಟುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇದೆಲ್ಲವೂ ಇದ್ದರೆ, ಬಿಂಬ ಹುಟ್ಟುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಹುಟ್ಟುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಭವವಿಲ್ಲದೆ ಜನಿಸುವ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಯಾವುವೂ ಇಲ್ಲ; ಸಂಸ್ಕಾರಗಳು ಭವವಿದ್ದೇ ಜನಿಸುತ್ತವೆ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೬

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ವೇದಕ [ಎಂಬುದು] ಸಿಕ್ಕುವುದೆ?" ಎಂದನು.

"ಈ 'ವೇದಕ' ಎಂಬುದು ಏನು, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ರೂಪವನ್ನು ಕಂಡು, ಕಿವಿಯಿಂದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿ, ಮೂಗಿನಿಂದ ಗಂಧವನ್ನು ಮೂಸಿ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ರಸವನ್ನು ಸವಿದು, ದೇಹದಿಂದ ಸ್ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿಜಾನಿಸುವ ಅಭ್ಯಂತರವಾದ ಜೀವ[ವು ವೇದಕ], ಭನ್ತೇ. ನಾವು ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಯಾವಯಾವ ಕಿಟಕಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಲು ಬಯಸಿದರೂ ಆ ಆ ಕಿಟಕಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಬಲ್ಲ ಹಾಗೆ; ಪೂರ್ವ, ದಕ್ಷಿಣ, ಪಶ್ಚಿಮ, ಉತ್ತರದ ಕಡೆಯ ಕಿಟಕಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಬಲ್ಲ ಹಾಗೆ; ಹಾಗೆಯೇ, ಭನ್ತೇ, ಈ ಅಭ್ಯಂತರವಾದ ಜೀವವು ಯಾವ ಯಾವ ದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕಾಣಲು ಬಯಸಿದರೂ ಆ ಆ ದ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕಾಣಬಲ್ಲುದು."

ಸ್ಥವಿರನು "ಐದು ದ್ವಾರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುವೆನು, ಮಹಾರಾಜ. ಅದನ್ನು ಕೇಳು. ಸಾಧುವಾದುದಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ಕೊಡು. ನಾವು ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಕಾಣಲು ಬಯಸಿದ ಕಿಟಕಿಗಳಿಂದ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಬಲ್ಲ ಹಾಗೆ, ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಿಟಕಿಯಿಂದ ಬೇಕಾದರೂ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಬಲ್ಲ ಹಾಗೆ, ಅಭ್ಯಂತರವಾದ ಜೀವವು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಬಲ್ಲುದಾದರೆ; [ಈ] ಅಭ್ಯಂತರವಾದ ಜೀವವು ಕಿವಿಯಿಂದಲೂ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಬಲ್ಲುದು; ಮೂಗಿನಿಂದಲೂ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಬಲ್ಲುದು; ನಾಲಗೆಯಿಂದಲೂ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಬಲ್ಲುದು; ದೇಹದಿಂದಲೂ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಬಲ್ಲುದು; ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ರೂಪವನ್ನು ಕಾಣಬಲ್ಲುದು; [ಅಲ್ಲವೆ]? [ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಅಭ್ಯಂತರವಾದ ಜೀವವು] ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಗೆ, ದೇಹ, ಮನಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಶಬ್ದವನ್ನು

ಕೇಳಬಲ್ಲುದಲ್ಲವೆ? ಈ ಆರು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದರಿಂದಲೂ ಗಂಧವನ್ನು ಮೂಸಬಲ್ಲುದಲ್ಲವೆ? ಪ್ರತಿ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೂ ರಸವನ್ನು ಸವಿಯಬಲ್ಲುದಲ್ಲವೆ? ಪ್ರತಿ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೂ ಸ್ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟ ಬಲ್ಲುದಲ್ಲವೆ? ಪ್ರತಿ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿಜಾನಿಸಬಲ್ಲು ದಲ್ಲವೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇವು, ಮಹಾರಾಜ, ಮೊದಲನೆಯದು ಕಡೆಯದಕ್ಕೂ ಕಡೆ ಯದು ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ, ನಾವು ಈ ಪ್ರಾಸಾದದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತೆರೆದಿಕ್ಕಿದ ಕಿಟಕಿಗಳಿಂದ ಬಯಲಿಗೆ ಮುಖ ಮಾಡಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವೆವು. ಅದರಂತೆ, ಈ ಅಭ್ಯಂತರವಾದ ಜೀವವು ತೆರೆದಿಕ್ಕಿದ ಚಕ್ಷುದ್ವಾರದಿಂದ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಬಲ್ಲುದಲ್ಲವೆ? ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಗೆ, ದೇಹಗಳನ್ನು ತೆರೆದಿಕ್ಕಿದರೆ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ, ವಾಸನೆಯನ್ನು ಮೂಸಿ, ರಸವನ್ನು ಸವಿದು, ಸ್ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟಬಲ್ಲುದಲ್ಲವೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇವು, ಮಹಾರಾಜ, ಮೊದಲನೆಯದು ಕಡೆಯದಕ್ಕೂ ಕಡೆಯದು ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ, ಈ ದತ್ತನು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಬಾಗಿಲ ಹೊರಗೆ ನಿಂತರೆ, 'ಈ ದತ್ತನು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಿ ಬಾಗಿಲ ಹೊರಗೆ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ' ಎಂದು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯುವುದೆ?"

"ತಿಳಿಯುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಈ ದತ್ತನು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನಿನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತರೆ, 'ಈ ದತ್ತನು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನನ್ನ ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ' ಎಂದು ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯುವುದೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಹೌದು, ತಿಳಿಯುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ನಾಲಗೆಯ ಮೇಲೆ ರಸವನ್ನು ಇಟ್ಟರೆ, 'ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಕಟು, ಕಷಾಯ, ಸಿಹಿ' ಎಂದು ಆ ಅಭ್ಯಂತರ ವಾದ ಜೀವವು [ಆ ಆ ರಸಗಳನ್ನು] ತಿಳಿಯುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ತಿಳಿಯುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಆ ರಸವು [ಹೊಟ್ಟೆಯ] ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ, 'ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಕಟು, ಕಷಾಯ, ಸಿಹಿ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇವು, ಮಹಾರಾಜ, ಮೊದಲನೆಯದು ಕಡೆಯದಕ್ಕೂ ಕಡೆಯದು ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ನೂರು ಗಡಿಗೆ ಮಧುವನ್ನು ತರಿಸಿ, ಮಧುದ್ರೋಣಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿ, ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬನ ಬಾಯಿಮುಚ್ಚಿ ಅವನನ್ನು ಆ ಮಧುದ್ರೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವನು. [ಆ ದ್ರೋಣಿಯು] ಮಧುವಿಂದ ತುಂಬಿದೆಯೋ ತುಂಬಿಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಅವನು ತಿಳಿಯುವನೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಕಾರಣವೇನು?"

"ಅವನ ಬಾಯೊಳಕ್ಕೆ ಮಧು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಇವು, ಮಹಾರಾಜ, ಮೊದಲನೆಯದು ಕಡೆಯದಕ್ಕೂ ಕಡೆಯದು ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲ."

"ನಿನ್ನಂತಹ ವಾದಿಯೊಡನೆ ಮಾತನಾಡಲು ನಾನು ಸಮರ್ಥನಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಒಳ್ಳೆಯದು, ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ."

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, ಕಣ್ಣೂ ರೂಪಗಳೂ ಕಾರಣವಾಗಿ ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಏಳುವುದು. ಅದರ ಸಹಜಾತವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶ, ವೇದನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ, ಚೇತನ, ಏಕಾಗ್ರತೆ, ಜೀವಿತೇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸಿಕಾರ ಎಂಬ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಹುಟ್ಟುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ವೇದಕ [ಎಂಬುದು] ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ. [ಹೀಗೆಯೇ] ಕಿವಿಯೂ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕಾರಣವಾಗಿ ಶ್ರೋತ್ರವಿಜ್ಞಾನವೂ, ಮೂಗು ಗಂಧಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿ ಘ್ರಾಣವಿಜ್ಞಾನವೂ, ನಾಲಗೆ ರಸಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿ ಜಿಹ್ವಾವಿಜ್ಞಾನವೂ, ದೇಹ ಸ್ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿ ಕಾಯವಿಜ್ಞಾನವೂ, ಮನಸ್ಸು ಧರ್ಮಗಳು ಕಾರಣವಾಗಿ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುವು. ಅವುಗಳ ಸಹಜಾತವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶ, ವೇದನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ, ಚೇತನ, ಏಕಾಗ್ರತೆ, ಜೀವಿತೇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸಿಕಾರ ಎಂಬ ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಹುಟ್ಟುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ವೇದಕ [ಎಂಬದು] ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ" ಎಂದು

ಅಭಿಧರ್ಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತುಕತೆಯಿಂದ ಮಿಲಿಂದರಾಜನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.

೭

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದು."

"ಏನು, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ? ಮೊದಲು ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದು, ಅನಂತರ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ [ಏಳುವುದೆ]? ಅಥವಾ, ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಮೊದಲು ಎದ್ದು, ಅನಂತರ ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನ [ಏಳುವುದೆ]?"

"ಮೊದಲು ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನ ಏಳುವುದು, ಮಹಾರಾಜ. ಅನಂತರ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ."

"ಏನು, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ? ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು 'ನಾನು ಎದ್ದ ಕಡೆ ನೀನೂ ಏಳು' ಎಂದು ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವುದೊ? ಅಥವಾ, ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು 'ನೀನು ಎದ್ದ ಕಡೆ ನಾನೂ ಏಳುವೆನು' ಎಂದು ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವುದೊ?"

"ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ. ಅವು ಒಂದರೊಡನೆ ಒಂದು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ."

[ಹಾಗಾದರೆ,] ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದು ಹೇಗೆ?"

"ನಿಮ್ನತ್ವದಿಂದ, ದ್ವಾರತ್ವದಿಂದ, ಚರಣತ್ವದಿಂದ ಮತ್ತು ಸಮುದಾಚರಿತತ್ವದಿಂದ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು ನಿಮ್ನತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ದೇವತೆಯು ಮಳೆಗರೆದರೆ, ನೀರು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದು?"

"ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ಕಡೆ ಹೋಗುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಆಮೇಲೆ [ಪುನಃ] ದೇವತೆಯು ಮಳೆಗರೆದರೆ, ಆ ನೀರು ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದು?"

"ಮೊದಲನೆಯ ನೀರು ಹೋದಲ್ಲಿಗೆ ಅದೂ ಹೋಗುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? 'ನಾನು ಹೋಗುವಲ್ಲಿಗೆ ನೀನೂ ಹೋಗು' ಎಂದು ಮೊದಲ ನೀರು ಆಮೇಲಿನ ನೀರಿಗೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿತೊ? ಅಥವಾ, 'ನೀನು ಹೋದಲ್ಲಿಗೆ ನಾನೂ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಆಮೇಲಿನ ನೀರು ಮೊದಲ ನೀರಿಗೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿತೊ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಅವು ಒಂದರೊಡನೆ ಒಂದು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಿಮ್ನತ್ವದಿಂದ ಹೋಗುವುವು."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ನಿಮ್ನತ್ವದಿಂದ ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನ ವೆದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದು. 'ನಾನು ಎದ್ದ ಕಡೆ ನೀನೂ ಏಳು' ಎಂದು ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಮನೋವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಲಿ, 'ನೀನು ಎದ್ದ ಕಡೆ ನಾನೂ ಏಳುವೆನು' ಎಂದು ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಲಿ ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅವು ಒಂದರೊಡನೆ ಒಂದು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ; ನಿಮ್ನತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುವು."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು ದ್ವಾರತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ರಾಜನ ಗಡಿನಾಡಿನ ನಗರವಿದೆ; ಅದಕ್ಕೆ ದೃಢವಾದ ಪ್ರಾಕಾರ ತೋರಣಗಳು, ಒಂದೇ ಬಾಗಿಲು. ಪುರುಷನೊಬ್ಬನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಾದರೆ, [ಅವನು] ಹೇಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವನು?"

"ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವನು, ಭನ್ತೇ."

"ಅನಂತರ [ಇನ್ನೊಬ್ಬ] ಪುರುಷನಿಗೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಮನಸ್ಸಾದರೆ, ಅವನು ಹೇಗೆ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವನು?"

"ಮೊದಲನೆಯ ಪುರುಷನು ಹೊರಗೆ ಹೋದ ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಅವನೂ ಹೊರಗೆ ಹೋಗುವನು."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? 'ನಾನು ಹೋದ ಕಡೆ ನೀನೂ ಬಾ' ಎಂದು ಮೊದಲನೆಯ ಪುರುಷನು ಎರಡನೆಯವನಿಗಾಗಲಿ, 'ನೀನು ಹೋದ

ಕಡೆ ನಾನೂ ಬರುವೆನು' ಎಂದು ಎರಡನೆಯುವನು ಮೊದಲನೆಯುವನಿಗಾಗಲಿ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಅವರು ಒಬ್ಬರೊಡನೆ ಒಬ್ಬರು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಾರತ್ವದಿಂದ ಹೋಗುವರು."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ದ್ವಾರತ್ವದಿಂದ ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವೆದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದು. ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದರೊಡನೆ ಒಂದು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ದ್ವಾರತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುವು."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು ಚರಣತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಮೊದಲು ಒಂದು ಗಾಡಿ ಹೋದರೆ, ಎರಡನೆಯ ಗಾಡಿ ಹೇಗೆ ಹೋಗುವುದು?"

"ಮೊದಲನೆಯ ಗಾಡಿ ಹೋದ ಕಡೆ ಅದೂ ಹೋಗುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? 'ನಾನು ಹೋದ ಕಡೆ ನೀನೂ ಬಾ' ಎಂದು ಮೊದಲಗಾಡಿ ಎರಡನೆಯುದಕ್ಕಾಗಲಿ, 'ನೀನು ಹೋದ ಕಡೆ ನಾನೂ ಬರುವೆನು' ಎಂದು ಎರಡನೆಯುದು ಮೊದಲನೆಯುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿತೇನು?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಅವು ಒಂದರೊಡನೆ ಒಂದು ಮಾತನಾಡವು. ಚರಣತ್ವದಿಂದ ಹೋಗುವುವು."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಚರಣತ್ವದಿಂದ ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವೆದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದು. ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದರೊಡನೆ ಒಂದು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಚರಣತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುವು."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು ಸಮುದಾಚರಿತತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಮುದ್ರಾ, ಗಣನಾ, ಸಂಖ್ಯಾ, ಲೇಖ ಮೊದಲಾದ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಕಲಿಯುವವನು ಮೊದಲು ಬೆಪ್ಪಾಗಿರುವನು. ಅನಂತರ

ಆಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಸಮುದಾಚರಿತತ್ವದಿಂದ ಚುರುಕಾಗುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಮುದಾಚರಿತತ್ವದಿಂದ ಚಕ್ಷುವಿಜ್ಞಾನವೆದ್ದ ಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದು. ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದರೊಡನೆ ಒಂದು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮುದಾಚರಿತತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುವು."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಶ್ರೋತ್ರವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದಕಡೆ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದೆ? ಘ್ರಾಣವಿಜ್ಞಾನ, ಜಿಹ್ವಾವಿಜ್ಞಾನ, ಕಾಯವಿಜ್ಞಾನಗಳು ಎದ್ದ ಕಡೆಯೂ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು ಏಳುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವೂ ಏಳುವುದು. ಚಕ್ಷು, ಶ್ರೋತ್ರ, ಘ್ರಾಣ, ಜಿಹ್ವಾ, ಕಾಯವಿಜ್ಞಾನಗಳು ಮೊದಲು; ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ ಅನಂತರ. ಅವು ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದರೊಡನೆ ಒಂದು ಮಾತನಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮುದಾಚರಿತತ್ವದಿಂದ ಏಳುವುವು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೮

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ವೇದನೆಯೂ ಏಳುವುದೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಮನೋವಿಜ್ಞಾನವು ಎದ್ದ ಕಡೆ ಸ್ಪರ್ಶವೂ ಏಳುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯೂ ಏಳುವುದು. ಸಂಜ್ಞೆ, ಚೇತನೆ, ವಿತರ್ಕ, ವಿಚಾರಗಳೂ ಸ್ಪರ್ಶ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳೂ ಅಲ್ಲಿ ಏಳುವುವು."

೯

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸ್ಪರ್ಶದ ಲಕ್ಷಣವೇನು?"

"ಸ್ಪರ್ಶನವು ಸ್ಪರ್ಶದ ಲಕ್ಷಣ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಎರಡು ಟಗರು ಯುದ್ಧಮಾಡಿದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ. ಅದರಲ್ಲಿ, ಕಣ್ಣನ್ನು ಒಂದು ಟಗರಿನಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು; ರೂಪ

ವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಟಗರಿನಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು; ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಅವುಗಳ ಸನ್ನಿಪಾತದಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಎರಡು ಕೈ ಶಬ್ದಮಾಡಿದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಮಹಾರಾಜ. ಅದರಲ್ಲಿ, ಕಣ್ಣನ್ನು ಒಂದು ಕೈಯಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು, ರೂಪವನ್ನು ಎರಡನೆಯ ಕೈಯಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು; ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಅವುಗಳ ಸನ್ನಿಪಾತ ದಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಎರಡು ತಾಳ ಸದ್ದುಮಾಡಿದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ, ಮಹಾರಾಜ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ಒಂದು ತಾಳದಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು, ರೂಪವನ್ನು ಎರಡ ನೆಯ ತಾಳದಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು; ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಅವುಗಳ ಸನ್ನಿಪಾತದಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೦

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ವೇದನೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು?"

"ವೇದನೆಯು ವೇದಯಿತಲಕ್ಷಣವಾದುದು, ಮಹಾರಾಜ. ಅನುಭವನ ಕೂಡ [ವೇದನೆಯ] ಲಕ್ಷಣ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ರಾಜನಿಗೆ ಏನಾದರೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವನು. ಆದರಿಂದ ರಾಜನು ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ [ಅವನಿಗೆ ಏನಾದರೂ] ಅಧಿಕಾರ ಕೊಡುವನು. ಅವನು ಆ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಸುಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿ ಬದುಕುವನು. [ಆಗ] ಅವನಿಗೆ 'ನಾನು ಹಿಂದೆ ರಾಜನಿಗೆ ಕೆಲಸಮಾಡಿದೆ. ರಾಜನು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗಿ ನನಗೆ ಅಧಿಕಾರಕೊಟ್ಟನು. ಇಂದು ನಾನು ಅದೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ' ಎಂದೆನಿಸು ವುದು. ಅಥವಾ, ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ಕುಶಲಕರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಸತ್ತು ದೇಹ ಮುರಿದ ಮೇಲೆ ಸುಗತಿಯಾದ ಸ್ವರ್ಗ

ಲೋಕವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಅವನು ಅಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯವಾದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ ಸುಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಲೀನನಾಗಿ ಬದುಕುವನು. [ಆಗ] ಅವನಿಗೆ 'ನಾನು ಹಿಂದೆ ಕುಶಲಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದೆ. ಇಂದು ಅದೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯ ವೇದನೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದೇನೆ' ಎಂದೆನಿಸುವುದು. ಆದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ವೇದನೆಯು ವೇದಯಿತಲಕ್ಷಣವಾದುದು ಮತ್ತು ಅನುಭವನ ಲಕ್ಷಣವಾದುದು."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೧

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸಂಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು?"

"ಸಂಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ ಸಂಜಾನನ, ಮಹಾರಾಜ. [ಅವನು] ಏನು ಸಂಜಾನಿಸುವನು? [ಅವನು] ನೀಲವನ್ನು, ಹಳದಿಯನ್ನು, ಕೆಂಪನ್ನು, ಬಿಳುಪನ್ನು, ಮತ್ತು ಕಂದುಬಣ್ಣವನ್ನು ಸಂಜಾನಿಸುವನು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಜಾನನವು ಸಂಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ರಾಜನ ಭಾಂಡಾಗಾರಿಕನು ಭಂಡಾರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, [ಅಲ್ಲಿನ] ನೀಲ–ಹಳದಿ–ಕೆಂಪು–ಬಿಳುಪು-ಕಂದು–[ಬಣ್ಣಗಳ] ರಾಜಭೋಗಗಳಾದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಸಂಜಾನಿಸುವನೋ ಹಾಗೆ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಜಾನನವು ಸಂಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೨

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಚೇತನೆಯ ಲಕ್ಷಣವೇನು?"

"ಚೇತನೆಯು ಚೇತಯಿತಲಕ್ಷಣವಾದುದು, ಮಹಾರಾಜ; ಅಭಿಸಂಸ್ಕರಣ ಕೂಡ [ಚೇತನೆಯ] ಲಕ್ಷಣ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ವಿಷವನ್ನು ಅಭಿಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ತಾನೂ ಕುಡಿದು ಇತರರಿಗೂ ಕುಡಿಸುವನು. ಅದರಿಂದ ಅವನೂ ದುಃಖ

ಪಡುವನು, ಇತರರೂ ದುಃಖಪಡುವರು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಇಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಅಕುಶಲವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಚೇತನೆಯಿಂದ ಚೇತಯಿಸಿ, ಸತ್ತು ದೇಹ ಮುರಿದ ಮೇಲೆ ಅಪಾಯವೂ ದುರ್ಗತಿಯೂ ವಿನಿಪಾತವೂ ಆದ ನರಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಅವನಿಂದ ಶಿಕ್ಷೆಪಡೆದವರು ತಾವೂ ಸತ್ತು ದೇಹ ಮುರಿದ ಮೇಲೆ ಅಪಾಯವೂ ದುರ್ಗತಿಯೂ ವಿನಿಪಾತವೂ ಆದ ನರಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವರು.

"ಪುನಃ, ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನೊಬ್ಬನು ತುಪ್ಪ, ಬೆಣ್ಣೆ, ತೈಲ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಕಬ್ಬಿನರಸಗಳನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ಅಭಿಸಂಸ್ಕರಿಸಿ ತಾನೂ ಕುಡಿದು ಇತರರಿಗೂ ಕುಡಿಸುವನು. ಅದರಿಂದ ಅವನೂ ಸುಖಪಡುವನು, ಇತರರೂ ಸುಖಪಡುವರು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಇಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಕುಶಲವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಚೇತನೆಯಿಂದ ಚೇತಯಿಸಿ, ಸತ್ತು ದೇಹ ಮುರಿದ ಮೇಲೆ ಸುಗತಿಯಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಅವನಿಂದ ಶಿಕ್ಷೆಪಡೆದವರು ತಾವೂ ಸತ್ತು ದೇಹ ಮುರಿದ ಮೇಲೆ ಸುಗತಿಯಾದ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವರು.

"ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಚೇತನೆಯು ಚೇತಯಿತಲಕ್ಷಣವಾದುದು; ಅಭಿಸಂಸ್ಕರಣ ಕೂಡ [ಚೇತನೆಯ] ಲಕ್ಷಣ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೩

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ವಿಜ್ಞಾನದ ಲಕ್ಷಣವೇನು?"

"ವಿಜ್ಞಾನದ ಲಕ್ಷಣವು ವಿಜಾನನ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ನಗರಗುಪ್ತಕನು ನಗರದ ನಡುವೆ ಮಾರ್ಗಗಳು ಕೂಡುವ ಕಡೆ ಕುಳಿತು, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪುರುಷನು ಬರುವುದನ್ನು ನೋಡುವನು, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪುರುಷನು ಬರುವುದನ್ನು ಕಾಣುವನು, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪುರುಷನು ಬರುವುದನ್ನು ಕಾಣುವನು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಪುರುಷನು ಬರುವುದನ್ನು ನೋಡುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಪುರುಷನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ವಿಜ್ಞಾನ

ದಿಂದ ವಿಜಾನಿಸುವನು; [ಅದರಂತೆಯೇ] ಕಿವಿಯಿಂದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ, ಮೂಗಿನಿಂದ ಗಂಧವನ್ನು ಮೂಸಿದರೆ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ರಸವನ್ನು ಸವಿದರೆ, ದೇಹದಿಂದ ಸ್ಪೃಷ್ಟವ್ಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿಜಾನಿಸಿದರೆ, ವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಜಾನಿಸುವನು; ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ವಿಜಾನನವು ವಿಜ್ಞಾನದ ಲಕ್ಷಣ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೪

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ವಿತರ್ಕದ ಲಕ್ಷಣವೇನು?"

"ವಿತರ್ಕದ ಲಕ್ಷಣವು ಅರ್ಪಣ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಬಡಗಿಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹದಮಾಡಿದ ಮರವನ್ನು [ಬೇಕಾದ] ಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವನು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಅರ್ಪಣವು ವಿತರ್ಕದ ಲಕ್ಷಣ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೫

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ವಿಚಾರದ ಲಕ್ಷಣವೇನು?"

"ವಿಚಾರದ ಲಕ್ಷಣವು ಅನುಮರ್ಜನ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿದನಂತರ ಅದು ಅನುಸರಿಸಿ ಧ್ವನಿಮಾಡಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುವುದು. ವಿತರ್ಕವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವಿಕೆಯಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು; ವಿಚಾರವನ್ನು ಅನುರವಣದಂತೆ ಕಾಣಬೇಕು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

[ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗ ಮುಗಿಯಿತು.]*

* ಇಲ್ಲಿ, ಮೂರನೆಯ ವರ್ಗ ಮುಗಿಯಿತೆಂದು ಬರೆದಿದ್ದರು ಕೂಡ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಗ ಮೊದಲಾಗುವುದು ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಾದ ಮೇಲೆ.

೧೬

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, [ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ] ಈ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು 'ಇದು ಸ್ಪರ್ಶ, ಇದು ವೇದನೆ, ಇದು ಸಂಜ್ಞೆ, ಇದು ಚೇತನೆ, ಇದು ವಿಜ್ಞಾನ, ಇದು ವಿತರ್ಕ, ಇದು ವಿಚಾರ' ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ತಿಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆ?" ಎಂದನು.

"ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ರಾಜನ ಅಡುಗೆಯವನು ಸಾರನ್ನೋ ರಸವನ್ನೋ ಮಾಡುವನು. ಅವನು ಅದಕ್ಕೆ ಮೊಸರು, ಉಪ್ಪು, ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹಾಕುವನು. [ಆಗ] ರಾಜನು 'ಮೊಸರಿನ ರಸ ತಾ, ಉಪ್ಪಿನ ರಸ ತಾ, [ಅದಕ್ಕೆ] ಹಾಕಿದ ಎಲ್ಲದರ ರಸವನ್ನೂ ತಾ' ಎಂದು ಅವನಿಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಆ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡ ರಸಗಳನ್ನು 'ಇದು ಹುಳಿ, ಇದು ಉಪ್ಪು, ಇದು ಕಾರ, ಇದು ಕಟು, ಇದು ಕಷಾಯ, ಇದು ಮಾಧುರ್ಯ' ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ತಿಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆ?"

"ಅದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ. ಆದರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ [ಅವು ಎಲ್ಲವೂ ಅಲ್ಲಿ] ನೆಲಸಿಯುುಂಟು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, [ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ] ಈ ಒಂದಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು 'ಇದು ಸ್ಪರ್ಶ, ಇದು ವೇದನೆ, ಇದು ಸಂಜ್ಞೆ, ಇದು ಚೇತನೆ, ಇದು ವಿಜ್ಞಾನ, ಇದು ವಿತರ್ಕ, ಇದು ವಿಚಾರ' ಎಂದು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ಬಗ್ಗಿಸಿ ತಿಳಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ [ಅವು ಎಲ್ಲವೂ ಅಲ್ಲಿ] ನೆಲಸಿಯುುಂಟು."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೭

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, ಉಪ್ಪನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದು."

"ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿ[ದು ಹೇಳು], ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ ಏನು, ಭನ್ತೇ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದು."

"ಏನು, ಭನ್ತೇ? ಎಲ್ಲಾ ಉಪ್ಪನ್ನೂ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ, ಎಲ್ಲಾ ಉಪ್ಪನ್ನೂ ನಾಲಗೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗುವುದು."

"ಎಲ್ಲಾ ಉಪ್ಪನ್ನೂ ನಾಲಗೆಯು ತಿಳಿದರೆ, ಎತ್ತುಗಳು ಅದನ್ನು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಏಕೆ ತರುವುವು? ಉಪ್ಪನ್ನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲವೆ ತರತಕ್ಕದು?"

"ಉಪ್ಪು ಒಂದನ್ನೇ ತರಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ. [ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ] ಕಾಣುವ ಈ ಅನೇಕ ಧರ್ಮಗಳು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿವೆ. ಭಾರವಾಗಿರುವುದು ಕೂಡ ಉಪ್ಪಿನ ಭಾವ. ಉಪ್ಪನ್ನು ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಕ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಹೌದು, ಶಕ್ಯ, ಭನ್ತೇ."

"ಉಪ್ಪನ್ನು ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಗುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ, ತಕ್ಕಡಿಯಲ್ಲಿ ತೂಗುವುದು [ಉಪ್ಪಲ್ಲ; ಉಪ್ಪಿನ] ಭಾರ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

[ನಾಗಸೇನ ಮಿಲಿಂದರಾಜ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳು ಮುಗಿದುವು.] *

* ಸಹಜವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ 'ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಶ್ನೆ ಮುಗಿಯಿತು' ಎಂದಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಹೀಗಿದೆ. ಏಕೋ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ.

ವಿಮತಿಚ್ಛೇದನ ಪ್ರಶ್ನೆ.

ವರ್ಗ ನಾಲ್ಕು.

೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಈ ಐದು ಆಯತನಗಳು ನಾನಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟದುವೆ, ಅಥವಾ ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಿಂದಲೆ?" ಎಂದನು.

"ನಾನಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ಮಹಾರಾಜ; ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಒಂದು ಹೊಲದಲ್ಲಿ ಐದು [ತೆರದ] ಬೀಜಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತಿದರೆ, ಆ ನಾನಾ ಬೀಜಗಳಿಂದ ನಾನಾ ಫಲಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಹುಟ್ಟುವುವು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ಐದು ಆಯತನಗಳೂ ನಾನಾ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟದುವು; ಒಂದೇ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೨

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿಲ್ಲ; ಕೆಲವರು ಅಲ್ಪಾಯುಗಳು, ಕೆಲವರು ದೀರ್ಘಾಯುಗಳು; ಕೆಲವರಿಗೆ ರೋಗ ಹೆಚ್ಚು, ಕೆಲವರಿಗೆ ರೋಗ ಕಡಿಮೆ; ಕೆಲವರು ಕುರೂಪಿಗಳು, ಕೆಲವರು ರೂಪವಂತರು; ಕೆಲವರು ಶಕ್ತಿಹೀನರು, ಕೆಲವರು ಶಕ್ತಿವಂತರು; ಕೆಲವರಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯ ಕಡಿಮೆ, ಕೆಲವರಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯ ಬಹಳ; ಕೆಲವರು ನೀಚಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವರು, ಕೆಲವರು ಮಹಾಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸುವರು; ಕೆಲವರಿಗೆ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲ, ಕೆಲವರು ಪ್ರಜ್ಞಾವಂತರು. ಇದಕ್ಕೇನು ಕಾರಣ?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹುಳಿ, ಕೆಲವು ಉಪ್ಪು, ಕೆಲವು ಖಾರ, ಕೆಲವು ಕಹಿ, ಕೆಲವು ಕಷಾಯ, ಕೆಲವು ಸಿಹಿ. ಅವು ಎಲ್ಲವೂ ಏಕೆ ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿಲ್ಲ?" ಎಂದನು.

"ನಾನಾ ತೆರದ ಬೀಜಗಳಿಂದ ಎಂದು ತೋರುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ನಾನಾ ತೆರದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿಲ್ಲ; ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ತೆರನಾಗಿರುವರು. ಮಹಾರಾಜ,

'ಮಾನವ, ಸತ್ತ್ವಗಳು ಕರ್ಮಸ್ವಕೀಯರು, ಕರ್ಮದಾಯಾದರು,
ಕರ್ಮಯೋನಿಗಳು, ಕರ್ಮಬಂಧುಗಳು, ಕರ್ಮಪ್ರತಿಶರಣರು.
ಹೀಗೆ ಹೀನ, ಉತ್ತಮ ಎಂದು ಕರ್ಮವು ಸತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸುವುದು'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೩

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, '[ನಾವು ಪರಿವ್ರಾಜಕರಾದುದು] ಈ ದುಃಖ ನಾಶವಾಗುವುದಕ್ಕೆ, ಬೇರೆ ದುಃಖ ಹುಟ್ಟದಿರುವುದಕ್ಕೆ' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ" ಎಂದನು.

"ನಮ್ಮ ಪ್ರವ್ರಜ್ಯವು ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಮಹಾರಾಜ."

"[ನೀವು ಪರಿವ್ರಾಜಕರಾದುದು] ಹಿಂದಿನ ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದಲೊ, ಅಥವಾ ಈಗ ಮುಂದೆ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೊ?"

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, ಈಗಿನ ವ್ಯಾಯಾಮವು [ಇನ್ನೂ] ಮಾಡದಿರುವುದನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಹಿಂದಿನ ವ್ಯಾಯಾಮವು ಮಾಡ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು" ಎಂದನು.

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ನಿನಗೆ ದಾಹವಾದಾಗ, ಆಗ, ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಬಾವಿ ಅಗೆಯಿಸಿ ತಟಾಕವನ್ನು ತೋಡಿಸುವೆಯ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈಗಿನ ವ್ಯಾಯಾಮವು [ಇನ್ನೂ] ಮಾಡದಿರುವುದನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಹಿಂದಿನ ವ್ಯಾಯಾಮವು ಮಾಡ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ನಿನಗೆ ಹಸಿವಾದಾಗ, ಆಗ, ಅನ್ನ ಊಟ ಮಾಡೋಣವೆಂದು ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಕೃಷಿಮಾಡಿಸಿ, ಬತ್ತವನ್ನು ಬಿತ್ತಿಸಿ, ಧಾನ್ಯ ಕೊಯಿಸುವೆಯ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈಗಿನ ವ್ಯಾಯಾಮವು [ಇನ್ನೂ] ಮಾಡದಿರುವುದನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಹಿಂದಿನ ವ್ಯಾಯಾಮವು ಮಾಡ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಯುದ್ಧವು ನಿನಗೆ ಎದುರಾದಾಗ, ಆಗ ಅಗಳನ್ನು ತೋಡಿಸಿ, ಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ಎತ್ತಿಸಿ, ಗೋಪುರವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ಅಟ್ಟಾಲಕವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಹಾಕಿಸುವೆಯ? ಆಗ ನೀನು ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಬಿಲ್ಲು, ಕತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಪಡೆಯುವೆಯ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈಗಿನ ವ್ಯಾಯಾಮವು [ಇನ್ನೂ] ಮಾಡದಿರುವುದನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಹಿಂದಿನ ವ್ಯಾಯಾಮವು ಮಾಡ ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದು. ಮಹಾರಾಜ,

'ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಹಿತವೆಂದು ತಿಳಿದುದನ್ನು
[ಧೀರನು] ಮೊದಲೇ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿ.
ಗಾಡಿಯವನ ಚಿಂತೆಯಂತಲ್ಲದೆ
ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಧೀರನಾದವನು ಪರಾಕ್ರಮಮಾಡಲಿ.

'ಸಮವಾದ ಮಹಾಮಾರ್ಗವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು
ವಿಷಮವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹತ್ತಿ
[ಗಾಡಿಯ] ಅಕ್ಷವನ್ನು ಮುರಿದುಕೊಂಡು
ಗೋಳಾಡುವ ಗಾಡಿಯವನಂತೆ—

'ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿ
ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ
ಮನಸ್ಸು ಮೃತ್ಯುಮುಖವನ್ನು ಪಡೆದು
ಅಕ್ಷ ಮುರಿದುಕೊಂಡವನಂತೆ ಗೋಳಾಡುವುದು'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೪

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಸಹಜವಾದ ಬೆಂಕಿಗಿಂತ ನಿರಯದ ಬೆಂಕಿಯು ತಾಪ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು. ಸಹಜವಾದ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲು ಎಸೆದರೆ, ಅದು ನಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ; ಒಂದು ದಿನವೆಲ್ಲ ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತದೆ. [ಆದರೆ] ಈ ಕೂಟಾಗಾರದಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲನ್ನು ನಿರಯದ ಬೆಂಕಿಗೆ ಹಾಕಿದರೆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಪುನಃ, 'ಹುಟ್ಟುವ ಸತ್ತ್ವಗಳು ಅನೇಕ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳು ನಿರಯದಲ್ಲಿ ಬೆಂದರೂ ಲಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಹೇಳುವಿರಿ. ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲೂ ನನಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲ" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಮಕರ, ಮೊಸಳೆ, ಆಮೆ, ನವಿಲು, ಪಾರಿವಾಳಗಳು, [ಇವುಗಳ ಹೆಣ್ಣು ಜಾತಿಗಳು] ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಲ್ಲು ಮರಳುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ತಿನ್ನುವುವು."

"ಅದು ಅವುಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಚೀಲದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಾಶವಾಗುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ನಾಶವಾಗುವುದು."

"ಮತ್ತೆ, ಅವುಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗರ್ಭ — ಅದು ನಾಶವಾಗುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದಕ್ಕೇನು ಕಾರಣ?"

"ಕರ್ಮದ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ [ಅದು] ನಾಶವಾಗದೆಂದು ತಿಳಿಯುವೆನು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಕರ್ಮದ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ, ನಿರಯಕ್ಕೆ ಹೋದ ಸತ್ತ್ವಗಳು ಅನೇಕ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಾದರೂ ನಿರಯದಲ್ಲಿ ಬೆಂದೂ ನಾಶವಾಗರು. ಅಲ್ಲಿಯೆ ಹುಟ್ಟುವರು, ಅಲ್ಲಿಯೆ ಬೆಳೆಯುವರು, ಅಲ್ಲಿಯೆ ಸಾಯುವರು. ಮಹಾರಾಜ,

'ಎಂದಿನ ವರೆಗೆ ಪಾಪಕರ್ಮ ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲ,
ಅಂದಿನವರೆಗೆ ಅವನು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಸಿಂಹ, ಹುಲಿ, ಚಿರತೆ, ನಾಯಿ [ಇವುಗಳ ಹೆಣ್ಣು ಜಾತಿಗಳು] ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮೂಳೆ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ತಿನ್ನುವುವು."

"ಅದು ಅವುಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಚೀಲದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಾಶವಾಗುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ನಾಶವಾಗುವುದು."

"ಮತ್ತೆ, ಅವುಗಳ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗರ್ಭ - ಅದು ನಾಶವಾಗುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದಕ್ಕೇನು ಕಾರಣ?"

"ಕರ್ಮದ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ [ಅದು] ನಾಶವಾಗದೆಂದು ತಿಳಿಯುವೆನು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಕರ್ಮದ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ, ನಿರಯಕ್ಕೆ ಹೋದ ಸತ್ತ್ವಗಳು ಅನೇಕ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಾದರೂ ನಿರಯದಲ್ಲಿ ಬೆಂದೂ ನಾಶವಾಗರು."

"ಮತ್ತೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಯವನಕರ, ಕ್ಷತ್ರಿಯರ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ, ಗೃಹಪತಿಗಳ ಸುಕುಮಾರಿಯರು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕಜ್ಜಾಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಂಸವನ್ನೂ ತಿನ್ನುವುದಿಲ್ಲವೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ತಿನ್ನುವರು."

"ಅದು ಅವರ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಚೀಲದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಾಶವಾಗುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ನಾಶವಾಗುವುದು."

"ಮತ್ತೆ, ಅವರ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಗರ್ಭ—ಅದು ನಾಶವಾಗುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದಕ್ಕೇನು ಕಾರಣ?"

"ಕರ್ಮದ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ [ಅದು] ನಾಶವಾಗದೆಂದು ತಿಳಿಯುವೆನು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಕರ್ಮದ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಿರಯಕ್ಕೆ ಹೋದ ಸತ್ತ್ವಗಳು ಅನೇಕ ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಾದರೂ ನಿರಯದಲ್ಲಿ ಬೆಂದೂ ನಾಶವಾಗರು. ಅಲ್ಲಿಯೆ ಹುಟ್ಟುವರು, ಅಲ್ಲಿಯೆ ಬೆಳೆಯುವರು, ಅಲ್ಲಿಯೆ ಸಾಯುವರು. ಮಹಾರಾಜ,

'ಎಂದಿನವರೆಗೆ ಪಾಪಕರ್ಮ ಮುಗಿಯುವುದಿಲ್ಲ,
ಅಂದಿನವರೆಗೆ ಅವನು ಸಾಯುವುದಿಲ್ಲ'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೫

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಈ ಮಹಾಪೃಥ್ವಿ ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ, ನೀರು ವಾಯುವಿನ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ, ವಾಯು ಆಕಾಶದ ಮೇಲೆ ನಿಂತಿದೆ' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲ" ಎಂದನು.

[ಆಗ] ಸ್ಥವಿರನು [ಒಂದು] ಧರ್ಮಕರಕದಲ್ಲಿ ನೀರು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು 'ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನೀರಿಗೆ ವಾಯು ಹೇಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ನೀರಿಗೂ ಹೀಗೆಯೆ ವಾಯು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ' ಎಂದು ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೬

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನಿರೋಧವು ನಿರ್ವಾಣವೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ನಿರೋಧವು ನಿರ್ವಾಣ."

"ನಿರೋಧವು ಹೇಗೆ ನಿರ್ವಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಎಲ್ಲರೂ ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕ್ಕೆ ಹೊರಗಾದ ಆಯತನಗಳಲ್ಲಿ ಮೋದಪಡುವರು; [ಅದನ್ನು] ಪ್ರಶಂಸಿಸುವರು; [ಅದಕ್ಕೆ] ಅಂಟಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವರು. ಅವರನ್ನು ಆ ಪ್ರವಾಹ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. ಅವರಿಗೆ ಜಾತಿ-ಜರಾಮರಣ - ಶೋಕ - ಪರಿದೇವ-ದುಃಖ-ದೌರ್ಮನಸ್ಯ-ಉಪಾಯಾಸ ಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲ; ದುಃಖದಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲ-ಎಂದು ನಾನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಶ್ರುತವಂತನಾದ ಆರ್ಯಶ್ರಾವಕನು, ಮಹಾ ರಾಜ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಕ್ಕೆ ಹೊರಗಾದ ಆಯತನಗಳಲ್ಲಿ ಮೋದಪಡುವುದಿಲ್ಲ; [ಅದನ್ನು] ಪ್ರಶಂಸಿಸುವುದಿಲ್ಲ; [ಅದಕ್ಕೆ] ಅಂಟಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವುದಿಲ್ಲ. [ಹೀಗೆ] ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೋದಪಡದೆ, ಅದನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿಸದೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಅಂಟಿ ಕೊಳ್ಳದವನ ತೃಷ್ಣೆಯು ನಿರೋಧವಾಗುವುದು. ತೃಷ್ಣೆಯ ನಿರೋಧ ದಿಂದ ಉಪಾದಾನದ ನಿರೋಧ; ಉಪಾದಾನದ ನಿರೋಧದಿಂದ ಭವದ ನಿರೋಧ; ಭವದ ನಿರೋಧದಿಂದ ಜಾತಿಯ ನಿರೋಧ; ಜಾತಿಯ ನಿರೋಧ ದಿಂದ ಜರಾಮರಣ-ಶೋಕ-ಪರಿದೇವ-ದುಃಖ-ದೌರ್ಮನಸ್ಯ-ಉಪಾ ಯಾಸಗಳ ನಿರೋಧ; ಆ ಎಲ್ಲಾ ದುಃಖಸ್ಕಂಧವು ನಿರೋಧವಾಗು ವುದು. ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ನಿರೋಧವು ನಿರ್ವಾಣ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೭

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನಿರ್ವಾಣವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಲಭಿಸು ವುದೆ?" ಎಂದನು.

"ನಿರ್ವಾಣವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಲಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ ಆದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಯಾರು ಸರಿಯಾದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವರು, ಒಪ್ಪ ಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪುವರು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಧರ್ಮ ಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವರು, ಬಿಡಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡು ವರು, ಭಾವಿಸಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸುವರು, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸ

ಬೇಕಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವರು — ಅವರಿಗೆ ನಿರ್ವಾಣವು ಲಭಿಸುವುದು."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೮

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನಿರ್ವಾಣ ಲಭಿಸದವನು 'ನಿರ್ವಾಣವು ಸುಖ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವನೆ?" ಎಂದನು.

"ತಿಳಿಯುವನು, ಮಹಾರಾಜ."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, [ನಿರ್ವಾಣವು] ಲಭಿಸದೆಯೆ 'ನಿರ್ವಾಣವು ಸುಖ' ಎಂದು [ಅವನು] ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವನು?"

"ಏನೆಂಬೆ ಮಹಾರಾಜ? ಕೈ ಕಾಲು ಕತ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳದವರು 'ಕೈ ಕಾಲು ಕತ್ತರಿಸುವುದು ದುಃಖ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವರೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ತಿಳಿಯುವರು."

"ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯುವರು?"

"ಕೈ ಕಾಲು ಕತ್ತರಿಸಿದ ಇತರರ ಗೋಳಾಟದ ಸದ್ದು ಕೇಳಿ 'ಕೈ ಕಾಲು ಕತ್ತರಿಸುವುದು ದುಃಖ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವರು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಕಂಡವರ [ಆನಂದದ] ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳಿ 'ನಿರ್ವಾಣವು ಸುಖ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವರು."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

[ನಾಲ್ಕನೆಯ ವರ್ಗ ಮುಗಿಯಿತು.]

ವರ್ಗ ಐದು.

೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀನು ಬುದ್ಧನನ್ನು ಕಂಡಿರುವೆಯು?" ಎಂದನು.

"ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ನಿನ್ನ ಆಚಾರ್ಯರು ಬುದ್ಧನನ್ನು ಕಂಡಿರುವರೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧ [ಎಂಬವನು] ಇಲ್ಲ."

"ಮಹಾರಾಜ, ಹಿಮವತಿಯಾದ ಊಹಾನದಿಯನ್ನು ನೀನು ಕಂಡಿರುವೆಯು?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ನಿನ್ನ ತಂದೆ ಊಹಾನದಿಯನ್ನು ಕಂಡಿರುವನೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಊಹಾನದಿ [ಎಂಬುದು] ಇಲ್ಲ."

"ಇದೆ, ಭನ್ತೇ. ನಾನು ಊಹಾನದಿಯನ್ನು ಕಾಣದಿದ್ದರೂ, ನನ್ನ ತಂದೆಯೂ ಊಹಾನದಿಯನ್ನು ಕಾಣದಿದ್ದರೂ, ಊಹಾನದಿ ಇದೆ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ನಾನು ಭಗವಂತನನ್ನು ಕಾಣದಿದ್ದರೂ, ಭಗವಂತನನ್ನು ನನ್ನ ಆಚಾರ್ಯರೂ ಕಾಣದಿದ್ದರೂ, ಭಗವಂತನು ಇದ್ದನು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೨

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವನೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ, ಭಗವಂತನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವನು."

"[ಅವನನ್ನು] ಹಿಂದೆ [ಎಂದೂ] ಕಾಣದೆ, ಬುದ್ಧನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವನೆಂದು ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಿತು?"

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಮಹಾಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹಿಂದೆ [ಎಂದೂ] ಕಾಣದವರು 'ಮಹಾಸಮುದ್ರವು ದೊಡ್ಡದು, ಗಂಭೀರವು, ಅಪ್ರಮೇಯವು; [ಅದರ] ಆಳ ತಿಳಿಯುವುದು ಕಷ್ಟ. ಅಲ್ಲಿ ಗಂಗೆ, ಯಮುನೆ, ಅಚಿರವತಿ, ಶರಭೂ, ಮಹೀ ಎಂಬ ಐದು ಮಹಾನದಿಗಳು ಸದಾ ಯಾವಾಗಲೂ [ಬಂದು] ಸೇರುವುವು. ಆದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾದಂತೆಯಾಗಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದಂತೆಯಾಗಲಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ತಿಳಿಯಲಾಪರೆ?"

"ತಿಳಿಯಲಾಪರು, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದ ಮಹಾಶ್ರಾವಕರನ್ನು ಕಂಡು, ಭಗವಂತನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೩

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವನೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವೆ?" ಎಂದನು.

"ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಅದು ಹೇಗೆ ಶಕ್ಯ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಬಹು ಕಾಲದ ಹಿಂದೆ ಸ್ಥವಿರ ತಿಷ್ಯನೆಂಬ ಲೇಖಾಚಾರ್ಯನಿದ್ದನು. ಅವನು ಸತ್ತು ಕಳೆದು ಹೋಗಿ ಬಹು ವರ್ಷಗಳಾದುವು. ಅವನನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಹೇಗೆ?"

"ಅವನ ಲೇಖನದಿಂದ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಾಣುವವನು— ಅವನು ಭಗವಂತನನ್ನು ಕಾಣುವನು. ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಭಗವಂತನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದುದು, ಮಹಾರಾಜ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೪

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀನು ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಂಡಿರುವೆಯು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, [ನಾವು] ಶ್ರಾವಕರು ಜೀವವಿರುವತನಕ ಬುದ್ಧನ ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ ಬುದ್ಧನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆಯುತಕ್ಕದು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೫

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸಂಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿ ಉಂಟೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಸಂಕ್ರಮಿಸದೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿ ಉಂಟು."

"ಸಂಕ್ರಮಿಸದೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು ಹೇಗೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ? ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು [ಒಂದು] ದೀಪದಿಂದ [ಇನ್ನೊಂದು] ದೀಪವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದರೆ, [ಒಂದು] ದೀಪದಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ದೀಪ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿತೇನು?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಕ್ರಮಿಸದೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿ ಉಂಟು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ನೀನು ಎಳೆಯುವನಾಗಿದ್ದಾಗ ಶ್ಲೋಕಾಚಾರ್ಯನ ಬಳಿಯುಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದುದು ನೆನಪಿದೆಯೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಆ ಶ್ಲೋಕವು ಆಚಾರ್ಯನಿಂದ ಸಂಕ್ರಮಿಸಿತೇನು?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಕ್ರಮಿಸದೆ ಪ್ರತಿಸಂಧಿ ಉಂಟು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೬

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ವೇದಕ [ಎಂಬುದು] ಸಿಕ್ಕುವುದೆ?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಪರಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವೇದಕ [ಎಂಬುದು] ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ" ಎಂದನು.

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೭

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಈ ದೇಹದಿಂದ ಬೇರೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಕ್ರಮಿಸುವ ಸತ್ತ್ವ ಯಾವುದಾದರೂ ಇದೆಯೆ?" ಎಂದನು.

"ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಈ ದೇಹದಿಂದ ಬೇರೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, [ಈ ದೇಹವು] ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದು, ಅಲ್ಲವೆ?"

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. [ಈ ದೇಹವು] ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸದಿದ್ದರೆ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದುವುದು. [ಆದರೆ] ಯಾವಾಗ ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು, ಆಗ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಾಗದು, ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು ಬೇರೊಬ್ಬ ಪುರುಷನ ಮಾವನ್ನು ಕದ್ದರೆ, ಅವನು ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನು."

"[ಆದರೆ] ಮಹಾರಾಜ, ಅವನು ಯಾವುದನ್ನು ನೆಟ್ಟನೋ ಅವುಗಳನ್ನು ಅವನು ಕದಿಯಲಿಲ್ಲ; ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಹೇಗೆ ಪಾತ್ರನಾದಾನು?"

"ಭನ್ತೇ, ಆ ಮಾವು ಅವುಗಳ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು. ಅದರಿಂದ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗುವನು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ನಾಮರೂಪವು ಶುಭವಾದ ಅಥವಾ ಅಶುಭವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಆ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬೇರೆ ಒಂದು ನಾಮರೂಪವು ಪ್ರತಿಸಂಧಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ ಪಾಪಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಆಗದು."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೮

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಈ ನಾಮರೂಪವು ಕುಶಲ ಅಥವಾ ಅಕುಶಲ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಎಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುವು?" ಎಂದನು.

"ಆ ಕರ್ಮಗಳು 'ಬಿಟ್ಟು ಅಗಲದ ನೆರಳಿನಂತೆ' ಅನುಸರಿಸುವುವು, ಮಹಾರಾಜ."

"ಭನ್ತೇ, 'ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ, ಇಲ್ಲಿವೆ' ಎಂದು ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆ?"

"ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಈ ಮರಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, 'ಹಣ್ಣು ಇಲ್ಲಿದೆ, ಇಲ್ಲಿದೆ' ಎಂದು ಆ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಅವ್ಯವಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಸಂತತಿಯಲ್ಲಿ 'ಆ ಕರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲಿವೆ, ಇಲ್ಲಿವೆ' ಎಂದು ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೯

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಹುಟ್ಟುವವನು 'ನಾನು ಹುಟ್ಟುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವನೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ತಿಳಿಯುವನು, ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಕೃಷಿಕನಾದ ಗೃಹಪತಿಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿದರೆ, ದೇವತೆಯು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಳೆಗರೆದರೆ, 'ಧಾನ್ಯ ಬೆಳೆಯುವುದು' ಎಂದು [ಅವನು] ತಿಳಿಯುವನೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ತಿಳಿಯುವನು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಹುಟ್ಟುವವನು 'ನಾನು ಹುಟ್ಟುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ತಿಳಿಯುವನು."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೦

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನು ಇರುವನೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಭಗವಂತನು ಇರುವನು, ಮಹಾರಾಜ."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನನ್ನು 'ಇಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ' ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆ?"

"ಭಗವಂತನು ಅನುಪಾದಿಶೇಷವಾದ ನಿರ್ವಾಣಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದನು, ಮಹಾರಾಜ. ಭಗವಂತನನ್ನು 'ಅಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ' ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುವ ದೊಡ್ಡ ಬೆಂಕಿಯ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಆರಿಹೋದ ಒಂದು ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಕುರಿತು 'ಅಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ' ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಆ ಜ್ವಾಲೆ ಮುಗಿದುಹೋಗಿದೆ, ಮರೆಯಾಗಿದೆ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಭಗವಂತನು ಅನುಪಾದಿಶೇಷವಾದ ನಿರ್ವಾಣಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ಪಡೆದನು. ಮುಗಿದು ಮರೆಯಾದ ಭಗವಂತನನ್ನು 'ಅಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ' ಎಂದು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಧರ್ಮಕಾಯದಿಂದ ಭಗವಂತನನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಶಕ್ಯ, ಮಹಾರಾಜ. ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಭಗವಂತನು ಉಪದೇಶಮಾಡಿದುದು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

[ಐದನೆಯ ವರ್ಗ ಮುಗಿಯಿತು.]

ವರ್ಗ ಆರು.

೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, [ನಿಮಗೆ], ಪರಿವ್ರಾಜಕರಿಗೆ ದೇಹವು ಪ್ರಿಯವಾದುದೆ?" ಎಂದನು.

"ಪರಿವ್ರಾಜಕರಿಗೆ ದೇಹವು ಪ್ರಿಯವಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಅದನ್ನು ನೀವು ಪೋಷಿಸಿ ಉಪಚರಿಸುವಿರಿ ಏಕೆ, ಭನ್ತೇ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ನೀನು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ನಿನಗೆ ಬಾಣದಿಂದ ಗಾಯವಾಗಿರುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಆಗಿದೆ."

"ಆ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಆಲೇಪನ ಹಚ್ಚಿ, ತೈಲವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸವರಿ, ಬಟ್ಟೆ ಎಲೆಗಳಿಂದ [ಅದನ್ನು] ಕಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲವೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ. ಹಾಗೆ ಮಾಡುವುದುಂಟು."

"ಏಕೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಆಲೇಪನ ಹಚ್ಚಿ, ತೈಲ ಸವರಿ, ಬಟ್ಟೆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಆ ಗಾಯ ನಿನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದೆ?"

"ಆ ಗಾಯ ನನಗೆ ಪ್ರಿಯವಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ. ಆದರೂ [ಅಲ್ಲಿಯ] ಮಾಂಸ ಬೆಳೆಯಲೆಂದು ಆಲೇಪನ ಹಚ್ಚುವೆವು, ತೈಲ ಸವರುವೆವು, ಬಟ್ಟೆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವೆವು."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಪರಿವ್ರಾಜಕರಿಗೆ ದೇಹವು ಅಪ್ರಿಯವಾದುದು; ಆದರೂ, ಪರಿವ್ರಾಜಕರು [ದೇಹಕ್ಕೆ] ಅಂಟಕೊಳ್ಳದೆ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ದೇಹವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವರು. ಅಲ್ಲದೆ, ಮಹಾರಾಜ, ದೇಹವು ಗಾಯಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದೆಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಅದರಿಂದ, ಪರಿವ್ರಾಜಕರು [ದೇಹಕ್ಕೆ] ಅಂಟಕೊಳ್ಳದೆ, ದೇಹವನ್ನು ಗಾಯದಂತೆ ಕಾಪಾಡುವರು.

"ಮಹಾರಾಜ,

'[ಈ ದೇಹವನ್ನು] ಒದ್ದೆಯಾದ ಚರ್ಮ ಮುಚ್ಚಿದೆ.
[ಇದಕ್ಕೆ] ಒಂಬತ್ತು ಬಾಗಿಲು

[ಇದು] ಅಶುಚಿ, ಹೊಲೆವಾಸನೆ:
ದೊಡ್ಡ ಗಾಯದಂತೆ ಸೋರುತ್ತದೆ'

ಎಂದು ಭಗವಂತನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೨

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದವನೆ? ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಂಡವನೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಭಗವಂತನು ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವದರ್ಶಿ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, [ಬುದ್ಧನು] ಸಮಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶ್ರಾವಕರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಾಪದವನ್ನು ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದುದೇಕೆ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಈ ಪೃಥ್ವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಭೈಷಜ್ಯಗಳನ್ನೂ ಬಲ್ಲ ವೈದ್ಯನು ಯಾವನಾದರೂ ಇರುವನೆ?"

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ, ಇರುವನು."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? ಆ ವೈದ್ಯನು ರೋಗ ಉಂಟಾದಾಗ ಭೈಷಜ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತಾನೆಯೊ, ಅಥವಾ [ರೋಗ] ಉಂಟಾಗದ ಕಾಲದಲ್ಲೊ?"

"ರೋಗ ಉಂಟಾದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಭೈಷಜ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಸುವನು; [ರೋಗ] ಉಂಟಾಗದ ಕಾಲದಲ್ಲಲ್ಲ."

"ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಂಡ ಭಗವಂತನು ಶ್ರಾವಕರಿಗೆ ಶಿಕ್ಷಾಪದವನ್ನು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ; ಜೀವವಿರುವತನಕ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಬಾರದಾದ ಶಿಕ್ಷಾಪದವನ್ನು ಸಮಯ ಬಂದಾಗ [ಮಾತ್ರ] ಶ್ರಾವಕರಿಗೆ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದನು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೩

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಮಹಾ ಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳು ಇದ್ದುವೆ? [ಅವನು] ಎಂಬತ್ತು ಉಪಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ

ಮೆರೆಯುತ್ತಿದ್ದನೆ? ಅವನ ಬಣ್ಣ ಸುವರ್ಣವಾಗಿತ್ತೆ? ಅವನ ಚರ್ಮ ಚಿನ್ನದ ಹಾಗಿತ್ತೆ? ಅವನ ಸುತ್ತ ಮಾರುದ್ದದ ಪ್ರಭಾಮಂಡಲವಿತ್ತೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ, ಭಗವಂತನಿಗೆ ಅವೆಲ್ಲ ಇತ್ತು."

"ಏನು, ಭನ್ತೇ, ಅವನ ತಾಯಿತಂದೆ ಹಾಗೆಯೆ ಇದ್ದರೇನು?"

"ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಮಹಾಪುರುಷಲಕ್ಷಣಗಳೊಡನೆ, ಎಂಬತ್ತು ಉಪಲಕ್ಷಣಗಳೊಡನೆ, ಸುವರ್ಣವರ್ಣನಾಗಿ, ಚಿನ್ನದಂತಹ ಚರ್ಮದೊಡನೆ, ಮಾರುದ್ದದ ಪ್ರಭಾಮಂಡಲದೊಡನೆ ಹುಟ್ಟಿದನು. [ಆದರೆ] ಮಗನು ತಾಯಂತೆಯೋ ತಾಯ ಕಡೆಯವರಂತೆಯೋ ಆಗುವನು; ಅಥವಾ ತಂದೆಯಂತೆಯೋ ತಂದೆಯ ಕಡೆಯವರಂತೆಯೋ ಆಗುವನು. [ಅಲ್ಲವೆ?]"

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, ಶತಪತ್ರವೆಂಬ ಪದ್ಮವುಂಟೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಉಂಟು."

"ಅದು ಹುಟ್ಟುವುದೆಲ್ಲಿ?"

"[ಅದು] ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು; ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವುದು."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? ಬಣ್ಣದಲ್ಲಾಗಲಿ ಗಂಧದಲ್ಲಾಗಲಿ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಪದ್ಮವು ಕೆಸರಿಗೆ ಸಮಾನವೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅಥವಾ, ವರ್ಣ ಗಂಧ ರಸಗಳಲ್ಲಿ [ಪದ್ಮವು] ನೀರಿಗೆ ಸಮಾನವೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ನೀನು ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಅವನ ತಾಯಿತಂದೆಗೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವು ಎಲ್ಲವೂ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಇದ್ದುವು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೪

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಭಗವಂತನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬುದ್ಧನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಿಷ್ಯ!"

"ಮಹಾರಾಜ, ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟದ ಆನೆ ಇದೆಯೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಇದೆ."

"ಏನು ಮಹಾರಾಜ, ಆ ಆನೆ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಕ್ರೌಂಚನಾದವನ್ನು ಸದ್ದು ಮಾಡುವುದೆ?"*

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಸದ್ದು ಮಾಡುವುದು."

"ಅದರಿಂದ, ಮಹಾರಾಜ, ಆ ಆನೆ ಕ್ರೌಂಚಗಳ ಶಿಷ್ಯನೆ?"

"ಅಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? ಬ್ರಹ್ಮನು ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನೊ? ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನೊ?"

"ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಬ್ರಹ್ಮನು ಭಗವಂತನ ಶಿಷ್ಯ!"

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೫

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಉಪಸಂಪದವು ಸುಂದರವಾದುದೆ?" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ. ಉಪಸಂಪದವು ಸುಂದರವಾದುದು."

"ಭನ್ತೇ, ಬುದ್ಧನಿಗೆ ಉಪಸಂಪದವು ಇತ್ತೆ? ಅಥವಾ ಇರಲಿಲ್ಲವೆ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಬೋಧಿವೃಕ್ಷದ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಯ ಜ್ಞಾನದೊಡನೆ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಉಪಸಂಪದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಜೀವವಿರುವವರೆಗೆ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಬಾರದ ಶಿಕ್ಷಾಪದವನ್ನು ಭಗವಂತನು ಶ್ರಾವಕರಿಗೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದ ಹಾಗೆ ಬೇರೆಯವರು ಭಗವಂತನಿಗೆ ಉಪಸಂಪದವನ್ನು ಕೊಡಲಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

* 'ಕೋಂಚನಾದಂ ನದತಿ' — ಆನೆಯು ಘೀಂಕಾರಮಾಡುವುದು.

೬

ರಾಜನು “ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ತಾಯಿಯ ಮರಣಕ್ಕಾಗಿ ಅಳುವವನು, ಧರ್ಮದ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಅಳುವವನು,— ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ [ಆ] ಕಣ್ಣೀರು ಭೈಷಜ್ಯ? ಯಾರಿಗೆ ಭೈಷಜ್ಯವಲ್ಲ?” ಎಂದನು.

“ಒಬ್ಬನ ಕಣ್ಣೀರು, ಮಹಾರಾಜ, ರಾಗ ದ್ವೇಷ ಮೋಹಗಳಿಂದ ಕೊಳೆಯಾದುದು, ಬಿಸಿಯಾದುದು. ಒಬ್ಬನದು ಪ್ರೀತಿ ಸೌಮನಸ್ಯಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದುದು, ಶೀತಲವಾದುದು. ಯಾವುದು ಶೀತಲ, ಅದು ಭೈಷಜ್ಯ, ಮಹಾರಾಜ; ಯಾವುದು ಉಷ್ಣ, ಅದು ಭೈಷಜ್ಯವಲ್ಲ.”

“ನೀನು ಕುಶಲಿ. ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ.”

೭

ರಾಜನು “ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ರಾಗವುಳ್ಳವನಿಗೂ ರಾಗವಿಲ್ಲದವನಿಗೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನು?” ಎಂದನು.

“ಒಬ್ಬನು [ಲೋಕಕ್ಕೆ] ಅಂಟಿಕೊಂಡವನು, ಮಹಾರಾಜ. ಒಬ್ಬನು [ಲೋಕಕ್ಕೆ] ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದವನು.”

“ಈ ‘ಅಂಟಿಕೊಂಡವನು’, ‘ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳದವನು’ ಎಂಬುದು ಏನು, ಭನ್ತೇ?”

“ಒಬ್ಬನು [ಇದು ಬೇಕು, ಅದು ಬೇಕು ಎಂಬ] ಅರ್ಥವುಳ್ಳವನು, ಮಹಾರಾಜ. ಒಬ್ಬನು [ಈ] ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದವನು.”

“ನನಗೆ ಹೀಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ, ಭನ್ತೇ: ರಾಗವಿರುವವನಾಗಲಿ, ರಾಗವಿಲ್ಲದವನಾಗಲಿ, ಎಲ್ಲರೂ ತಿನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಶುಭವಾದುದನ್ನೇ ಬಯಸುವರು; ಯಾರೂ ಕೆಟ್ಟುದನ್ನು ಬಯಸುವುದಿಲ್ಲ.”

“ಮಹಾರಾಜ, ರಾಗವಿರುವವನು ರಸವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಆ ರಸದಿಂದ ಬರುವ ರಾಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಭೋಜನವನ್ನು ತಿನ್ನುವನು. ರಾಗವಿಲ್ಲದವನು ರಸವನ್ನು [ಮಾತ್ರ] ಅನುಭವಿಸುತ್ತ, ಆ ರಸದಿಂದ ಬರುವ ರಾಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸದೆ ಭೋಜನವನ್ನು ತಿನ್ನುವನು.”

“ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ.”

೮

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಪ್ರಜ್ಞೆ ಎಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು?" ಎಂದನು.

"ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಪ್ರಜ್ಞೆ [ಎಂಬುದು] ಇಲ್ಲ."

"ಮಹಾರಾಜ, ಗಾಳಿ ಎಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು?"

"ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಗಾಳಿ [ಎಂಬುದು] ಇಲ್ಲ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೯

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಸಂಸಾರ'ವೆಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ಆ 'ಸಂಸಾರ' ಯಾವುದು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಯುವನು; ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹುಟ್ಟುವನು; ಅಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಯುವನು; ಅಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹುಟ್ಟುವನು; ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಸಾರವಾಗುವುದು."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು ಪಕ್ವವಾದ ಮಾವನ್ನು ತಿಂದು, [ಅದರ] ಬೀಜವನ್ನು ನೆಡುವನು. ಅದರಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಮಾವಿನ ಮರ ಹುಟ್ಟಿ ಫಲ ಕೊಡುವುದು. ಆಗ ಆ ಪುರುಷನು ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ವವಾದ ಮಾವನ್ನು ತಿಂದು, [ಅದರ] ಬೀಜವನ್ನು ನೆಡುವನು. ಅದರಿಂದ ದೊಡ್ಡ ಮಾವಿನಮರ ಹುಟ್ಟಿ ಫಲ ಕೊಡುವುದು. ಆಗ ಆ ಪುರುಷನು ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ವವಾದ ಮಾವನ್ನು ತಿಂದು, [ಅದರ] ಬೀಜವನ್ನು ನೆಡುವನು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ದೊಡ್ಡ ಮಾವಿನ ಮರ ಹುಟ್ಟಿ ಫಲ ಕೊಡುವುದು. ಹೀಗೆ [ಹುಟ್ಟುವ] ಆ ಮರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಆಗದು. ಅದರಂತೆಯೇ, ಮಹಾರಾಜ, ಇಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಯುವನು; ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹುಟ್ಟುವನು; ಅಲ್ಲಿ

ಹುಟ್ಟಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಯುವನು; ಅಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹುಟ್ಟುವನು; ಹೀಗೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಸಂಸಾರವಾಗುವುದು."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೦

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ, ಕಳೆದು ಹೋದ ಬಹು ಕಾಲದ ಹಿಂದೆ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ?" ಎಂದನು.

"ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಚಿತ್ತದಿಂದಲ್ಲವೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ? ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ."

"ಮಾಡಬೇಕಾದುದು ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿ, ಅದನ್ನು ನೀನು ಮರೆತುದು ನೆನಪಿದೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನಿನಗೆ ಚಿತ್ತವಿರಲಿಲ್ಲವೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ, ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸ್ಮೃತಿಯಿರಲಿಲ್ಲ."

"ಹಾಗಾದರೆ, 'ಸ್ಮರಿಸುವುದು ಚಿತ್ತದಿಂದ, ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲ್ಲ' ಎಂದೇಕೆ ಹೇಳುವೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ತಾನಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುವುದೊ, ಅಥವಾ ಕೃತ್ರಿಮಕವಾಗಿಯೊ?" ಎಂದನು.

"ಸ್ಮೃತಿ ತಾನಾಗಿಯೂ ಹುಟ್ಟುವುದು, ಮಹಾರಾಜ; ಸ್ಮೃತಿ ಕೃತ್ರಿಮಕವಾಗಿಯೂ [ಹುಟ್ಟುವುದು.]"

"ಎಂದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ತಾನಾಗಿಯೆ ಹುಟ್ಟುವುದು; ಕೃತ್ರಿಮಕವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯಿಲ್ಲ–[ಎಂದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆ?]"

"ಕೃತ್ರಿಮಕವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯಿರದಿದ್ದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಶಿಲ್ಪಿಗಳಿಗೆ ವಿವಿಧವಾದ ಕೆಲಸಗಳಾಗಲಿ, ವಿವಿಧವಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಲಿ, [ಕಲಿಯುವು

ದಕ್ಕೆ] ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಗಳಾಗಲಿ ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ; [ಹಾಗಿದ್ದರೆ] ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಕೃತ್ರಿಮಕವಾದ ಸ್ಮೃತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ವಿವಿಧವಾದ ಕೆಲಸಗಳೂ ವಿವಿಧವಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳೂ [ಕಲಿಯುವುದಕ್ಕೆ] ವಿದ್ಯಾಸ್ಥಾನಗಳೂ ಇವೆ; ಆಚಾರ್ಯರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

[ಆರನೆಯ ವರ್ಗ ಮುಗಿಯಿತು.]

ವರ್ಗ ಏಳು.

೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸ್ಮೃತಿಯು ಎಷ್ಟು ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುವುದು?" ಎಂದನು.

"ಸ್ಮೃತಿ ಹದಿನಾರು[1] ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಏಳುವುದು, ಮಹಾರಾಜ. [ಆ] ಹದಿನಾರು ಆಕಾರಗಳು ಯಾವುವು? ಮಹಾರಾಜ, [ಅಭಿಜ್ಞಾನ=] ಸ್ವಂತ ಅನುಭವದಿಂದ, [ಕೃತ್ರಿಮತೆ=] ಹೊರಗಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ, [ಔದಾರಿಕವಿಜ್ಞಾನ=] ಯಾವುದಾದರೂ ಮಹತ್ತರವಾದ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಆದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ, [ಹಿತವಿಜ್ಞಾನ=] ಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಆದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ, [ಅಹಿತವಿಜ್ಞಾನ=] ಅಹಿತವಾದುದರಿಂದ ಆದ ಪರಿಣಾಮದಿಂದ, [ಸಭಾಗನಿಮಿತ್ತತೆ=] ಒಂದೇ ಸಮವಾದ ರೂಪು ಆಕಾರಗಳಿಂದ, [ವಿಸಭಾಗನಿಮಿತ್ತತೆ=] ವಿಷಮವಾದ ರೂಪು ಆಕಾರಗಳಿಂದ, [ಕಥಾಭಿಜ್ಞಾನ=] ಆಡುವ ಮಾತಿನ ತಿಳುವಳಿಕೆಯಿಂದ, [ಲಕ್ಷಣ=] ಗುರುತುಗಳಿಂದ, [ಸ್ಮರಣ=] ಸ್ಮರಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ, [ಮುದ್ರೆ=] ಗುಣಿಸುವುದರಿಂದ, [ಗಣನೆ=] ಎಣಿಸುವುದರಿಂದ, [ಧಾರಣೆ=] ಕಂಠಪಾಠಮಾಡುವುದರಿಂದ, [ಭಾವನೆ=] ಅದನ್ನೇ ಕುರಿತು ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ, [ಪುಸ್ತಕನಿಬಂಧನ=] ಪುಸ್ತಕಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ, [ಉಪನಿಕ್ಷೇಪ=] ಒತ್ತೆಯಿಟ್ಟುದರಿಂದ, [ಅನುಭೂತ=] ಅನುಭವದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"ಅಭಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಹೇಗೆ ಎದ್ದೇಳುವುದು? ಮಹಾರಾಜ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ಆನಂದನಾಗಲಿ, ಉಪಾಸಿಕೆಯಾದ ಕುಬ್ಜೆ ಉತ್ತರೆಯಾಗಲಿ, ತಮ್ಮ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಬಲ್ಲ ಇತರರಾಗಲಿ ತಮ್ಮ ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸ್ಮರಿಸುತಿದ್ದರೋ—ಹಾಗೆ ಅಭಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"ಕೃತ್ರಿಮತೆಯಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಹೇಗೆ ಎದ್ದೇಳುವುದು? ಮಹಾರಾಜ, ಸಹಜವಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿ ಮಂಕಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಇತರರು ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ

1 ಮುಂದೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಆಕಾರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹದಿನೇಳು, ಹದಿನಾರಲ್ಲ. ಆದರೆ, ಅಭಿಜ್ಞಾನ—ಭಾವನೆ, ಅಭಿಜ್ಞಾನ—ಅನುಭೂತ, ಹಿತವಿಜ್ಞಾನ—ಅಹಿತವಿಜ್ಞಾನ ಈ ಜೋಡಿಗಳು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದನ್ನು ಒಂದೇ ವಿಧವೆಂದು ಎಣಿಸುವುದಾದರೆ, ಸಂಖ್ಯೆ ಹದಿನಾರಾಗುವುದು.

ನೆನಪು ಕೊಡುವರು. ಹೀಗೆ ಕೃತ್ರಿಮತೆಯಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ಯಾವತ್ತು ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವಾಯಿತು, ಅಥವಾ ಸ್ರೋತಾಪತ್ತಿ ಫಲ ದೊರೆಯಿತು [ಎಂದು ನೆನೆಯುವ ಹಾಗೆ] ಔದಾರಿಕವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ಸುಖ ಪಡೆದವನು ‘ಇದರಿಂದ ಈ ಸುಖವಾಯಿತು’ ಎಂದು ಸ್ಮರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಹಿತವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ದುಃಖ ಪಡೆದವನು ‘ಇದರಿಂದ ಈ ದುಃಖವಾಯಿತು’ ಎಂದು ಸ್ಮರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಅಹಿತವಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ಸಮಾನನಾದವನನ್ನು ಕಂಡು, [ಅವನ] ತಾಯಿ, ತಂದೆ, ಅಣ್ಣ ಅಕ್ಕಂದಿರನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ; [ಒಂದು] ಒಂಟೆ, ಹಸು, ಕತ್ತೆಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಅದರಂತಹ ಒಂಟೆ, ಹಸು, ಕತ್ತೆಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ ಸಭಾಗ ನಿಮಿತ್ತತೆಯಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ಈ ಬಣ್ಣ ಇದರದು, ಈ ಶಬ್ದ ಇದರದು, ಈ ಗಂಧ ಇದರದು, ಈ ರಸ ಇದರದು, ಈ ಸ್ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯ ಇದರದು—ಎಂದು ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ ವಿಸಭಾಗನಿಮಿತ್ತತೆಯಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ಸಹಜವಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿ ಮಂಕಾದವನಿಗೆ ಇತರರು ನೆನಪು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅವನು ಹೇಗೆ ನೆನೆಯುವನೋ ಹಾಗೆ ಕಥಾಭಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ಗಾಡಿಯೆಳೆಯುವ ಎತ್ತನ್ನು [ಅದಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದ] ಗುರುತಿನಿಂದ, ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯುವಂತೆ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ಸಹಜವಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿ ಮಂಕಾದವನಿಗೆ ‘ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊ! ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊ!’ ಎಂದು ಪುನಃ ಪುನಃ ನೆನಪುಮಾಡುವಂತೆ, ಸ್ಮರಣದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

“ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷಣಪಡೆದವನು ‘ಈ ಅಕ್ಷರವಾದ ಮೇಲೆ ಈ ಅಕ್ಷರವಾಗಬೇಕು’ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವ ಹಾಗೆ ಮುದ್ರೆಯಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"ಗಣನೆಯಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಪಡೆದ ಗಣಕರು ಬಹಳ [ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆ]ಗಳನ್ನು ಎಣಿಸುವ ಹಾಗೆ ಗಣನೆಯಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"[ಮಂತ್ರವನ್ನು] ಧರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಪಡೆದ [ಮಂತ್ರ] ಧಾರಣಕರು ಬಹಳ [ಮಂತ್ರ]ಗಳನ್ನು ಧರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಧಾರಣೆಯಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"ಭಿಕ್ಷುವು ತಾನು ಹಿಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನೇಕ ತೆರನಾದ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"ರಾಜನು [ತಾನು ಮಾಡಿದ] ಶಾಸನವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಆ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು ತಾ' ಎಂದು [ಹೇಳಿ], ಆ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ ಪುಸ್ತಕ ನಿಬಂಧನದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"ತನ್ನಲ್ಲಿ ಒತ್ತೆಯಿಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಂಡು [ಆಗಿನ ಸಮಯ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು] ಸ್ಮರಿಸುವ ಹಾಗೆ ಉಪನಿಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"ಕಂಡವನು ರೂಪವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ, ಕೇಳಿದವನು ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವ ಹಾಗೆ, ಮೂಸಿದವನು ಗಂಧವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ, ಸವಿದವನು ರಸವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವ ಹಾಗೆ, ಮುಟ್ಟಿದವನು ಸ್ಪೃಷ್ಟವ್ಯವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ, ವಿಜ್ಞಾನ ಪಡೆದವನು ಧರ್ಮವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವಂತೆ ಅನುಭೂತದಿಂದ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು.

"ಈ ಹದಿನಾರು ಆಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿ ಎದ್ದೇಳುವುದು, ಮಹಾರಾಜ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೨

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಒಬ್ಬನು ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಅಕುಶಲ ಮಾಡಿದರೂ, ಮರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನನ್ನು ನೆನೆದರೆ, ಅವನು ದೇವರುಗಳ ನಡುವೆ ಹುಟ್ಟುವನು' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಪುನಃ, '[ಒಂದೇ] ಒಂದು ಪ್ರಾಣಿಹತ್ಯೆಯಿಂದ [ಮನುಷ್ಯನು] ನಿರಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವನು' ಎನ್ನುವಿರಿ. ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ನನಗೆ ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲ" ಎಂದನು.

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಅತಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಕಲ್ಲು ಕೂಡ ದೋಣಿ ಯಿಲ್ಲದೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲಬಲ್ಲುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? ನೂರು ಗಾಡಿಗಳ ಕಲ್ಲಾದರು ಕೂಡ ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೇರಿದರೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ತೇಲುವುದು."

"ಕುಶಲವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆ ದೋಣಿಯಂತೆ ಕಾಣತಕ್ಕದು, ಮಹಾರಾಜ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೩

ರಾಜನು "ಏನು, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ನೀವು ವ್ಯಾಯಾಮಮಾಡುವುದು ಹಿಂದಿನ ದುಃಖವನ್ನು ನೀಗುವುದಕ್ಕೇನು?" ಎಂದನು.

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಮುಂದಿನ ದುಃಖವನ್ನು ನೀಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಯಾಮಮಾಡುವಿರ?"

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಈಗಿನ ದುಃಖವನ್ನು ನೀಗುವುದಕ್ಕೇನು?"

"ಅಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ನೀವು ವ್ಯಾಯಾಮಮಾಡುವುದು ಹಿಂದಿನ ದುಃಖವನ್ನು ನೀಗುವುದಕ್ಕಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಮುಂದಿನ ದುಃಖವನ್ನಾಗಲಿ ಇಂದಿನ ದುಃಖವನ್ನಾಗಲಿ ನೀಗುವುದಕ್ಕಲ್ಲದಿದ್ದರೆ; ನೀವು ಯಾವ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವಿರಿ?"

ಸ್ಥವಿರನು "ಏಕೆಂದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಈ ದುಃಖ ನಿಂತು ನಾಶ ವಾಗಲಿ, ಬೇರೆ ದುಃಖ ಹುಟ್ಟದಿರಲಿ—ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ ನಾವು ವ್ಯಾಯಾಮಮಾಡುವೆವು" ಎಂದನು.

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಮುಂದಿನ ದುಃಖ [ಎಂಬುದು] ಉಂಟೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಹುಟ್ಟದೆ ಇರುವ ದುಃಖವನ್ನು ನೀಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಯಾಮಮಾಡಲು ನೀವು ಅತಿಪಂಡಿತರೇ ಸರಿ!"

"ಮಹಾರಾಜ, ನಿನಗೆ ವೈರಿಗಳಾಗಿ, ಶತ್ರುಗಳಾಗಿ, ಎದುರಾದ ಪ್ರತಿರಾಜರು ಯಾರಾದರೂ ಇರುವರೇನು?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ಇರುವರು."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? [ಅವರು ನಿನಗೆ ಎದುರಾದಾಗ], ಆಗ ನೀನು ಅಗಳು ತೋಡಿಸಿದೆಯು? [ಆಗ] ಪ್ರಾಕಾರ ಎತ್ತಿಸಿದೆಯು? [ಆಗ] ಗೋಪುರ ಮಾಡಿಸಿದೆಯು? [ಆಗ] ಅಟ್ಟಾಲಕ ಕಟ್ಟಿಸಿದೆಯು? [ಆಗ] ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಹಾಕಿಸಿದೆಯು?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ, ಅದು [ಎಲ್ಲ] ಮೊದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? [ಅವರು ನಿನಗೆದುರಾದಾಗ], ಆಗ ನೀನು ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ರಥ, ಬಿಲ್ಲು, ಕತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಕ್ಷೆಪಡೆದೆಯು?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ, ಅದರಲ್ಲಿ ಮೊದಲೇ ಶಿಕ್ಷೆಪಡೆದಿದ್ದೆ."

"ಯಾವ ಅರ್ಥದಿಂದ?"

"ಮುಂದಿನ ಭಯವನ್ನು ತಡೆದು ದೂರಮಾಡುವ ಅರ್ಥದಿಂದ, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು ಮಹಾರಾಜ, ಮುಂದಿನ ಭಯ [ಎಂಬುದು] ಉಂಟೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಮಹಾರಾಜ, ಮುಂದಿನ ಭಯವನ್ನು ತಡೆದು ದೂರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಲು ನೀವು ಅತಿಪಂಡಿತರೇ ಸರಿ!"

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ನಿನಗೆ ದಾಹವಾದಾಗ, ಆಗ, ನೀರು ಕುಡಿಯೋಣವೆಂದು ಬಾವಿ ತೆಗೆಸುವೆಯು? [ಆಗ] ಕೊಳ ಅಗೆಸುವೆಯು? [ಆಗ] ಕೆರೆ ಕಟ್ಟಿಸುವೆಯು?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ, ಅದು ಮೊದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ."

"ಯಾವ ಅರ್ಥದಿಂದ?"

"ಮುಂದಿನ ದಾಹವನ್ನು ತಡೆಯುವ ಅರ್ಥದಿಂದ, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? ಮುಂದಿನ ದಾಹ [ಎಂಬುದು] ಉಂಟೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಮಹಾರಾಜ, ಮುಂದಿನ ದಾಹವನ್ನು ತಡೆದು ದೂರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಲು ನೀವು ಅತಿಪಂಡಿತರೇ ಸರಿ!"

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ನಿನಗೆ ಹಸಿವಾದಾಗ, ಆಗ, ಅನ್ನ ಊಟಮಾಡೋಣವೆಂದು ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಕೃಷಿಮಾಡಿಸಿ, ಬತ್ತ ಬಿತ್ತಿಸಿ, ಧಾನ್ಯ ಕೊಯಿಸುವೆಯು?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ, ಅದು ಮೊದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ."

"ಯಾವ ಅರ್ಥದಿಂದ?"

"ಮುಂದಿನ ಹಸಿವನ್ನು ತಡೆಯುವ ಅರ್ಥದಿಂದ, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ, ಮುಂದಿನ ಹಸಿವು [ಎಂಬುದು] ಉಂಟೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಮಹಾರಾಜ, ಹುಟ್ಟದೆ ಇರುವ ಮುಂದಿನ ಹಸಿವನ್ನು ತಡೆದು ದೂರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾಗಲು ನೀವು ಅತಿಪಂಡಿತರೇ ಸರಿ!"

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೪

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಇಲ್ಲಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ದೂರ?" ಎಂದನು.

"ಇಲ್ಲಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ ದೂರ, ಮಹಾರಾಜ. ಈ ಕೂಟಾಗಾರದ ಗಾತ್ರದ ಕಲ್ಲು ಅಲ್ಲಿಂದ ಬಿದ್ದರೆ, ಹಗಲೂ ರಾತ್ರೆ ನಲುವತ್ತೆಂಟು ಸಾವಿರ ಯೋಜನ [ಗಳ ವೇಗದಿಂದ] ಬಿದ್ದರೆ, ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಗೆ ತಾಗುವುದು."

"ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಪುರುಷನು ಬಗ್ಗಿಸಿದ ಬಾಹುವನ್ನು ಪಸರಿಸುವಂತೆ, ಪಸರಿಸಿದ ಬಾಹುವನ್ನು ಮಡಿಸುವಂತೆ, ಅಂತೆಯೇ ಬುದ್ಧಿಮಂತನಾದ ಭಿಕ್ಷುವು ತನ್ನ ಚೇತೋವಶಿಲ್ಪದಿಂದ ಜಂಬೂದ್ವೀಪದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಧಾನನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗು

ವನು' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ಈ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ನಾನು ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಡ ಲಾರೆ. ಅವನು ಆ ಅನೇಕ ನೂರು ಯೋಜನಗಳನ್ನು ಅತಿಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಹೋಗುವನೆ?"

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, ನಿನ್ನ ಜನ್ಮಭೂಮಿ ಎಲ್ಲಿ?" ಎಂದನು.

"ಭನ್ತೇ, ಅಲಸಂದವೆಂಬ ದ್ವೀಪವುಂಟು. ನಾನು ಅಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದೆನು."

"ಇಲ್ಲಿಂದ ಅಲಸಂದ ಎಷ್ಟು ದೂರವಾಗುವುದು, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಸುಮಾರು ಎರಡುನೂರು ಯೋಜನ, ಭನ್ತೇ."

"ನೀನು ಅಲ್ಲಿ [ಹಿಂದೆ] ಮಾಡಿ, [ಈಗ] ಸ್ಮರಿಸುವ ಯಾವುದಾದರೂ ಕೆಲಸ ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಹೌದು, ಸ್ಮರಿಸುವೆನು, ಭನ್ತೇ."

"ಸುಮಾರು ಎರಡುನೂರು ಯೋಜನಗಳನ್ನು ನೀನು ಬಹು ಬೇಗ ಹೋದೆಯಲ್ಲವೆ, ಮಹಾರಾಜ!"

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೫

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತವನು [ಒಬ್ಬನು] ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವನು; ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತವನು [ಇನ್ನೊಬ್ಬನು] ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವನು. [ಈ ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ] ಯಾವನು ಬಹು ಮೊದಲು, ಯಾವನು ಬಹು ಬೇಗ [ಹುಟ್ಟುವನು]?" ಎಂದನು.

"[ಇಬ್ಬರೂ] ಸಮ[ವಾಗಿ ಒಂದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವರು], ಮಹಾರಾಜ."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ನೀನು ಹುಟ್ಟಿದ ನಗರ ಎಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜ?"

"ಕಲಸಿಯೆಂಬ ಗ್ರಾಮವುಂಟು. ಅಲ್ಲಿ ನಾನು ಹುಟ್ಟಿದುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಮಹಾರಾಜ, ಇಲ್ಲಿಂದ ಕಲಸಿಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ದೂರ?"

"ಸುಮಾರು ಎರಡುನೂರು ಯೋಜನ, ಭನ್ತೇ."

"ಇಲ್ಲಿಂದ ಕಾಶ್ಮೀರ ಎಷ್ಟು ದೂರವಾಗುವುದು, ಮಹಾರಾಜ?"

"ಹನ್ನೆರಡು ಯೋಜನ, ಭನ್ತೇ."

"ಮಹಾರಾಜ, ಎಲ್ಲಿ, ಕಲಸಿಗ್ರಾಮವನ್ನು ಚಿಂತಿಸು."

"ಚಿಂತಿಸಿದೆ, ಭನ್ತೇ."

"ಮಹಾರಾಜ, ಎಲ್ಲಿ, ಕಾಶ್ಮೀರವನ್ನು ಚಿಂತಿಸು."

"ಚಿಂತಿಸಿದೆ, ಭನ್ತೇ."

"ಮಹಾರಾಜ, [ಆ ಎರಡರಲ್ಲಿ] ಯಾವುದನ್ನು ಬಹು ಮೊದಲು, ಯಾವುದನ್ನು ಬಹು ಬೇಗ ಚಿಂತಿಸಿದೆ?"

"[ಎರಡನ್ನೂ] ಸಮ[ವಾಗಿ ಒಂದೇ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಚಿಂತಿಸಿದೆ], ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವವನೂ, ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವವನೂ ಸಮವಾಗಿ [ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ] ಹುಟ್ಟುವರು."

"ಇನ್ನೊಂದು ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಎರಡು ಹಕ್ಕಿಗಳು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಎತ್ತರವಾದ ಮರದ ಮೇಲೆ ಕೂರುವುದು; ಒಂದು ತಗ್ಗಾದ ಮರದ ಮೇಲೆ ಕೂರುವುದು. ಎರಡೂ ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿ [ಒಂದೇ ಗಳಿಗೆಯಲ್ಲಿ] ಕುಳಿತರೆ, ಯಾವುದರ ನೆರಳು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮುಂಚೆ ಮುಟ್ಟುವುದು?"

"[ಎರಡರ ನೆರಳೂ ಭೂಮಿಯನ್ನು] ಸಮ[ವಾಗಿ ಮುಟ್ಟುವುದು], ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವವನೂ, ಇಲ್ಲಿ ಸತ್ತು ಕಾಶ್ಮೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವವನೂ ಸಮವಾಗಿ [ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ] ಹುಟ್ಟುವರು."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೭

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಬೋಧ್ಯಂಗಗಳು ಎಷ್ಟು?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ಬೋಧ್ಯಂಗಗಳು ಏಳು."

"ಬುದ್ಧಿ ಪಡೆಯುವುದು ಎಷ್ಟು ಬೋಧ್ಯಂಗಗಳಿಂದ, ಭನ್ತೇ?"

"ಬುದ್ಧಿ ಪಡೆಯುವುದು ಒಂದು ಬೋಧ್ಯಂಗದಿಂದ, ಮಹಾರಾಜ; ಧರ್ಮ ವಿಚಯ ಸಂಬೋಧ್ಯಂಗದಿಂದ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ, 'ಬೋಧ್ಯಂಗಗಳು ಏಳು' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳುವರು?"

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಒರೆಯಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಟ್ಟ ಕತ್ತಿಯು, [ನೀನು] ಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿಯದಿದ್ದರೆ, ಕತ್ತರಿಸಬೇಕಾದುದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವುದಕ್ಕೆ [ತಾನಾಗಿಯೆ] ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದೆ?"

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಧರ್ಮವಿಚಯಸಂಬೋಧ್ಯಂಗವಿಲ್ಲದೆ [ಮಿಕ್ಕ] ಆರು ಬೋಧ್ಯಂಗಗಳಿಂದ ಬುದ್ಧಿ ಪಡೆಯಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೭

ರಾಜನು "ಯಾವುದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ, ಭನ್ತೇ? ಪುಣ್ಯವೊ? ಪಾಪವೊ?" ಎಂದನು.

"ಪುಣ್ಯ ಹೆಚ್ಚು, ಮಹಾರಾಜ; ಪಾಪ ಸ್ವಲ್ಪ."

"ಇದಕ್ಕೇನು ಕಾರಣ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ಪಾಪಮಾಡಿದವನು 'ನಾನು ಪಾಪಮಾಡಿದೆ' ಎಂದು ಪರಿತಪಿಸುವನು. ಅದರಿಂದ ಪಾಪ ಬೆಳೆದು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಣ್ಯಮಾಡಿದವನು, ಮಹಾರಾಜ, ಪರಿತಾಪಪಡುವುದಿಲ್ಲ. [ಆ] ಪರಿತಾಪಪಡದವನಿಗೆ ಪ್ರಮೋದ ಹುಟ್ಟುವುದು; ಪ್ರಮೋದ ಹುಟ್ಟದವನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ ಹುಟ್ಟುವುದು; ಪ್ರೀತಿ ಹುಟ್ಟದವನ ದೇಹವು ಪ್ರಶ್ರಂಭಿಸುವುದು; ದೇಹದ ಪ್ರಶ್ರಬ್ಧಿ ಪಡೆದವನು ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು; ಸುಖಿಯಾದವನ ಚಿತ್ತವು ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಪಡೆಯುವುದು; ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದವನು ಇರುವುದನ್ನು ಇರುವಂತೆ ತಿಳಿಯುವನು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಪುಣ್ಯ ಬೆಳೆದು ಹೆಚ್ಚುವುದು. ಮಹಾರಾಜ, ಕೈಕಾಲು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋದ ಪುರುಷನು ಭಗವಂತನಿಗೆ [ಒಂದೇ] ಒಂದು ಕೈತುಂಬ ಉತ್ಪಲ

ಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ, [ಅದರ ಫಲವಾಗಿ] ತೊಂಬತ್ತೊಂದು ಕಲ್ಪಗಳು ವಿನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಮಹಾರಾಜ, 'ಪುಣ್ಯ ಹೆಚ್ಚು, ಪಾಪ ಕಡಿಮೆ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೮

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಯಾರ ಪಾಪ ಹೆಚ್ಚು? ತಿಳಿದು ಪಾಪ ಮಾಡುವವನದೊ? ತಿಳಿಯದೆಯೆ ಪಾಪಮಾಡುವವನದೊ?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ತಿಳಿಯದೆ ಪಾಪಮಾಡುವವನ ಪಾಪ ಹೆಚ್ಚು" ಎಂದನು.

"ಹಾಗಾದರೆ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ತಿಳಿಯದೆ ಪಾಪ ಮಾಡುವ ನಮ್ಮ ರಾಜಪುತ್ರರನ್ನೋ ರಾಜಮಹಾಮಾತ್ಯರನ್ನೋ ನಾವು ಎರಡರಷ್ಟು ದಂಡಿಸಬೇಕು!"

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಕಾದು ಸುಡುತ್ತ ಉರಿದು ಜ್ವಲಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಗುಂಡನ್ನು ಒಬ್ಬನು ತಿಳಿಯದೆ ಹಿಡಿದರೆ, [ಬೇರೆ] ಒಬ್ಬನು ತಿಳಿದು ಹಿಡಿದರೆ, [ಅದು] ಯಾರನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುಡುವುದು?"

"ತಿಳಿಯದೆ ಹಿಡಿಯುವವನನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸುಡುವುದು."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನು ತಿಳಿಯದೆ ಪಾಪ ಮಾಡುವನು, ಅವನ ಪಾಪ ಹೆಚ್ಚು."

"ನೀನು ಕುಶಲಿ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೯

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಈ ಶರೀರದೇಹದಿಂದ ಉತ್ತರ ಕುರುವಿಗೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ದ್ವೀಪಗಳಿಗೋ ಹೋಗುವವರು ಯಾರಾದರೂ ಉಂಟೆ?" ಎಂದನು.

"ಈ ಚತುರ್ಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದ ಆಗ ದೇಹದೊಡನೆ ಉತ್ತರ ಕುರುವಿಗೋ ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೋ ಅಥವಾ ಬೇರೆ ದ್ವೀಪಗಳಿಗೋ ಹೋಗುವವರು ಉಂಟು, ಮಹಾರಾಜ"

"ಅವರು ಶರೀರದೇಹದಿಂದ ಹೇಗೆ ಹೋಗುವರು, ಭನ್ತೇ?"

"ಮಹಾರಾಜ, ನೀನು ಒಂದೋ ಎರಡೋ ಅಡಿ ಭೂಮಿ ದಾಟದು ದೇನಾದರೂ ನೆನಪಿದೆಯೆ?"

"ಹೌದು, ಭನ್ತೇ, ನೆನಪಿದೆ. ನಾನು ಎಂಟು ರತನಿ ಹಾರಬಲ್ಲೆ."

"ಅದು ಹೇಗೆ ಹಾರಬಲ್ಲೆ, ಮಹಾರಾಜ?"

" 'ಅಲ್ಲಿ ಇಳಿಯುತ್ತೇನೆ' ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. [ಹಾಗೆ] ಮನಸ್ಸು ಏಳುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ದೇಹ ಹಗುರಾಗುತ್ತದೆ."

"ಅದರಂತೆಯೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಋದ್ಧಿಮಂತನಾದ ಭಿಕ್ಷುವು ಚಿತ್ತವನ್ನು ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಚಿತ್ತವಶದಿಂದ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವನು."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೦

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ನೂರು ಯೋಜನ ಉದ್ದವಾದ ಮೂಳೆಗಳು' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ. ನೂರು ಯೋಜನಗಳ ಮರಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ನೂರು ಯೋಜನ ಉದ್ದದ ಮೂಳೆಗಳೆಲ್ಲಿ ಆಗುವುವು?" ಎಂದನು.

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಮಹಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಐನೂರು ಯೋಜನಗಳ [ಉದ್ದದ] ಮತ್ಸ್ಯಗಳು ಉಂಟೆಂದು ಕೇಳಿರುವೆಯು?"

"ಹೌದು, ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ, ಭನ್ತೇ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಮಹಾರಾಜ, ಐನೂರು ಯೋಜನ [ಉದ್ದ]ದ ಮತ್ಸ್ಯಗಳ ಮೂಳೆಗಳು ನೂರು ಯೋಜನ [ಉದ್ದ] ಆಗವೆ?"

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೧

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಉಸಿರು ಒಳಗೆ ಎಳೆದು ಬಿಡುವುದನ್ನು ನಿರೋಧಿಸಲು ಶಕ್ಯ' ಎಂದು ನೀವು ಹೇಳುವಿರಿ" ಎಂದನು.

"ಹೌದು, ಮಹಾರಾಜ, ನಿರೋಧಿಸಲು ಶಕ್ಯ."

"ಅದು ಹೇಗೆ ಶಕ್ಯ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ?"

"ಏನೆಂಬೆ, ಮಹಾರಾಜ? ಯಾವನಾದರೂ ಗೊರಕೆ ಬಿಡುವುದನ್ನು ಈ ಹಿಂದೆ ಕೇಳಿರುವೆಯು?"

"ಹೌದು, ಹಿಂದೆ ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ, ಭನ್ತೇ."

"ಏನು, ಮಹಾರಾಜ? [ಅವನ] ಮೈಯನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದರೆ ಆ ಶಬ್ದ ನಿಲ್ಲುವುದೆ?"

"ಹೌದು, ನಿಲ್ಲುವುದು, ಭನ್ತೇ."

"ಮಹಾರಾಜ, ದೇಹ ಶೀಲ ಚಿತ್ತ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸದವನ ದೇಹವನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿದ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಆ ಶಬ್ದ ನಿಂತರೆ; ದೇಹ ಶೀಲ ಚಿತ್ತ ಪ್ರಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಭಾವಿಸಿದವನ, ಚತುರ್ಥ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನ ಆಶ್ವಾಸ ಪ್ರಾಶ್ವಾಸಗಳು ನಿರೋಧವಾಗಲಾರವೆ?"

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೨

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, 'ಸಮುದ್ರ! ಸಮುದ್ರ!' ಎನ್ನುವರು. ನೀರನ್ನು ಏಕೆ 'ಸಮುದ್ರ'ವೆಂದು ಹೇಳುವರು?" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಹಾರಾಜ, [ಅಲ್ಲಿ] ಎಷ್ಟು ನೀರಿದೆ, ಅಷ್ಟು ಉಪ್ಪು [ಇದೆ]; ಎಷ್ಟು ಉಪ್ಪು [ಇದೆ], ಅಷ್ಟು ನೀರು [ಇದೆ]. ಅದರಿಂದ [ಅದನ್ನು] 'ಸಮುದ್ರ'ವೆಂದು ಹೇಳುವರು" ಎಂದನು.

"ನೀನು ಕುಶಲಿ ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೩

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಸಮುದ್ರವು ಒಂದೇ ರಸವಾಗಿ ಲವಣರಸವಾಗಿರಲು ಕಾರಣವೇನು?" ಎಂದನು.

"[ಆ] ನೀರು ಚಿರಕಾಲ ನಿಂತುದರಿಂದ ಸಮುದ್ರ ಒಂದೇ ರಸ, ಲವಣರಸ."

"ನೀನು ಜಾಣ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೪

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದನ್ನು ಒಡೆಯಲು ಶಕ್ಯವೆ?" ಎಂದನು.

"ಶಕ್ಯ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಹಾಗಾದರೆ, ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು ಯಾವುದು, ಭನ್ತೇ?"

"ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದುದು ಧರ್ಮ, ಮಹಾರಾಜ. [ಆದರೆ] ಎಲ್ಲ ಧರ್ಮಗಳೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಲ್ಲ. ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸ್ಥೂಲ ಎಂಬುದು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು, ಮಹಾರಾಜ. ಒಡೆಯಲಾಗುವ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ಞೆ ಒಡೆಯುವುದು; ಪ್ರಜ್ಞೆಯನ್ನು ಒಡೆಯಬಲ್ಲ ಎರಡನೆಯ [ಧರ್ಮ]ವಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೫

ರಾಜನು "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ವಿಜ್ಞಾನ, ಪ್ರಜ್ಞೆ, ಭೂತಗಳ ಜೀವ [ಎಂಬ] ಈ ಧರ್ಮಗಳು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಂಜನದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆ? ಅಥವಾ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಆಗಿ ವ್ಯಂಜನದಲ್ಲಿ [ಮಾತ್ರ] ಬೇರೆಯೆ?" ಎಂದನು.

"ಮಹಾರಾಜ, ವಿಜಾನನವು ವಿಜ್ಞಾನದ ಲಕ್ಷಣ; ಪ್ರಜಾನನವು ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ; ಭೂತಗಳ ಜೀವ [ಎಂಬುದು] ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ."

"ಜೀವ[ವೆಂಬುದು] ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ರೂಪವನ್ನು ನೋಡುವವರು ಯಾರು? ಕಿವಿಯಿಂದ ಶಬ್ದ ಕೇಳುವವರಾರು? ಮೂಗಿನಿಂದ ಗಂಧ ಮೂಸಿ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ರಸ ಸವಿದು, ದೇಹದಿಂದ ಸ್ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ವಿಜಾನಿಸುವವರು ಯಾರು?"

ಸ್ಥವಿರನು "[ನೀನು ಹೇಳುವಂತೆ] ಜೀವ[ವೆಂಬುದು] ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ರೂಪ ನೋಡಿ, ಕಿವಿಯಿಂದ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿ, ಮೂಗಿನಿಂದ ಗಂಧ ಮೂಸಿ, ನಾಲಗೆಯಿಂದ ರಸ ಸವಿದು, ದೇಹದಿಂದ ಸ್ಪ್ರಷ್ಟವ್ಯವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿ[ಯುವುದಾ]ದರೆ; ಕಣ್ಣಿನ ಬಾಗಿಲನ್ನು [ಕಿತ್ತು] ಕೆಳಗೆ ಬಿಸುಟರೆ, [ಮೊದಲಿಗಿಂತ] ದೊಡ್ಡದಾದ [ಈ ಹೊಸ]

ಅವಕಾಶದಲ್ಲಿ ಜೀವವು ಹೊರಗೆ ಮುಖಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕಾಣುವುದೆ? ಅಥವಾ ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಗೆ, ಮೈ, ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಕೆಳಗೆಸೆದರೆ, ಜೀವವು ಹೊರಗೆ ಮುಖಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶಬ್ದ ಕೇಳುವುದೆ? ಗಂಧ ಮೂಸುವುದೆ? ರಸ ಸವಿಯುವುದೆ? ಮುಟ್ಟತಕ್ಕುದನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದೆ? ಅಥವಾ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದೆ?" ಎಂದನು.

"ಇಲ್ಲ, ಭನ್ತೇ."

"ಆದರಿಂದ, ಮಹಾರಾಜ, ಭೂತಗಳ ಜೀವ[ವೆಂಬುದು] ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ."

"ನೀನು ಚತುರ, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ."

೧೬

ಸ್ಥವಿರನು "ಮಾಡಲು ಕಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಭಗವಂತನು ಮಾಡಿದನು, ಮಹಾರಾಜ" ಎಂದನು.

"ಮಾಡಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಯಾವುದನ್ನು ಭಗವಂತನು ಮಾಡಿದನು, ಭನ್ತೇ?"

"ಭಗವಂತನು ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಮಾಡಲು ಕಷ್ಟ, ಮಹಾರಾಜ: 'ಇದು ಸ್ಪರ್ಶ, ಇದು ವೇದನೆ, ಇದು ಸಂಜ್ಞೆ, ಇದು ಚೇತನಾ, ಇದು ಚಿತ್ತ' ಎಂದು ಈ ರೂಪವಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ತಚೇತಸಿಕಗಳಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಒಂದು ಅವಲಂಬನದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವುಗಳನ್ನು, ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದುದು."

"ಉಪಮಾನ ಕೊಡು."

"ಮಹಾರಾಜ, ಯಾವನಾದರೂ ಪುರುಷನು ದೋಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಸಮುದ್ರವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಬೊಗಸೆಯಿಂದ ನೀರು ಹಿಡಿದು ನಾಲಗೆಯಿಂದ ಸವಿದು, 'ಇದು ಗಂಗೆಯ ನೀರು, ಇದು ಯಮುನೆಯ ನೀರು, ಇದು ಅಚಿರವತಿಯ ನೀರು, ಇದು ಶರಭುವಿನ ನೀರು, ಇದು ಮಹಿಯ ನೀರು' ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲನೆ?"

"ತಿಳಿಯಲು ಕಷ್ಟ, ಭನ್ತೇ."

"ಭಗವಂತನು ಮಾಡಿದುದು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಕಷ್ಟ, ಮಹಾರಾಜ: 'ಇದು ಸ್ಪರ್ಶ, ಇದು ವೇದನೆ, ಇದು ಸಂಜ್ಞೆ, ಇದು ಚೇತನಾ, ಇದು ಚಿತ್ತ' ಎಂದು ಈ ರೂಪವಿಲ್ಲದ ಚಿತ್ತಚೇತಸಿಕಗಳಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಒಂದು ಅವಲಂಬನದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವವುಗಳನ್ನು, ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಹೇಳಿದುದು."

"[ನೀನು ಹೇಳಿದುದು] ಸರಿ, ಭನ್ತೇ" ಎಂದು ರಾಜನು ಅನುಮೋದಿಸಿದನು.

[ಏಳನೆಯ ವರ್ಗ ಮುಗಿಯಿತು.]

೧೭

ಸ್ಥವಿರನು "ಈಗ ಏನು ವೇಳೆ, ಗೊತ್ತೆ, ಮಹಾರಾಜ?" ಎಂದನು.

"ಗೊತ್ತು, ಭನ್ತೇ. ಈಗ ಮೊದಲ ಯಾಮ ಮೀರಿತು, ಮಧ್ಯಮ ಯಾಮ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಪಂಜುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಪತಾಕೆಗಳನ್ನು ಎತ್ತಲು ಆಜ್ಞೆಯಾಗಿದೆ. ಭಂಡಾರದಿಂದ ರಾಜದಾನವು [ಈಗ] ಹೊರಡುವುದು."

ಯುವನಕರು "ನೀನು ನುಡಿದುದು ಸರಿ, ಮಹಾರಾಜ. [ಈ] ಭಿಕ್ಷು ಪಂಡಿತನು" ಎಂದರು.

"ಆಹಾ, ಅಲ್ಲವೆ! ಸ್ಥವಿರನು ಪಂಡಿತನು. ಇಂತಹ ಆಚಾರ್ಯನೂ ನನ್ನಂತಹ ಶಿಷ್ಯನೂ ಆದರೆ, ಪಂಡಿತ[ನಾದ ಶಿಷ್ಯ]ನು ಬಹು ಬೇಗ ಧರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿಯುವನು."

ಆಗ ರಾಜನು [ತನ್ನ] ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ [ನಾಗಸೇನನು ಕೊಟ್ಟ] ವಿವರಣೆಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿ, ನೂರು ಸಾವಿರ [ಕಹಾಪಣ]ಗಳ ಬೆಲೆಯ ಕಂಬಳವನ್ನು ಸ್ಥವಿರ ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಹೊದಿಸಿ, "ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ, ಇಂದಿನಿಂದ ಎಂಟುನೂರು ದಿನಗಳು ನಿನಗೆ ಆಹಾರವನ್ನು [ಒದಗಿಸಲು] ಆಜ್ಞೆಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ನನ್ನ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದುದು ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ನೀಡುತ್ತೇನೆ" ಎಂದನು.

"ಸಾಕು, ಮಹಾರಾಜ. [ಇರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ] ಜೀವಿಸುತ್ತೇನೆ."

"[ಇರುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ] ಜೀವಿಸುತ್ತೀಯೆ, ಗೊತ್ತು, ಭನ್ತೇ ನಾಗಸೇನ. ಆದರೂ ನನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಿ ನಿನ್ನನ್ನೂ ಕಾಪಾಡಿಕೊ. ನಿನ್ನನ್ನು ಕಾಪಾಡಿ

ಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆ? 'ನಾಗಸೇನನು ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನನ್ನು ಪ್ರಸನ್ನ ಗೊಳಿಸಿದನು. [ಆದರೂ ಅವನಿಗೆ ದೊರೆಯಿಂದ] ಏನೂ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಇತರರಿಂದ ಅಪವಾದ ಬರುವುದು. ಹೀಗೆ ನಿನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊ. ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಹೇಗೆ? 'ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿಯೂ ಯಾವ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಇತರರಿಂದ ಅಪವಾದ ಬರುವುದು. ಹೀಗೆ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು."

"ಹಾಗೆಯೆ ಆಗಲಿ, ಮಹಾರಾಜ."

"ಭನ್ತೇ, ಮೃಗರಾಜನಾದ ಸಿಂಹವು ಚಿನ್ನದ ಬೋನಿನಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟರೂ ಹೊರಗಡೆಗೇ ಮುಖಮಾಡುವಂತೆ, ನಾನು ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿದರು ಕೂಡ ಬಹಿರ್ಮುಖನೇ ಆಗಿದ್ದೇನೆ. [ಆದರೆ] ನಾನು ಮನೆಯಿಂದ ಮನೆಯಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಪರಿವ್ರಜಿಸಿದರೆ, ಭನ್ತೇ, ನಾನು ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕು ವುದಿಲ್ಲ; ನನಗೆ ಶತ್ರುಗಳು ಬಹಳ."

ಆಗ, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಮಿಲಿಂದರಾಜನ ಪ್ರಶ್ನೆ ಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಆಸನದಿಂದ ಎದ್ದು ಸಂಘಾರಾಮಕ್ಕೆ ಹೊರಟನು.

೧೮

ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಮರೆಯಾದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನು "ನಾನು ಏನು ಕೇಳಿದೆ? ಭದಂತನು ಏನು ಬಿಡಿಸಿದನು?" ಎಂದುಕೊಂಡನು. ಆಗ, "ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿದೆನು; ಭದಂತನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದನು" ಎಂದು ಅವನಿಗೆನಿಸಿತು.

ಸಂಘಾರಾಮಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಕೂಡ "ರಾಜನು ಏನು ಕೇಳಿದನು? ನಾನು ಏನು ಬಿಡಿಸಿದೆನು?" ಎಂದು ಕೊಂಡನು. ಆಗ, "ರಾಜನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿದನು; ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದೆನು" ಎಂದು ಅವನಿಗೆನಿಸಿತು.

ಆಗ, ಆ ರಾತ್ರಿ ಮುಗಿಯಲು, ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನು ಪೂರ್ವಾಹ್ನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಉಡುಪು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪಾತ್ರೆ ಚೀವರ ಗಳನ್ನು ಕೊಂಡು, ಮಿಲಿಂದನ ನಿವಾಸವಿರುವಲ್ಲಿಗೆ ಸಾರಿ ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿದ್ದ

ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತನು. ಆಗ ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನಿಗೆ ಅಭಿವಂದನೆ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಕಡೆ ಕುಳಿತನು.

ಒಂದು ಕಡೆ ಕುಳಿತು, ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನು ಆಯುಷ್ಮಂತನಾದ ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಕುರಿತು "ನಾಗಸೇನನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳಿದೆನೆಂದು, ಅದೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ ನಾನು ರಾತ್ರಿಯು ಉಳಿದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಲಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಭದಂತನು ತಿಳಿಯದಿರಲಿ. ಭನ್ತೇ, ರಾತ್ರಿಯ ಮಿಕ್ಕ ಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ನಾನು ಕೇಳಿದುದೇನು? ಭದಂತನು ಬಿಡಿಸಿದುದೇನು? ನಾನು ಕೇಳಿದುದೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿತ್ತು; ಭದಂತನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದನು' ಎಂದು ನನಗೆನಿಸಿತು" ಎಂದನು.

ಸ್ಥವಿರನು ಕೂಡ "ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದೆನೆಂದು, ಅದೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ ನಾನು ರಾತ್ರಿಯು ಉಳಿದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಲಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಮಹಾರಾಜನು ತಿಳಿಯದಿರಲಿ. ಮಹಾರಾಜ, ರಾತ್ರಿಯ ಮಿಕ್ಕಭಾಗದಲ್ಲಿ 'ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನು ಕೇಳಿದುದೇನು? ನಾನು ಬಿಡಿಸಿದುದೇನು? ರಾಜಾ ಮಿಲಿಂದನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೇಳಿದನು; ನಾನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿದೆನು' ಎಂದು ನನಗೆ ಎನ್ನಿಸಿತು" ಎಂದನು.

ಹೀಗೆ, [ತಾವು] ಮಾತನಾಡಿದುದು ಸರಿಯಾಗಿತ್ತೆಂದು ಆ ಮಹಾನಾಗರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅನುಮೋದಿಸಿದರು.

[ಮಿಲಿಂದ ಪ್ರಶ್ನೆಯ 'ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದು' ಮುಗಿಯಿತು.]

೧. ನಾಮಪದ ಸೂಚಿ

(ಸಂಖ್ಯೆಯ ಮುಂದೆ * ಎಂಬ ಚಿಹ್ನೆಯಿದ್ದರೆ, ಆ ಪುಟದ ಮುಂದಿನ ಪುಟಗಳಲ್ಲೂ ಆ ಪದ ಸಿಕ್ಕುವುದೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.)

೨. ಪದ ವಿಷಯ ಸೂಚಿ

ಧರ್ಮಚಕ್ರಪ್ರವರ್ತನ–ಬುದ್ಧನ ಧರ್ಮಬೋಧೆಯ ಪ್ರಾರಂಭ, 25.

ಧರ್ಮಕರಕ–ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕುಡಿಯುವ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. ಅದರ ಲಕ್ಷಣ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ; 93.

ಧರ್ಮವಿಚಯ ಸಂಬೋಧ್ಯಂಗ–'ಬೋಧ್ಯಂಗ'ವನ್ನು ನೋಡಿ, 118.

ಧ್ಯಾನ–'ಬುದ್ಧವಚನ ಪರಿಚಯ'ದ ಪುಟ ೧೯೩—೧೯೬ ನೋಡಿ, 121.

ಧೂತಾಂಗ–ಭಿಕ್ಷುವು ಧೌತನಾಗಬೇಕಾದರೆ ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಹದಿಮೂರು ವಿಶೇಷ ನಿಯಮಗಳು, 26.

ನಗರಗುಪ್ತಕ–ನಗರಪಾಲಕ, 84.

ನಗರವರ್ಧಕಿ–ನಗರ ರಚಿಸುವ ಶಿಲ್ಪಿ, 45.

ನಾಮರೂಪ– ಮಣ್ಣು, ನೀರು, ಗಾಳಿ, ಬೆಳಕು ಎಂಬ ಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದ ಆಗಿ ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಸತ್ತ್ವಭಾಗವು 'ರೂಪ'; ವೇದನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ, ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಚೇತಸಿಕಗಳಾದ ಅರೂಪಿಸ್ಕಂಧಗಳಿಂದ ಆದ ಸತ್ತ್ವಭಾಗವು 'ನಾಮ'. ಈ ನಾಮರೂಪಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಸತ್ತ್ವಗಳು ಜನಿಸುವುವು. 62—69, 99.

ನಿಕಾಯ–ಸುತ್ತಪಿಟಕದ ಐದು ಭಾಗಗಳು, 29.

ನಿಪುಕ ಚತುರ, ಕುಶಲಿ, 45.

ನಿಮ್ನತ್ವ–78, 79.

ನಿರಯ–ಕೆಳಲೋಕ, ನರಕ, 84, 91,* 112.

ನಿರೋಧ–42, 93, 94.

ನಿವಾರಣ–'ಬುದ್ಧವಚನ ಪರಿಚಯ' ಪುಟ ೧೯೧ ನೋಡಿ, 46, 47.

ನಿರ್ವಾಣ–ದುಃಖವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ತೃಷ್ಣೆಯೂ ಪರಿಕ್ಷಯವಾಗುವುದು 'ನಿರ್ವಾಣ'. 'ಪರಿನಿರ್ವಾಣ ನೋಡಿ'; 18, 33, 93—95, 101.

ನಿರ್ವಾಣಧಾತು–ರಾಗರಹಿತವಾದ ಸ್ಥಿತಿ, 101.

ಪರಮಾರ್ಥ–(೧) ಉತ್ತಮವಾದ ಗುರಿ, 42. (೨) ಆಡಿದ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಚಾರಶಕ್ತಿ, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸುವ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ, 36, 99.

ಪರಿದೇವ–ಮಾತಿನ ಪ್ರಲಾಪ, 69, 72, 94.

ಪರಿನಿರ್ವಾಣ–ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿರ್ವಾಣ. ಅರ್ಹತನು, ಪುನರ್ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಂಯೋಜನಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕಡಿದು, ಜಾತಿ ಭವಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಭೌತಿಕದೇಹದೊಡನೆ ಬದುಕಿದ್ದರೆ, ಅವನು 'ಸ–ಉಪಾದಿಶೇಷವಾದ ಪರಿನಿರ್ವಾಣ'ವನ್ನು ಪಡೆದವನೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಮುಂದೆ ಅವನು ಮೃತನಾಗಿ ಭೌತಿಕ ದೇಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದರೆ, 'ಅನುಪಾದಿಶೇಷವಾದ ಪರಿನಿರ್ವಾಣ'ವನ್ನು ಪಡೆದನೆನ್ನುವರು; ಅವನ ಜನ್ಮ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕ್ಷಯಿಸಿತು. 18, 42, 60, 68, 97, 101.

ಪರಿವ್ರಜಿಸು–ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಾಗಿ ಸಂಚರಿಸು.

ಪರಿವ್ರಾಜಕ–ಸಂಚಾರಮಾಡುವ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.

ಪರಿವೇಣ–ವಿಹಾರದಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷುಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕೊಠಡಿ, 24.

ಪಂಚಬಲ–ಶ್ರದ್ಧಾಬಲ, ವೀರ್ಯಬಲ, ಸ್ಮೃತಿಬಲ, ಸಮಾಧಿಬಲ, ಪ್ರಜ್ಞಾಬಲ, 49.

ಪಂಚೇಂದ್ರಿಯ–44, 45, 49, 58, 59.

ಪ್ರಜಾನನ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಲಕ್ಷಣ, 122.

ಪ್ರಜ್ಞೆ–19, 23, 43,* 51, 52, 54, 57,* 88, 107, 121, 122.

ಪ್ರಜ್ಞೇಂದ್ರಿಯ–44, 58.

ಪ್ರತಿಭಾನ–ಪ್ರತಿಭೆ, 29.

ಪ್ರತಿಷ್ಠಾನ–ಶೀಲದ ಲಕ್ಷಣ, 44.

ಪ್ರತಿಸಂಧಿ–ಪುನರ್ಜನ್ಮ; ನಾಲ್ಕು ಮಹಾಭೂತಗಳು ಸೇರಿ ರೂಪವಾಗುವುದು, ವೇದನೆ ಮೊದಲಾದ ಸ್ಕಂಧಗಳು ಸೇರಿ ನಾಮವಾಗುವುದು, ನಾಮರೂಪಗಳು ಸೇರಿ ಸತ್ತ್ವ

ಜನಿಸುವುದು; 42, 43, 56, 60, 62–67, 98, 99.

ಪ್ರತಿಸಂಭಿಧೆ—ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿಭಜಿಸಿ ತಿಳಿಯುವ ಜ್ಞಾನ, 27, 29.

ಪ್ರತಿಸ್ಮೃತಿ—61.

ಪ್ರಮುಖತ್ವ—ಸಮಾಧಿಯ ಲಕ್ಷಣ, 50.

ಪ್ರವ್ರಜ್ಯ—ಪರಿವ್ರಾಜಕನಾಗುವ ದೀಕ್ಷೆ.

ಪ್ರಶ್ರಬ್ಧಿ—ಸಮಶ್ವಾಸಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಶಾಂತಿ, 118.

ಪಾತ್ರೆ—ಭಿಕ್ಷಾಪಾತ್ರೆ, 40, 125.

ಪ್ರಾತಿಮೋಕ್ಷ್ಯ—ಭಿಕ್ಷುಗಳು ಕಡ್ಡಾಯವಾಗಿ ಪಾಲಿಸಲೇಬೇಕಾದ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳು; ವಿನಯಪಿಟಕದ ಒಂದು ಭಾಗ, 45.

ಪಿಟಕ—ವಿನಯ, ಧರ್ಮ, ಅಭಿಧರ್ಮ ಎಂದು ಪಿಟಕಗಳು ಮೂರು, 24, 27, 29.

ಪುಗ್ಗಲ—ವ್ಯಕ್ತಿ (ಅನೇಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕೂಡಿದರೆ ಸಂಘವೆನಿಸುವುದು), 33, 36.

ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ—ನಿರ್ವಾಣಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾದ ನಡತೆ, ಬೌದ್ಧರ ಪರಮಪದವಾದ ನಿರ್ವಾಣಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬುದು ಪ್ರತಿಶಬ್ದ. 26, 102.

ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ—ಬ್ರಹ್ಮದ ಕಡೆಗೆ ನಡೆಯುವವನು, 33, 104.

ಬುದ್ಧವಚನ—ಪಿಟಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಶಬ್ದ, 24.

ಬುದ್ಧಿ—ಪ್ರಜ್ಞೆ, 105, 118.

ಬೋಧ್ಯಂಗ—ಬುದ್ಧನು ಪಡೆದ ಜ್ಞಾನವಾದ ಬೋಧಿಗೆ ಏಳು ಅಂಗಗಳು: ಸ್ಮೃತಿ, ಧರ್ಮವಿಚಯ, ವೀರ್ಯ, ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರಶ್ರಬ್ಧಿ, ಸಮಾಧಿ ಮತ್ತು ಉಪೇಕ್ಷೆ, 44, 49, 117, 118.

ಭಗವಂತ—ಭಾಗ್ಯವಂತ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬುದ್ಧನನ್ನು ಕುರಿತು ಬಳಸುವ ಶಬ್ದ, 25, 45, 48, . . .

ಭದಂತ—ಪೂಜ್ಯನೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ, 25, 33, 39.

ಭಂತೇ—ಗೌರವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರನ್ನು ಸಂಬೋಧಿಸುವ ಶಬ್ದ.

ಭವ—ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಅನುಕ್ರಮದ ಬೆಳುವಣಿಗೆ, 69, 72–75, 94.

ಭಾವಿಸು—ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಬೆಳೆಸು, 44, 45, 48, 51, 94, 121.

ಭಿಕ್ಷು—ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ.

ಭಿಕ್ಷುಣಿ—ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿನಿ.

ಮನಸಿಕಾರ—'ಯೋನಿಸೋ ಮನಸಿಕಾರ'—ಪಾಲಿ; ಹಿಡಿದ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಸಮೂಲವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವ ತೀವ್ರವಾದ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ, 43, 77.

ಮನಸ್ಸು—44.

ಮನೋವಿಜ್ಞಾನ—77–81.

ಮರಣ—ಒಂದು ತೆರದ ದುಃಖ, 69, 72, 94.

ಮಹಾನದಿಗಳು—97, 123.

ಮಹಾನಾಗ—ಮದದಾನೆಯಂತೆ ವೀರ್ಯಸ್ಥಾಮಗಳುಳ್ಳ ಮಹಾನುಭಾವ, 126.

ಮಹಾಭೂತಗಳು—ನಾಲ್ಕು; ನೆಲ, ಜಲ, ಬೆಂಕಿ, ವಾಯು, 119.

ಮಾರ್ಗ—ದುಃಖವನ್ನು ತಡೆದು, ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಸೇರುವ ದಾರಿ. 'ಅಷ್ಟಾಂಗಿಕ ಮಾರ್ಗ' ನೋಡಿ, 29, 33, 44.

ಮೋಹ—ಮೌಢ್ಯ, 'ಸಮ್ಮೋಹ' ನೋಡಿ, 57.

ಯಥಾಭೂತ—ನಿಜಸ್ಥಿತಿ, 51.

ಯೋಗಾವಚರ—ಆತ್ಮದ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ನಿರ್ವಾಣ ಸಾಧನೆಗೆ ಯೋಜಿಸುವುದೇ ನಡತೆಯಾದವನು, 44–47, 49, 50, 52, 58, 59.

ರತನಿ—ಮೊಣಕೈಯಿಂದ ಕಿರುಬೆರಳವರೆಗಿನ ಪ್ರಮಾಣ, 120.

ರಾಗ—106.

ರೂಪ—'ನಾಮರೂಪ'ವನ್ನೂ ನೋಡಿರಿ, 34–36, 81, 82, 84.